

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΘΟΚΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΠΙΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΠΙΟΥ

19^{ος} αιώνας: Αρχοντικά και κήποι της Χαλέπας

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΔΑΦΝΗ ΕΡΙΚΑ ΟΤΤ

ΑΘΗΝΑ 2015

19^{ος} αιώνας: Αρχοντικά και κήποι της Χαλέπας

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:
ΑΝΝΑ-ΜΑΡΙΑ ΒΙΣΙΛΙΑ, ΛΕΚΤΟΡΑΣ ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΜΕΛΗ:
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΑΚΟΥΜΙΑΝΑΚΗ,
ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ,
ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΔΑΦΝΗ ΕΡΙΚΑ ΟΤΤ

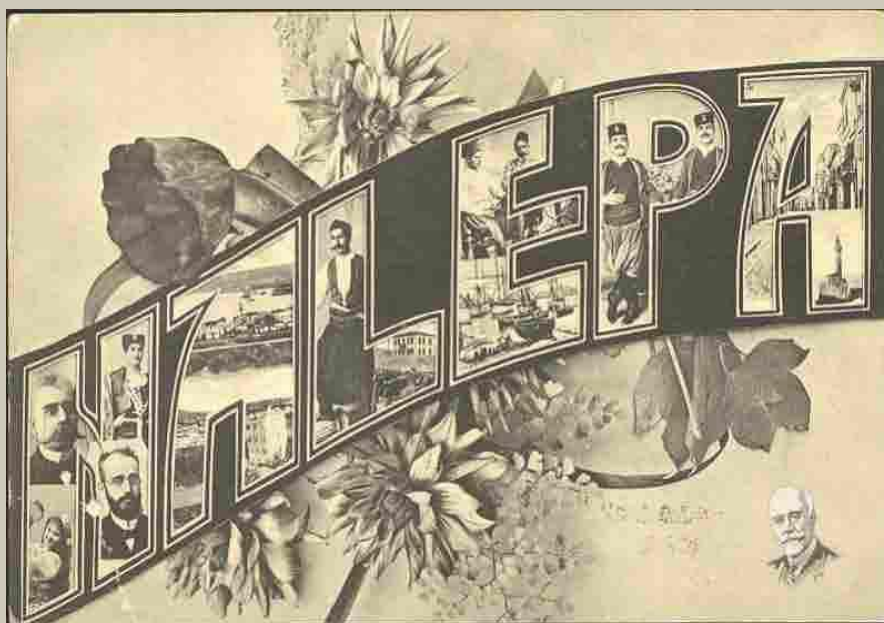
ΑΘΗΝΑ, 2015

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΘΟΚΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΠΙΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΠΙΟΥ

«Αλλά να, και η Χαλέπα! Ευρωπαϊκότετη! Με όλα τα προσόντα... Ό,τι μπορεί να επιθυμήσει κανείς για μια ιδεώδη διαμονή το βρίσκει εδώ.

Πρασινάδα και ακρογιαλιά... Ευτυχισμένοι αυτοί που μένουν στην Κρήτη, και πιο ευτυχισμένοι αυτοί που κάθονται στη Χαλέπα...».

Η ενθουσιώδης αυτή περιγραφή βρίσκεται σε δημοσίευμα της εφημερίδας «Ατλαντίς» της Νέας Υόρκης το 1910, την εποχή δηλαδή που η αίγλη του τότε προαστίου της Χαλέπας μεσουρανούσε... (Ατλαντίς, 1910)

Επιστολικό δελτάριο της εποχής με θέμα το χωριό Χαλέπα (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ.Βενιζέλος»).

ΠΕΡΙΛΗΨΗ/ ABSTRACT

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	07
2. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	08
3. ΧΑΛΕΠΑ: ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	18
3.1. ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	19
3.2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΗΓΗΤΕΣ.....	20
3.2.1. ΧΑΛΕΠΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΗΓΗΤΕΣ.....	24
3.3. Η ΧΑΛΕΠΑ ΣΗΜΕΡΑ.....	27
4. ΑΡΧΟΝΤΙΚΑ ΚΑΙ ΚΗΠΟΙ ΤΗΣ ΧΑΛΕΠΑΣ ΤΟΝ 19 ^Ο ΑΙΩΝΑ. ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ.....	28
4.1. Γενικά Αρχιτεκτονικά και Μορφολογικά Στοιχεία.....	29
4.2. Οικοδομικά Υλικά και Λιθοξόοι ή Πελεκάνοι.....	30
4.3. Περιγραφή Επιλεγμένων Αρχοντικών της Χαλέπας.....	31
5. ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΧΑΛΕΠΑΣ.....	62
5.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	62
5.2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΩΝ (CASE STUDIES).....	62
5.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	80
5.4. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΘΕΤΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΧΑΛΕΠΑΣ.....	82
5.4.1. Περίφραξη: Περιβολότοιχοι ή Μαντρότοιχοι και Αυλόθυρες.....	82
5.4.2. Εξώστες.....	90
5.4.3. Σκάλες και Κόγχες.....	95
5.4.4. Υλικά Πλακόστρωσης.....	98
5.4.5. Πέργολες.....	104
5.4.6. Το Στοιχείο του Νερού.....	105
5.4.6.1. Στέρνες.....	105
5.4.6.2. Λίμνες και Σιντριβάνια.....	108
5.4.7. Φυτικό Υλικό.....	110
5.4.7.1. Δενδροστοιχίες, Αλέες και Θαμνοστοιχίες.....	115
5.4.7.2. Παρτέρια.....	116
5.4.7.3. Σιδηροκατασκευές.....	120
5.4.7.4. Φυτικά Δοχεία και Θερμοκήπια.....	121
5.4.8. Ιδιαίτερα Συνθετικά Στοιχεία των Κήπων της Χαλέπας.....	126
5.4.8.1. Το Χρώμα.....	130
5.4.9. Οικόσιτα Ζώα.....	131
5.4.10. Χρήσεις των Κήπων της Χαλέπας και Εξοπλισμός.....	132
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	134
6.1. ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΧΑΛΕΠΑΣ... ..	136
6.2. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ: ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΚΗΠΩΝ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ.....	139

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Περίληψη: Τοπίο χαρακτηρίζεται το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ των παραγόντων φύση και άνθρωπος, αποτελεί φυσική και πολιτιστική κληρονομιά και ένα σημαντικό συστατικό της ποιότητας ζωής.

Οι κατάφυτοι κήποι των Αρχοντικών της Χαλέπας, οι οποίοι συνθέτουν το τοπίο του άλλοτε χωριού Χαλέπα, αποτελούν ζωντανή μαρτυρία της ικανότητας αξιοποίησης του νερού - το οποίο αποτελεί το σημαντικότερο αγαθό- σε ένα αφιλόξενο περιβάλλον: να το αποθηκεύει, να το οδηγεί και να αρδεύει με αυτό την γη, αλλά ταυτόχρονα να την μετατρέπει σε ανθρωπογενείς παραδείσους σε συνέργεια με τη φύση.

Η εργασία αυτή ερευνά και μελετά την τυπολογία και την μορφολογία των κήπων της Χαλέπας, οι οποίοι δημιουργήθηκαν στα τέλη του 19^{ου} έως και αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Για το σκοπό αυτό παρουσιάζονται συνολικά δεκατρία (13) Αρχοντικά της περιοχής Χαλέπα, ΒΑ της πόλης των Χανίων, μέσα από την Ιστορία και την μορφολογία τους, εκ των οποίων μελετώνται εκτενέστερα οι κήποι οκτώ (8) Αρχοντικών. Η περαιτέρω έρευνα και μελέτη τους, γίνεται ώστε να ανιχνευθούν τα συνθετικά στοιχεία τους από την εποχή δημιουργίας τους καθώς και η διαχρονική εξέλιξή τους. Αναλύεται η τυπολογία αυτών και ερευνώνται τα επί μέρους κοινά συνθετικά στοιχεία μέσω φωτογραφικής αποτύπωσης, βιβλιογραφικής έρευνας και προφορικών μαρτυριών.

Λέξεις κλειδιά: αρχιτεκτονική τοπίου, εκλεκτικισμός, ιστορικοί κήποι, νεοκλασικισμός, τυπολογία, Χανιά, Χαλέπα

Abstract: *Landscapes are the result of the interaction of natural and human factors. They are part of natural and cultural heritage and an important component of the quality of our lives.*

The verdant gardens of the mansions of Chalepa are a testament to the ability to not only source, direct water and irrigate the land in a hostile environment, but then to transform it into a manmade paradise.

This thesis provides a historic outline of the garden typologies traced in the historic mansions of Chalepa and their evolution over time, highlighting the synergy between climate, resources and place. The man-made landscape of these gardens is provided by land form, soil and climate on the one hand, and regional culture, habits and history on the other.

In this thesis, mansions and their gardens established in the late 19th and early 20th century in the region of Chalepa, situated in Chania, are surveyed and analyzed. Thus, a study of their typological and morphological elements is presented through drawings, sketches and photographs.

An outline of thirteen (13) mansions of Chalepa is presented but the focus lies on eight (8) gardens of the same period of time which are selected as case studies.

Keywords: Landscape architecture; eclecticism; historical gardens; neoclassicism; typology; Chania; Chalepa

---

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η εργασία αυτή ερευνά και μελετά την τυπολογία των κήπων σε επιλεγμένα αρχοντικά της Χαλέπας, οι οποίοι δημιουργήθηκαν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα καθώς και την εξέλιξή τους μέχρι σήμερα.

Στόχος της έρευνας είναι η αναζήτηση της τυπολογίας των κήπων των αρχοντικών της Χαλέπας και η κατηγοριοποίησή της με τέτοιο τρόπο ώστε να αξιοποιηθεί ως μοτίβο (pattern) στην συνθετική μελέτη σύγχρονων αντίστοιχων παραδειγμάτων καθώς και την μεθοδολογία αποκατάστασης των ιστορικών αυτών κήπων. Επιπλέον, στοχεύει στην συνθετική/μορφολογική ανάλυση και ανάδειξη των κυριότερων στοιχείων αυτών των κήπων, όπως συνθετικές δομές και κατασκευαστικές λεπτομέρειες/υλικά. Τέλος, στοχεύει στην ανάδειξη της αξίας των κήπων αυτών ως πολιτιστική κληρονομιά σε τοπικό επίπεδο και προτείνεται η κήρυξη αυτών των κήπων ως ιστορικών εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις, όπως αυτές ορίζονται από την Χάρτα της Φλωρεντίας.

2. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το ιστορικό πλαίσιο, αποτελεί την αφορμή για την εξέλιξη και έκφραση των αρχιτεκτονικών στοιχείων τα οποία συνθέτουν ένα Τοπίο μιας αστικής περιοχής ή πόλης και συγκεκριμένα το διαμορφωμένο τοπίο στη Χαλέπα. Ταυτόχρονα, όμως, η συνέργεια αρχιτεκτονικής και αρχιτεκτονικής τοπίου αποτελεί επίσημη έκφραση της Ιστορίας, άρρηκτα συνδεδεμένη με την μνήμη και την οπτικοποιημένη μορφή της (Κλάδου- Μπλέτσα, 2014).

Τα Χανιά, η δεύτερη μεγάλη πόλη της Κρήτης, θεωρείται από τους παλαιότερους οικισμούς της Ευρώπης, της οποίας ο πυρήνας υφίσταται 5.000 χρόνια τουλάχιστον στην ίδια οχυρή θέση με την ονομασία Καστέλι. Ο χαμηλός λόφος Καστέλι, στα ανατολικά του Ενετικού λιμανιού, αποτέλεσε ιδανική θέση για εγκαθίδρυση προϊστορικού οικισμού, διότι όχι μόνο γειτονεύει με τη θάλασσα, αλλά περιβάλλεται και από τον πλούσιο κάμπο (Κουνενάκη, 1995).

Η ευρύτερη περιοχή της πόλης των Χανίων κατοικείται αδιάκοπα από τη Νεολιθική εποχή μέχρι σήμερα. Στη συνεχή αυτή κατοίκηση συνέβαλαν οι ευνοϊκές συνθήκες του φυσικού περιβάλλοντος, όπως παρουσία νερού, ύπαρξη καλής γεωργικής γης, κλίμα για ανθρώπινη διαβίωση και εντατική καλλιέργεια καθώς και ο φυσικός όρμος της Σούδας με τη στρατηγική σημασία του. Σήμερα ανασκαφές έχουν φέρει στο φως την αρχαία Κυδωνία, η οποία αποτελεί την αρχή της Ιστορίας της πόλης των Χανίων, ενώ παράλληλα στην θέση Καστέλι τα Βυζαντινά και Ενετικά τείχη είναι ακόμη εμφανή (Κουνενάκη, 1995).

Η πόλη των Χανίων, όπως και το Νησί της Κρήτης, αποτελεί το σταυροδρόμι, στο οποίο συναντώνται τρεις πολιτισμοί, της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής. Η θέση αυτή, θέση στρατηγική, η οποία εδραιώνει την κυριαρχία στην Ανατολική Μεσόγειο και ελέγχει τους εμπορικούς δρόμους μεταξύ Ανατολής και Δύσης, ήταν η κύρια αιτία για τις σκληρές και συνεχείς επιθέσεις που γνώρισε το Νησί, σε όλη τη διάρκεια της Ιστορίας του μέχρι σήμερα, από κατακτητές Ρωμαίους, Άραβες, Σαρακηνούς, Ενετούς και Οθωμανούς (Μποζινέκη-Διδώνη, 1985).

Κάθε ιστορική περίοδος άφησε τα σημάδια της στην πόλη και η όψη της άλλαξε μέσα από τον Μινωικό και το Ρωμαϊκό πολιτισμό, το Βυζάντιο, την Ενετοκρατία και την Οθωμανική κυριαρχία μέχρι και την Ένωση. Η αρχιτεκτονική και πολεοδομική εξέλιξη της πόλης των Χανίων χωρίζεται στις παρακάτω τρεις σημαντικότερες χρονικές περιόδους που συντέλεσαν σε μεγάλο βαθμό στην διαμόρφωση του πολεοδομικού ιστού όπως είναι σήμερα: 1. την Ενετική (1204-1645), 2. την Οθωμανική (1646-1898) και 3. την Κρητική Πολιτεία (1898-1913)(Κουνενάκη, 1995).

1. Ενετική Περίοδος (1204-1645): Στο έγγραφο του αποικισμού του 1252, τα Χανιά, Canea, όπως μετονομάστηκε η πόλη από τους Ενετούς τα οποία οι Ενετοί άποικοι καλούνται να ανοικοδομήσουν, μαρτυρούνται ως «πόλη» (civitas). Στις αρχές του 14^{ου} αιώνα, ο πληθυσμός τους αναφέρεται ολιγάριθμος και η πόλη, διοικητική έδρα των Ενετικών αρχών και πρωτεύουσα του ομώνυμου διαμερίσματος, μνημονεύεται «σχεδόν άδεια» (Κουνενάκη, 1995).

Η εξάπλωση των Οθωμανών στη Βαλκανική χερσόνησο, η κατάκτηση των περισσότερων κτήσεων των Ενετών, αλλά και η ανακάλυψη της πυρίτιδας οδήγησαν τους Ενετούς να ξεκινήσουν από το 1536 το κτίσιμο οχυρωματικού περιβάλλοντος σύμφωνα με το νέο προμαχωνικό σύστημα (fronte bastionate). Τα τείχη, μήκους 2.3km μαζί με τον λιμενοβραχίονα του φάρου, περιβάλλονταν από βαθιά τάφρο και η ανέγερσή τους ολοκληρώθηκε το δεύτερο μισό του 16^{ου} αιώνα. Μηχανικός του έργου ορίστηκε ο Ενετός αρχιτέκτονας Michele Sanmicheli (Καλογεράκη, 2010).

Το τείχος, σύμφωνα με την περιγραφή του Basilicata, περιελάμβανε ευθύγραμμα τμήματα διακοπτόμενα από τέσσερις προμαχώνες, μία πλαταφόρμα (Piatta forma), δύο επιπρομαχώνες και οκτώ καβαλιέρους.

Στην ίδια χρονική περίοδο εντάσσονται και τα έργα της εκβάθυνσης του λιμένα και της ανέγερσης δεκαεπτά νεωρίων, τα οποία προορίζονταν για τη φύλαξη και την επισκευή των Ενετικών γαλερών (Καλογεράκη, 2010). Ακόμη, κατασκευάστηκε υδραγωγός, ο οποίος μετέφερε νερό από τον οικισμό Περιβόλια (4.00km νοτιοδυτικά των Χανίων), ενώ αξιοποιήθηκαν και τα πηγάδια της πόλης για προστασία έναντι πολιορκίας, λόγω του επερχόμενου κινδύνου της Οθωμανικής επέκτασης (Καλογήρου, 2010).

Μέσα στον οχυρωματικό περίβολο χτίζεται μια νέα πόλη με ορθοκανονικό ρυμοτομικό σχέδιο, ωραία δημόσια και ιδιωτικά κτίρια και τον καθεδρικό ναό της Παναγίας. Τα δημόσια κτίρια αναπτύσσονται κατά μήκος του κεντρικού δρόμου (corso, σημερινή οδός Κανεβάρω), ο οποίος διασχίζει το Καστέλι από ανατολικά (Καλογήρου, 2010).

Η οριστική διαμόρφωση των Χανίων ως αστικού κέντρου χρονολογείται τον 16^ο αιώνα, όταν τα οχυρωματικά και άλλα δημόσια έργα απο τη μια μεριά και η εμπορική ανάπτυξη του λιμανιού από την άλλη, συντελούν στη μεταλλαγή της πόλης σε οικονομικό κέντρο με πληθυσμό προσανατολισμένο, όχι πια, προς την αγροτική οικονομία, αλλά προς τις εμπορικές, ναυτικές και λοιπές επαγγελματικές δραστηριότητες (Κουνενάκη, 1995).

2. Οθωμανική Περίοδος (1646-1898): Η πολιορκία των Χανίων τον Αύγουστο του 1645, και στη συνέχεια η κατάκτηση ολόκληρης της Κρήτης από τους Οθωμανούς, είχε ως αποτέλεσμα να διακοπεί η πολιτισμική δημιουργία της Κρητικής Αναγέννησης. Πέρα από τις συνέπειες στον πολιτισμό σημειώθηκαν και πληθυσμιακές απώλειες και οικονομική υποβάθμιση (Καλογήρου, 2010).

Σύμφωνα με το Γάλλο περιηγητή Pitton de Tournefort, στο τέλος του 17ου αιώνα στα Χανιά ζούσαν 2.000 Κρητικοί και 1.500 Οθωμανοί, αριθμοί που δείχνουν την αραίωση του πληθυσμού. Μέσα στον 18^ο αιώνα, ο πληθυσμός αυξήθηκε αισθητά, οπότε για το σύνολο του νησιού υπολογίζεται η αναλογία 200.000 Κρητικοί προς 150.000 Οθωμανούς (Κουνενάκη, 1995).

Ως συνέπεια της αύξησης του πληθυσμού επί Οθωμανικής κυριαρχίας ήταν η ανεπάρκεια του αριθμού των οικιών. Επιπρόσθετα, επί Οθωμανικής κυριαρχίας δεν επιτρεπόταν η ελεύθερη οικοδόμηση/ επέκταση εκτός των τειχών, οπότε οι ιδιοκτήτες πρόσθεταν νέους ορόφους, οι οποίοι διευρύνονταν με ξύλινες προεκτάσεις, τα λεγόμενα κιόσκια ή σαχνισιά. Το αποτέλεσμα αυτής της νομοθεσίας ήταν η ρυμοτομία της πόλης να αλλοιωθεί σημαντικά. Οι δρόμοι έγιναν στενοί και σκοτεινοί και μόνο το 1870 εφαρμόστηκε το Οθωμανικό σύστημα οδοποιίας, το λεγόμενο καλντερίμι για άμαξες (Τσίβης, 2014).

Ακόμη η κύρια οικοδομική αλλαγή κατά την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας ήταν η μετατροπή των καθολικών εκκλησιών και μοναστηριών σε τζαμιά, αλλά η πόλη των Χανίων εμπλουτίστηκε και με νέα τζαμιά, χαμάμ και κρήνες (Καλογήρου, 2010). Επίσης, λόγω της μεγάλης στενότητας του χώρου (1),

---

(1) Η συγγραφέας Μάρω Δούκα περιγράφει την κατάσταση που επικρατούσε το έτος 1884 με χαρακτηριστικό τρόπο: «(...) αργότερα βέβαια, ακόμη και οι πασάδες ακολούθησαν τη μόδα της Χαλέπας, για να μην υστερήσουν απέναντι στους προξένους που είχαν επιλέξει το κωριουδάκι στους πρόποδες του Ακρωτηρίου για να γλιτώσουν από τους ποντικούς, τους ψύλλους, τις μύγες, τα κουνούπια, τις ψείρες, τους κοριοίους, και τα λασπόνερα μέσα στα τείχη! Έχεις ακούσει για τη μαλλιάρωπέτρα; Τη ρώτησα. Δεν έχεις ακούσει, το βλέπω στα μάτια σου. Είναι μια θαλασσινή πέτρα με κολλημένα φύκια και άλλα θαλασσινά φυτά στην επιφάνειά της. Και αυτή την πέτρα ανήμερα της Αναλήψεως, χριστιανές και μουσουλμάνες περνούσαν από σαράντα κύματα για να τη βρουν, σαράντα δηλαδή φορές έπρεπε να τις χτυπήσει το κύμα στο Κρητικό πέλαγος και αυτές έπρεπε να υπομένουν το θαλασσοκτύπι, ψάχνοντας η καθεμιά τη δική της πέτρα; Την έπαιρνε μετά στο σπίτι της, τη σειούσε πέρα δώθε σε κάθε κάμερα του σπιτιού κι έλεγε μεγαλοφώνως το ξόρκι: Όξω ψύλλοι, όξω κοριοί και όρη ποντικοί» (Καλογήρου, 2010, σελ. 68).

τα νεκροταφεία της πόλης και οι νεκροί άρχισαν να μεταφέρονται έξω από την πόλη: οι Οθωμανοί νότια από την μεσημβρινή τάφρο (σημερινή πλατεία 1866), οι Χριστιανοί στα νεκροταφεία Αγίου Λουκά, Καθολικών, Αγίας Φωτεινής και Χρυσοπηγής, οι Εβραίοι κάτω από τη δυτική τάφρο του Τοπανά και οι Διαμαρτυρόμενοι στο νεκροταφείο της Σούδας (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου τον Ιούλιο του 1827 αναγνωρίστηκε η ανεξαρτησία της Ελλάδας από την Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία, αλλά το νησί της Κρήτης έμεινε εκτός ορίων του νεοσύστατου κράτους (Τσίβης, 2014). Έτσι, η Κρήτη παρέμεινε υπό Αιγυπτιακή διοίκηση από το 1831 έως το 1840. Επί Αιγυπτιοκρατίας πραγματοποιήθηκαν πολλά έργα στην πόλη των Χανίων, εκ των οποίων ο φάρος του λιμένα και ο λιμενοβραχίονας, τα οποία αξιοποιούνται μέχρι σήμερα (Τσίβης, 2014). Με τη συνθήκη του Λονδίνου τον Ιούλιο του 1840 η Κρήτη δόθηκε ξανά στους Οθωμανούς (Κουνενάκη, 1995).

Την χρονική περίοδο (1838-1876) αρχίζουν οι μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία γνωστές ως Τανζιμάτ (αναδιοργάνωση), οι οποίες συνετέλεσαν στον «εκδυτικισμό» της. Το κυριότερο πλαίσιο εκείνων των μεταρρυθμίσεων ήταν τα διατάγματα Χάττι- Σερίφ, 1839 και Χάττι- Χουμαγιούν, 1856 καθώς και το Σύνταγμα του 1876, τα οποία μεταξύ άλλων παραχωρούσαν σε όλους τους υπηκόους της αυτοκρατορίας ανεξαρτήτου θρησκείματος, ισοτιμία απέναντι στον νόμο και δυνατότητα συμμετοχής στην κρατική διοίκηση. Κατά αυτόν τον τρόπο διευκολυνόταν ιδιαίτερα το ευρωπαϊκό εμπόριο, το οποίο την εποχή των διομολογήσεων είχε γίνει πεδίο ανταγωνισμού ανάμεσα στις ευρωπαϊκές δυνάμεις και το μέσο οικονομικής διείσδυσης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Με την σύναψη των διομολογήσεων, τα Ευρωπαϊκά κράτη είχαν διασφαλίσει τελωνειακά και φορολογικά προνόμια, αλλά και το δικαίωμα προστασίας των υπηκόων τους, οι οποίοι ζούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, μέσω των προξενικών αρχών (Μέλαινα, 2008).

Δέκα χρόνια μετά, οι διαρκείς καταπατήσεις του Χάττι Χουμαγιούν, οδήγησαν στη μεγάλη Κρητική επανάσταση του Αρκαδίου το 1866 και οι Μεγάλες Δυνάμεις έσπευσαν να εξομαλύνουν την κατάσταση. Το Κρητικό ζήτημα άρχισε να διεθνοποιείται (Καλογεράκη, 2010).

Το Νοέμβριο του 1878 στη Χαλέπα, υπογράφηκε η φερώνυμη σύμβαση, η οποία αναγνώριζε περισσότερα δικαιώματα στους χριστιανούς και όριζε ότι ο Γενικός Διοικητής Κρήτης θα μπορούσε να είναι χριστιανός (Καλογεράκη, 2010). Με τη σύμβαση αυτή τέθηκε σε εφαρμογή ο Οργανικός Νόμος του 1868, ως βάση ημιαυτόνομου πολιτεύματος. Οι Χριστιανοί αποκτούσαν τα πρώτα τους προνόμια (Μητσοτάκη, 2006).

Με την σύμβαση της Χαλέπας στην πόλη των Χανίων εγκαταστάθηκαν πολλοί Ευρωπαίοι έμποροι: Γάλλοι, Άγγλοι, Αυστριακοί, Ιταλοί, ενώ από το Φεβρουάριο του 1897 η Κρήτη βρισκόταν υπό την προστασία και διοίκηση των τεσσάρων μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, Αγγλίας, Γαλλίας, Ιταλίας και Ρωσίας (Τσίβης, 2014).

3. Κρητική Πολιτεία (1898-1913): Με την κρητική επανάσταση του 1897 στο Ακρωτήριο, η Κρήτη περιήλθε σε καθεστώς αυτονομίας καθώς αποτέλεσε την αφορμή για την ίδρυση της Κρητικής Πολιτείας τον Ιούλιο του 1898 με Έπατο Αρμοστή τον Πρίγκιπα Γεώργιο της Ελλάδας. Στην περίοδο αυτή η Κρήτη βρίσκεται υπό την προστασία των Ευρωπαϊκών δυνάμεων και υπό την υψηλή επικυριαρχία του Σουλτάνου (Καλογεράκη, 2010).

Το Νοέμβριο του 1898 ολοκληρώθηκε η αποχώρηση του Τουρκικού στρατού από το νησί και τα επόμενα χρόνια αποχώρησαν περίπου 40.000 Οθωμανοί από την Κρήτη (Καλογεράκη, 2010). Η πόλη των Χανίων, από την αρχή της ανακήρυξης της Αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας, έπαψε να είναι πρωτεύουσα μιας Νήσου και μεταμορφώθηκε σε πρωτεύουσα κράτους (Τσίβης, 2014).

Η Κρητική Πολιτεία έχει δική της σημαία και νόμισμα την Κρητική δραχμή. Ιδρύεται η Τράπεζα Κρήτης, συντάσσεται Σύνταγμα, γίνονται εκλογές για την ανάδειξη πληρεξουσίων, αρχίζει να εκδίδεται η Επίσημη Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας.

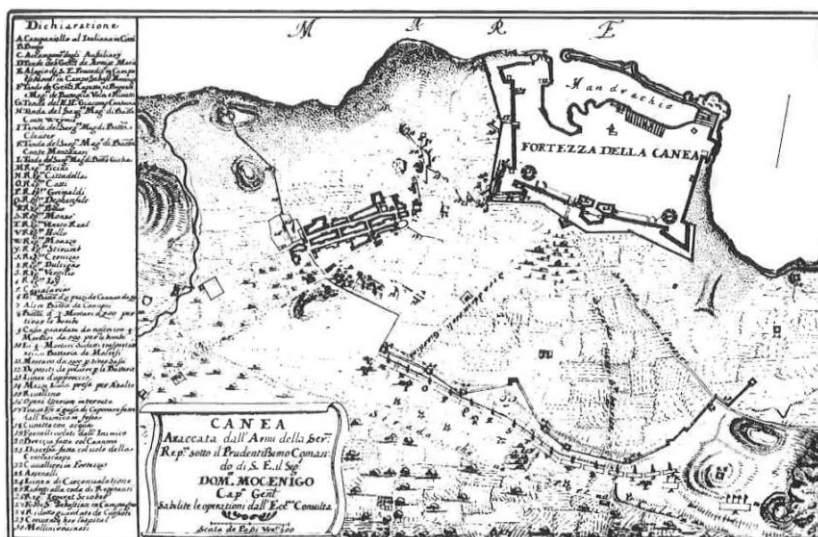
Η κοινωνία της πόλης των Χανίων, την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας, ήταν κοσμοπολίτικη. Στον πληθυσμό της πόλης των Χανίων, ο οποίος πριν την περίοδο της Αυτονομίας, απαρτιζόταν από Οθωμανούς, Έλληνες, Εβραίους και ελάχιστους Ευρωπαίους, προστέθηκε πλήθος Άγγλων, Γάλλων, Ιταλών, Γερμανών, Αυστριακών και Φραγκολεβαντινών (Τσίβης, 2014). Το 1900 η πόλη των Χανίων αποτελεί πνευματικό, διοικητικό, εμπορικό και βιομηχανικό κέντρο (Κουνενάκη, 1995).

Υπό την ηγεσία του Βενιζέλου οργανώθηκε η αντιπολιτευτική παράταξη και το Μάρτιο του 1905, στο χωριό Θέρισσο εκδηλώθηκε επανάσταση με στόχο την ένωση με την Ελλάδα και την άμεση αποχώρηση του Ύπατου Αρμοστή (Καλογεράκη, 2010). Το Σεπτέμβριο ο Πρίγκιπας Γεώργιος αναγκάστηκε να παραιτηθεί, οπότε και αντικαταστάθηκε από τον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Με νέο σύνταγμα του 1907 εφάρμοσε κοινοβουλευτικό σύστημα και τον Ιούλιο του 1908 άρχισαν να αποχωρούν οι ξένες στρατιωτικές δυνάμεις με στόχο τη συνολική απόσυρσή τους μέχρι το επόμενο έτος (Καλογεράκη, 2010).

Με την Συνθήκη του Λονδίνου τον Μάιο του 1913 ο Σουλτάνος παραιτήθηκε των δικαιωμάτων του στην Κρήτη, παραχωρώντας τα στις Μεγάλες Δυνάμεις, ενώ με ιδιαίτερη Συνθήκη μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το Νοέμβριο του 1913 παραιτήθηκε επίσης κάθε δικαιώματος επικυριαρχίας στο νησί. Με την έπαρση της Ελληνικής σημαίας στο Φρούριο Φιρκά τον Δεκέμβριο του 1913 παρουσία του Βασιλιά Κωνσταντίνου και του πρωθυπουργού Ελευθέριου Βενιζέλου, η Ένωση επισημοποιήθηκε (Καλογεράκη, 2010).

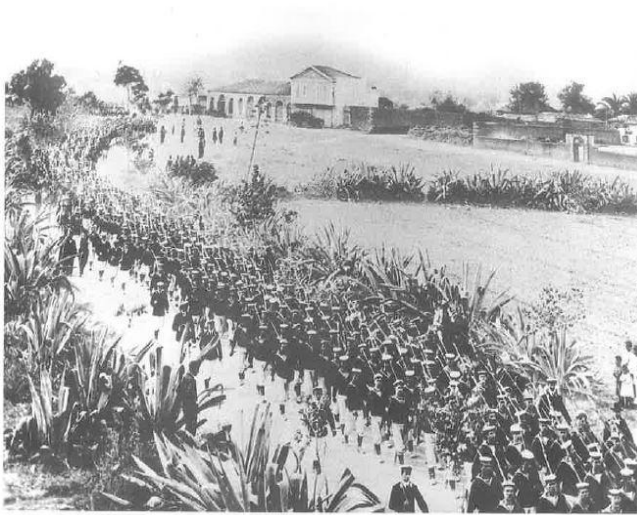
Τα Χανιά μετά τη Σύμβαση της Χαλέπας και καθ' όλο το διάστημα της Αυτονομίας, αναπτύχθηκαν οικονομικά και άκμασαν, αποκτώντας αστικό πρόσωπο. Η έκταση όσο και η όψη της πόλης μεταβάλλεται σημαντικά. Αναπτύσσονται τα προάστια, ανάμεσα στα οποία η Χαλέπα, η οποία αποτέλεσε την κατεχοχήν αριστοκρατική συνοικία, όπου στεγάστηκαν και τα Προξενεία των Μεγάλων Δυνάμεων (Καλογεράκη, 2010).

Εκτός από ορισμένες χαράξεις βασικών οδικών αρτηριών που είχαν κάνει οι Ενετοί και που βρίσκονταν σε κακή κατάσταση, αυτά που ονόμαζαν στην Κρήτη δρόμους εκείνη την εποχή ήταν απλώς μονοπάτια μέσα στους αγρούς, στα λιβάδια, στις πλαγιές ή στις κορυφές των βουνών (ΕΙΚΟΝΑ 1), απ' όπου συνήθιζαν να περνούν οι άνθρωποι και τα ζώα (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 1. Χάρτης με τα πρώτα μονοπάτια έξω από τα τείχη της πόλης των Χανίων. Χρονολογείται στα τέλη του 19^{ου} αιώνα (πηγή: Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Ο μόνος τρόπος να φτάσει κανείς στα Χανιά ήταν με τα πόδια ή με το γαϊδουράκι. Ο δρόμος Χανιά- Σούδα (ΕΙΚΟΝΑ 2), ήταν από τις πρώτες οδικές συνδέσεις της πόλης, ο οποίος κατασκευάστηκε επί Αιγυπτιοκρατίας (Τσίβης, 2014).

ΕΙΚΟΝΑ 2. Η οδός Σούδας, σημερινή Νεάρχου (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

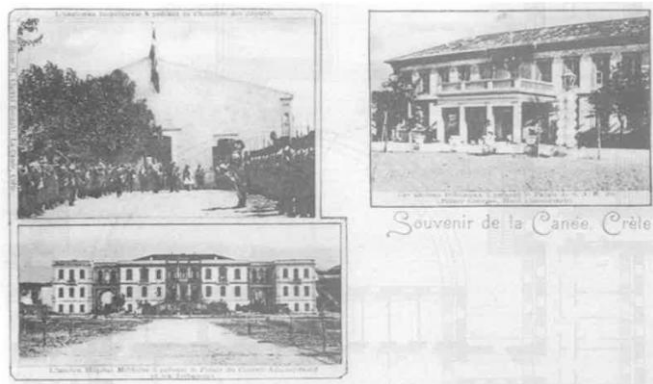
Επίσης, η σύνδεση της πόλης με τη Χαλέπα, η οδός Χαλέπας, η σημερινή Ελευθερίου Βενιζέλου (ΕΙΚΟΝΑ 3), ήταν από τις πρώτες διανοίξεις και από τους λίγους δρόμους της Κρήτης, όπου έγιναν εξομαλύνσεις, ισοπεδώσεις ακόμα και τεχνικά έργα (γέφυρα Χατζηδονικόλα, πάνω από το ρέμα του Αγίου Παντελεήμονα) (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 3. Επιστολικό δελτάριο της εποχής. Η οδός Χαλέπας, σημερινή Ελ. Βενιζέλου. Διακρίνεται το Γερμανικό Προξενείο στον διεθνή κύκλο της Χαλέπας (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ.Βενιζέλος»).

Με την άφιξη του Ύπατου Αρμοστή, ο πρίγκιπας Γεώργιος χρησιμοποιεί για τη διαμονή του, την οικία του Θεμιστοκλή Μητσοτάκη στη Χαλέπα, ενώ τα Γραφεία της Αρμοστείας εγκαθίστανται προσωρινά στο Καστέλι για να μεταφερθούν τελικά το Μάιο του 1900 στο Μέγαρο των Δικαστηρίων, το οποίο η Οθωμανική Διοίκηση προόριζε για στρατιωτικό νοσοκομείο (ΕΙΚΟΝΑ 4). Τα Χανιά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, σύμφωνα με την απογραφή του 1900, έχουν περίπου 21.000 κατοίκους (20.972 κάτοικοι, εκ των οποίων 11.219 Χριστιανοί, 9.112 Μωαμεθανοί και 641 Εβραίοι...»), όπως αναφέρεται σε γεωγραφία της εποχής (Κουνενάκη, 1995). Σε όλοκληρη την Κρήτη παρεπιδημούν 6.096 ξένοι, από τους οποίους 3.594 στην πόλη των Χανίων. Η πόλη ασφυκτιά μέσα στα τείχη αλλά και η οικοδομική ανάπτυξη στον δρόμο του περιπάτου στη θέση του Δημοτικού Κήπου προβάλλει επιτακτική η ανάγκη για την ύπαρξη ενός σχεδίου πόλης για την εξάπλωσή της έξω από αυτά αλλά και την διατήρηση της φυσιογνωμίας της (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

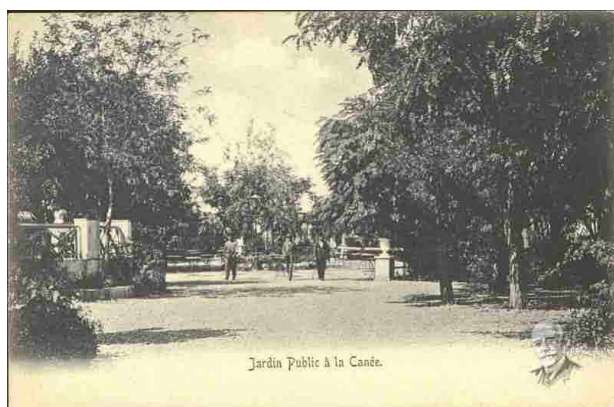

ΕΙΚΟΝΑ 4. Το Μέγαρο Δημοσίων Γραφείων και Δικαστηρίων και η πρώτη διαμονή του πρίγκιπα (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

Κατά την διάρκεια ολοκλήρωσης του σχεδίου της πόλης των Χανίων, πραγματοποιούνται οικοπεδοποιήσεις και πωλήσεις οικοπέδων δεξιά και αριστερά από τους υπάρχοντες βασικούς οδικούς άξονες. Εν τω μεταξύ, αναπτύσσεται σημαντική οικοδομική δραστηριότητα και το έτος 1900 εκδίδονται 41 άδειες κατασκευής οικιών, καταστημάτων και άλλων κτιρίων (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Το σχέδιο της νέας πόλης στηρίζεται πάνω στην υφιστάμενη κατάσταση, έξω από τα τείχη της παλιάς με τους άξονες που ορίζουν ο Δημοτικός Κήπος, ο Ιταλικός στρατώνας, το Διοικητήριο Μέγαρο, ο οικισμός των Βεγγαζίων και ο δρόμος της Χαλέπας (ΕΙΚΟΝΑ 5, 6 και 7).

ΕΙΚΟΝΑ 5. Επιστολικό δελτάριο της εποχής. Ο Δημοτικός Κήπος Χανίων (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»).

ΕΙΚΟΝΑ 6. Επιστολικό δελτάριο της εποχής. Πανόραμα Κουμ- Καπί, Χαλέπας και Κήπου (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»).

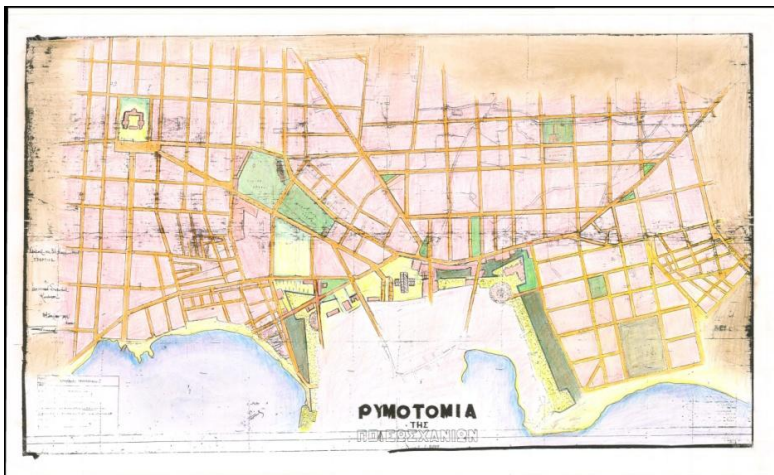

ΕΙΚΟΝΑ 7. Επιστολικό δελτάριο της εποχής. Άποψη της περιοχής Κουμ- Καπί κατά μήκος της ανατολικής τάφρου και της Χαλέπας (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

Η πόλη διαμορφώνεται αρχικά πάνω στους κύριους οδικούς άξονες, οι οποίοι σχεδιάζονται δημιουργώντας ένα πολεοδομικό ιστό κατά τα κλασικά πρότυπα της εποχής. Η πόλη επεκτάθηκε σταδιακά με ακτινωτή σύνδεση και δημιουργήθηκαν αρτηρίες πρόσβασης της παλιάς πόλης σε σημεία όπου εγκαταστάθηκαν νέες αστικές-διοικητικές λειτουργίες ή νέες περιοχές κατοικίας (Λυγιδάκη Ιωαννίδου, 2002).

Τον Ιανουάριο του 1901 το σχέδιο της πόλης υλοποιείται από τον μηχανικό Χρήστο Τσολίνα υπό την εποπτεία του αρχιμηχανικού Μιχάλη Σαββάκη και δημοσιεύεται. Στο 23^ο φύλλο της Εφημερίδας της Κρητικής Πολιτείας δημοσιεύεται τον Απρίλιο του 1901 το διάταγμα 332 «περί σχεδίου των πόλεων, κωμοπόλεων και χωριών», ενώ με το 340/04.08.1901 στο 53^ο φύλλο, ορίζεται η ρυμοτομία του τμήματος της νέας πόλης των Χανίων έξω από τα τείχη (Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

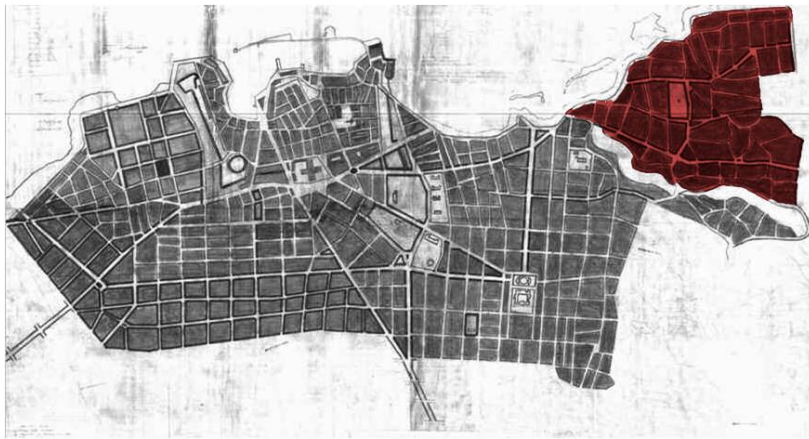
Το σχέδιο πόλης προβλέπει την μελλοντική καθαίρεση της μεσημβρινής πλευράς των Ενετικών τειχών (2) και την ανέγερση ειδικής μεγάλης αγοράς επί της πλαταφόρμας (Piazza Forma), με την ταυτόχρονη δημιουργία νέων εισόδων- εξόδων στο Κρύο Βρυσάλι και στη Σπλάντζια (ΕΙΚΟΝΑ 8) (Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 8. Ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης των Χανίων μετά την εφαρμογή του, το 1913, όπου φαίνονται τα τμήματα των Ενετικών τειχών που κατεδαφίστηκαν και τα τμήματα της τάφρου που επικωματώθηκαν (πηγή: gis.chania.gr).

Με την απελευθέρωση της Κρήτης και τη δημιουργία του πρώτου σχεδίου της πόλης άρχισε αθρόα η οικοδόμηση, κυρίως κατά μήκος οδικών αξόνων (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998). Στο σχέδιο πόλης των Χανίων του 1901 η Χαλέπα δεν συμπεριλαμβάνεται, διότι αποτελεί χωριό του Δήμου Ακρωτηρίου (ΕΙΚΟΝΑ 9).

(2) Για την καθαίρεση των τειχών και τη δημιουργία των ρηγμάτων υπήρξε αντίρρηση από μέρος του μηχανικού Μιχάλη Σαββάκη και συγχρόνως πρόταση για τη διατήρηση του οχυρωματικού έργου της πόλης, για λόγους ιστορικούς, η άποψη όμως αυτή δεν επικράτησε (Κλάδου- Μπλέτσα, 1998, σελ.30).

ΕΙΚΟΝΑ 9. Πολεοδομικό σχέδιο της πόλης των Χανίων το 1947, όπου διακρίνεται και η περιοχή Χαλέπα (πηγή: Κλάδου-Μπλέτσα, 2014).

Συγχρόνως, στη νέα πόλη αρχίζουν οι διανοίξεις και οι δενδροτροφυτεύσεις των κεντρικών οδικών αξόνων. Τον Φεβρουάριο του 1902 δενδροφυτεύεται ο δρόμος Δικαστηρίων- Χαλέπας (σημερινή Ελ. Βενιζέλου) με διπλή σειρά δέντρων «πολυτελείας» σε όλο το μήκος του (ΕΙΚΟΝΑ 10, 11). Στα πρηνή του δρόμου φυτεύεται χλόη για την συγκράτηση του εδάφους (Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 10 και 11. Οι δενδροστοιχίες της πλατείας Δικαστηρίων και της οδού Μπόλαρη (σημερινή Η.Πολυτεχνείου) (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

Αμέσως μετά την εφαρμογή του σχεδίου πόλεως, οργανώνονται και οι γειτονιές γύρω από τις νεοαναγειρόμενες και επισκευαζόμενες εκκλησίες του Αγίου Κωνσταντίνου στη Νέα Χώρα, του Αγίου Σπυριδώνα και του Αγίου Ιωάννη στη Δεξαμενή και του Αγίου Νικολάου, της Ευαγγελίστριας, της Αγίας Μαγδαληνής και του Αγίου Παντελεήμονα στη Χαλέπα. Η νέα πόλη περιλαμβάνει κυρίως κατοικίες και τη Διοίκηση, ενώ αποτελεί το εμπορικό κέντρο ολόκληρου του πολεοδομικού συγκροτήματος (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Νεοκλασικά κτίρια, αρχιτεκτονικοί θησαυροί αρχίζουν να ορθώνονται, κατασκευασμένα από μηχανικούς και εργολάβους (3), ενώ οι τάφροι, γύρω από τα τείχη, χρησιμοποιούνται για την καλλιέργεια λαχανικών και οπωρικών, για τις ανάγκες της πόλης (Καλογεράκη, 2010).

Ο νεοκλασικισμός επικράτησε τόσο στις αστικές συνοικίες όσο και στα Δημόσια κτίρια. Παράλληλα, την ίδια περίοδο, καθαιρέθηκαν τα ξύλινα σαχνισιά.

(3) Στην Κρήτη, στα τέλη της Οθωμανικής κυριαρχίας και τα υστερότερα χρόνια συναντώνται πολλοί ξένοι μηχανικοί και αρχιμηχανικοί, Ιταλοί και πρώτοι Κρήτες αρχιτέκτονες, οι οποίοι είχαν αποφοιτήσει στην Γάνδη του Βελγίου. Το έτος 1870 ήδη εργαζόταν ο Ιταλός Μηχανικός Νικόλαος Μαγκούζο στα Χανιά. Κατά κύριο λόγο μελετούσε και κατασκεύαζε καθολικές εκκλησίες, αλλά παράλληλα και άλλα ιδιωτικά έργα. Συνεργάτης του ήταν ο Ιταλός εργολάβος Σεβαστιάνο Πριμιτέρα. Από το 1887 που φθάνει στα Χανιά από την Αθήνα ο πρώτος Χανιώτης αρχιτέκτονας, όλο και αυξάνει ο αριθμός των Ελλήνων επιστημόνων στο νησί, ώστε το 1900 να καταγράφονται σε όλη την Κρήτη 85 αρχιτέκτονες, μηχανικοί, γεωμέτρους, κ.ά. Οι ξένοι μηχανικοί, οι οποίοι εργαζόνταν ήδη στην Γενική Διοίκηση Κρήτης πριν από την Αυτονομία συνέχισαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους και μετά. Ενίοτε δε προσκαλούνταν και άλλοι διαπρεπείς ξένοι μηχανικοί (Ασημακόπουλος, 2012).

Κατά την περίοδο αυτή κατεδαφίστηκαν αρκετά τμήματα των Ενετικών οχυρώσεων προκειμένου να ανοιχτούν δρόμοι και να επεκταθεί η πόλη έξω από τα παλαιά τείχη. Πάνω σε τμήμα της παλαιάς τάφρου οικοδομήθηκε και η Δημοτική Αγορά των Χανίων με σταυροειδή κάτοψη στα πρότυπα της αγοράς της Μασσαλίας (Καλογεράκη, 2010).

Η καθαίρεση των τειχών αποτέλεσε την πρώτη προτεραιότητα της νέας διοίκησης, αρχικά μέσω ρηγμάτων στην απόληξη οδικών αρτηριών που εξασφάλιζαν τη σύνδεση των αστικών κέντρων με την ύπαιθρο. «Οχυρώματα, περιτοιχίσματα, τείχη πόλεων, τάφροι, προχώματα, και τα όμοια εμποδίζοντα την κυκλοφορία και πνοήν πρέπει ν'αποφεύγονται, τα δε υπάρχοντα πρέπει βαθμηδόν να καταστρέφονται» Επίσημος Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας, Διάταγμα «περί σχεδίων των πόλεων, κωμοπόλεων και χωριών», εν Χανίοις, 5 Απριλίου 1901. Επιπλέον, σε μια προσπάθεια εξελληνισμού της εικόνας της παλιάς πόλης, κάθε μορφολογικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής που επικράτησε επί Οθωμανικής κυριαρχίας (π.χ. σαχνισιά) τίθεται υπό διωγμό. Με το νόμο 494/1903 οι κάτοικοι των Χανίων «υποχρεούνται να τα κατεδαφίσωσιν εντός τριών μηνών από της δημοσιεύσεως του παρόντος νόμου» (Κωτσάκη, 2014).

Στην Κρήτη η αρχιτεκτονική δανείζεται μορφές, τρόπους κατασκευής και τύπους από τη Δύση άλλοτε σε μικρό και άλλοτε σε μεγάλο βαθμό, εντάσσεται στο πλαίσιο ενός τοπικού πολιτισμού αυτοτελούς και ιδιόρρυθμου και δεν επιτρέπει μια αμιγή αρχιτεκτονική έκφραση (Μποζινέκη-Διδώνη, 1985). Πρωτεύουσα της Κρήτης επί Κρητικής Πολιτείας είναι τα Χανιά, τα οποία τυγχάνουν ευνοϊκότερης αντιμετώπισης απ'όλο το νησί, με εμφανή αντίκτυπο στην εικόνα της πόλης. Με το Διάταγμα 132/1903 ορίζεται ότι το ελάχιστο εμβαδόν των οικοπέδων στα Χανιά θα είναι τα 60m², εκτός κεντρικών τμημάτων της πόλης όπου θα εξακολουθεί να ισχύει το εμβαδόν 120m², ενώ με το νόμο 501/1903 λαμβάνεται ειδική μέριμνα για το αποχετευτικό δίκτυο των Χανίων (Κωτσάκη, 2014).

Η πόλη έχει στενούς δρόμους, μικρές πλατείες και κτίρια με στοιχεία Ενετικά, τουρκικά και ελληνικά, με γνήσιο Κρητικό χαρακτήρα αλλά και με ξενικές επιρροές, λόγω των κατακτητών του παρελθόντος αλλά, και της παρουσίας των στρατευμάτων των Μεγάλων Δυνάμεων που παραμένουν στο Νησί (Κουνενάκη, 1995).

Αλλαγές είναι επίσης φανερές στην αρχιτεκτονική των πρώτων οικιών αυτής της περιόδου, οι οποίες έχουν στοιχεία προφανώς επηρεασμένα από την αρχιτεκτονική δυτικής τεχνοτροπίας. Θα ήταν, όμως, ενδεχομένως υπερβολή να ονομαστεί αυτό το αρχιτεκτονικό στιλ νεοκλασικισμός. Κατασκεύασαν κτίρια, τα οποία δεν ακολουθούσαν κάποιο συγκεκριμένο ρεύμα της εποχής, καθώς αναμείγνυαν Οθωμανικά και Ενετικά στοιχεία μέσα όμως στο αυστηρό πλαίσιο του Νεοκλασικισμού. Τα Χανιά ήταν η μόνη πόλη στην Κρήτη, στην οποία οι επαύλεις, καθαρά αστικού στιλ, συγκρίθηκαν επιτυχώς με την ποικιλία μορφών και τη γραφικότητα του Ενετικού παρελθόντος. Όσο για την αρχιτεκτονική των κτιρίων τα οποία ανεγέρθηκαν έξω από τον παλιό πολεοδομικό ιστό, εμφανίζονται συγκεκριμένα σχέδια τα οποία ακολουθούν τις κλασικές νόρμες και τις ακαδημαϊκές προσεγγίσεις. Στην πόλη των Χανίων, τέτοια παραδείγματα μπορεί να θεωρηθούν οι οικίες της Χαλέπας, όπως της οικογένειας Μαρκαντωνάκη, της Βαρώνης Σβαρτς και του Θεμιστοκλή Μητσοτάκη (Kardamitsi-Adami, 2005).

Ο ισχυρός εμπορικός χαρακτήρας της πόλης των Χανίων και η οικονομική άνοδος μιας νέας τάξης εμπόρων, δημοσίων υπαλλήλων, προξενικών υπαλλήλων και βιομηχάνων έφερε το Ευρωπαϊκό πνεύμα στην πόλη, το οποίο εκφράστηκε μέσα από το ρεύμα του Εκλεκτικισμού. Την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας, η αρχιτεκτονική και η πολεοδομία σε μια προσπάθεια εξελληνισμού των κτιρίων της Κρήτης, και ειδικότερα των δημοσίων κτιρίων, τίθενται στο άρμα του νεοκλασικισμού (Κωτσάκη, 2014).

Ακόμη, σημαντική είναι και η επίδραση του πολυπολιτισμικού χαρακτήρα της κοινωνίας στην Κρήτη. Το πολυπολιτισμικό όμως περιβάλλον, όπως διαμορφώνεται από την παρουσία των Μεγάλων Δυνάμεων και την παραμονή μουσουλμάνων, χαλικούτηδων και Εβραίων, ενισχύει την παράλληλη ανάπτυξη μιας κοσμοπολίτικης αντίληψης στο μεταίχμιο Δύσης και Ανατολής, με συνέπεια την εξέλιξη ενός ιδιότυπου εκλεκτικισμού με πληθώρα νεοκλασικών στοιχείων. Η ιδιαιτερότητα αυτή εκφράζεται αρχιτεκτονικά μέσω ενός γενικευμένου εκλεκτικισμού με έμφαση στις νεοκλασικές μορφές. Το κλίμα εθνικής έξαρσης που επικρατεί την εποχή της Κρητικής Πολιτείας ευνοεί τη γενίκευση του νεοκλασικισμού, ο οποίος θεωρείται ότι συμβάλλει στην έκφραση της ελληνικής ταυτότητας και στην τόνωση του εθνικού φρονήματος (4) (Κωτσάκη, 2014).

---

(4) Όσον αφορά στη μορφολογική έκφραση των κτιρίων την εποχή της Αυτονομίας, η θέληση των κατοίκων αλλά και η απόφαση των Αρχών να μετατρέψουν τις πόλεις της Κρήτης από τουρκοπόλεις σε πόλεις ευρωπαϊκών προδιαγραφών, καθώς και η ανάγκη για συμπόρευση με την Αθήνα, επέτρεψε την επικράτηση του νεοκλασικού ιδιώματος, το οποίο όμως είχε διεισδύσει ήδη, από τα τέλη της Οθωμανικής κυριαρχίας. Σύντομα όμως διαμορφώθηκε ένας ιδιότυπος Εκλεκτικισμός, συνεπής στο κοσμοπολίτικο πνεύμα που, λόγω Μεγάλων Δυνάμεων, επικρατεί εκείνη την εποχή στο νησί και στην πολυπολιτισμικότητα που το χαρακτηρίζει γενικότερα. Το αποτέλεσμα όλων αυτών οδήγησε στη δημιουργία μιας ενδιαφέρουσας κτιριακής παραγωγής εκλεκτικιστικού ύφους με πληθώρα νεοκλασικών στοιχείων, που εκφράζει εύγλωττα τα ζητούμενα της περιόδου (Κωτσάκη, 2014, σελ. 76).

3. ΧΑΛΕΠΑ: ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η ιστορία της Χαλέπας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορία της πόλης των Χανίων, πριν ακόμα ενσωματωθεί σε αυτήν, αφού διοικητικά ανήκε στον Δήμο Ακρωτηρίου. Αργότερα έγινε προάστιο της πόλης και σήμερα αποτελεί πλέον περιοχή αυτής.

Αναφορά στο χρονικό του περιηγητή Τριβάν το 1644, μαρτυρεί την ύπαρξη του χωριού Χαλέπα στο Ακρωτήρι ήδη από τον 17^ο αιώνα (Μανούσας, 2005-2015). Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, η Χαλέπα αναφέρεται ως ιδιαίτερος οικισμός και μάλιστα ως «χωρίον Χαλέπα» ή «κωμόπολις» του δήμου Ακρωτηρίου. Τα τελευταία χρόνια του ίδιου αιώνα και στις αρχές του εικοστού, η Χαλέπα, η οποία αναφέρεται ως προάστιο, υπήρξε πολιτικό κέντρο της Κρήτης. Εκεί, το Ελληνικό Προξενείο και τα Προξενεία των τεσσάρων Προστάτιδων Δυνάμεων, το Αρχηγείο των Διεθνών Στρατευμάτων, οι Διεθνείς λέσχες, το Ανάκτορο του Ύπατου Αρμοστή, και η κατοικία του Ελευθέριου Βενιζέλου. Την περίοδο αυτή η Χαλέπα αναπτύσσεται γρήγορα συγκεντρώνοντας τον πυρήνα μιας αστικής τάξης. Από το 1920 κι ύστερα αποτελεί κομμάτι της πόλης των Χανίων. Το προάστιο της Χαλέπας αποτέλεσε μοναδικό οικιστικό φαινόμενο στο νησί, αφού μόνο εκεί δημιουργήθηκε οργανωμένη εκτός των τειχών επέκταση της πόλης των Χανίων με κτίσματα τύπου της ευρωπαϊκής βίλας (Μητσοτάκη, 2006).

Η ονομασία, «Χαλέπα» κοινή σε χρήση σε πολλές περιοχές της Κρητικής υπαίθρου, έχει σχέση με τα πετρώδη εδάφη. Η λέξη, σύμφωνα το λεξικό της κοινής Νεοελληνικής, προκύπτει από την αρχαία ελληνική λέξη χαλεπός (χαλεπός- ή, -ό), η οποία έχει την κυριολεκτική σημασία του δύσβατου, βραχώδους και απόκρυμνου. Κατ' επέκταση χρησιμοποιείται για περιοχή άγονη, και αραιοκατοικημένη, όπως αυτή της Χαλέπας.

Η Χαλέπα την εποχή εκείνη ήταν αραιοκατοικημένη, αλλά ολοένα και περισσότερο συγκέντρωνε το ενδιαφέρον για την εγκατάσταση οικογενειών, αφού πλεονεκτούσε ως περιοχή, σε σύγκριση με άλλες στα περίχωρα της υφιστάμενης τότε πόλης, αφού είχε καλύτερο κλίμα από την πόλη μέσα στα τείχη και κτισμένη αμφιθεατρικά με θέα την πόλη των Χανίων Παλιά, δώροφα ως επί το πλείστον αρχοντικά, κατοικίες πλούσιων Οθωμανών, κτισμένες στο μέσο μεγάλων εκτάσεων, ήταν τα χαρακτηριστικά της κτίσματα. Τα νέα αρχοντικά ανήκαν σε εύπορους Έλληνες, Οθωμανούς και Ευρωπαίους. Οι ιδιοκτήτες τους ήταν έμποροι, δημόσιοι υπάλληλοι και διπλωμάτες (Κλάδου- Μπλέτσα, 1998). Ακόμη, Χριστιανοί αγόραζαν τις αδόμητες εκτάσεις, έκτιζαν σπίτια για τις οικογένειές τους και στη συνέχεια όταν τα παιδιά τους μεγάλωναν, έκτιζαν και γι' αυτά τις κατοικίες τους κοντά τους, δημιουργώντας μια καινούργια συνοικία ή ένα προάστιο. Οι κτίστες, οι ξυλουργοί και επιπλοποιοί είχαν εδώ μεγάλη ζήτηση και ήταν εν πολλοί Ακρωτηριανοί, μπορεί και συγγενείς, σχημάτιζαν συνεργεία και δούλευαν μαζί, οργανωμένοι κατά ειδικότητες ή ομάδες, κάτι σαν «συντεχνίες» (Λυγιδάκη Ιωαννίδου, 2002).

Η αρχιτεκτονική των όψεων τους μπορεί να χαρακτηριστεί «εκλεκτικιστική», αρνούμενη να συμμορφωθεί στους αυστηρούς κανόνες της αισθητικής του κλασικισμού και ταυτίζεται με την προβολή της ιδιαιτερότητας του ιδιοκτήτη, αντανακλώντας την παιδεία, την αισθητική και τις επιθυμίες του (Πιστόπουλος, 2002).

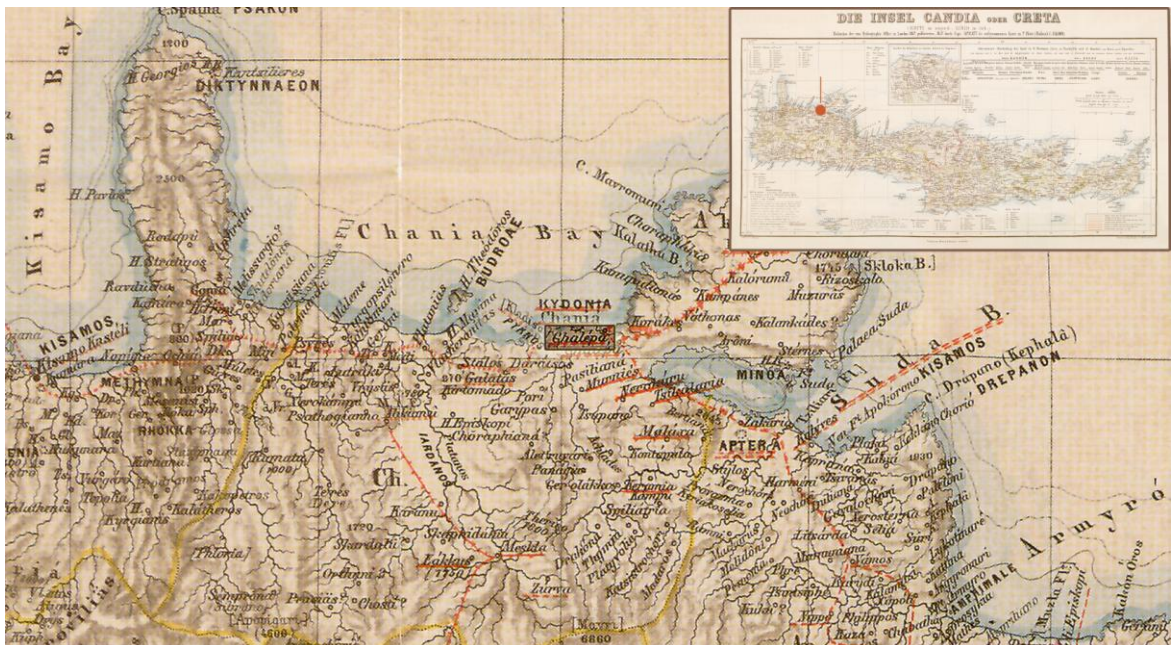
Τέλος, τα κτίρια χρησιμοποιήθηκαν ως θερινές κατοικίες αρχικά, αλλά μετά την κατασκευή της οδού Χαλέπας το χωριό συνδεόταν άμεσα με την παλιά πόλη. Το αρχιτεκτονικό στιλ του Εκλεκτικισμού, όπως προαναφέρθηκε, αποτυπώνεται στα αρχοντικά της Χαλέπας και συμβολίζει τις πολιτιστικές αξίες, θρησκευτικές πεποιθήσεις και τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής των ιδιοκτητών τους (Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

3.1. ΘΕΣΗ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η περιοχική μελέτης, η Χαλέπα, βρίσκεται ΒΑ της πόλης των Χανίων επί των υψωμάτων που δεσπόζουν του Ισθμού (ΕΙΚΟΝΑ 12), ο οποίος ενώνει την χερσόνησο του Ακρωτηρίου με την πεδιάδα του Νομού Χανίων (βρίσκεται στο Γεωγραφικό Πλάτος 35ο 31' 4.41" Β και Γεωγραφικό Μήκος 24ο 2' 19.44" Α) (google earth).

Ο καθηγητής Γενεράλις το 1891 στο σχολικό βιβλίο του περιγράφει με πληρότητα την θέση της Χαλέπας: «Ο Δήμος Ακρωτηρίου συγκροτών προ του 1821 ιδίαν επαρχίαν αποτελεί χερσόνησον ξηράν κατά το πλείστον ποιμενικήν ηνωμένη προς την λοιπήν επαρχίαν δι' Ισθμού σχηματιζομένου από του μυχού του λιμένος Σούδας μέχρι Χαλέπας. Η Χαλέπα βρίσκεται επί του ισθμού αυτού» (Γενεράλις, 1891).

Ομοίως, το 1895 ο δάσκαλος Πιμπλάκης αναφέρει: «Η θέση επί της οποίας κείται η Χαλέπα είναι η βόρεια άκρα του λαιμού (ή ισθμού) όστις σχηματίζεται μεταξύ του κόλπου των Χανίων και του λιμένος της Σούδας και όστις έχει μήκος 2.00km περίπου και χωρίζει τον λιμένα της Σούδας από τον κόλπο των Χανίων, ενώνει δε τη χερσόνησο του Ακρωτηρίου με την λοιπήν Κρήτη» (Πιμπλακης, 1895).

ΕΙΚΟΝΑ 12. Γεωγραφική θέση της περιοχής Χαλέπας σε χάρτη του ναυάρχου, γεωλόγου και χαρτογράφου Thomas A.B. Spratt το 1852 (πηγή: Μέλαινα, 2008).

3.2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΗΓΗΤΕΣ

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα άρχισε να αναπτύσσεται το χωριό της Χαλέπας στα βορειοανατολικά της πόλης, έξω από τα όρια των οχυρώσεων. Ο πλησιέστερος οικισμός προς τα Χανιά ήταν το χωριό Χαλέπα, το οποίο απέχει μισή ώρα οδοιπορικώς από τα Χανιά. Το χωριό βρίσκεται πάνω σ' ένα βραχώδη λόφο, ο οποίος χωρίζεται από μια βαθιά και απότομη χαράδρα, το ρέμα του Αγίου Παντελεήμονα.

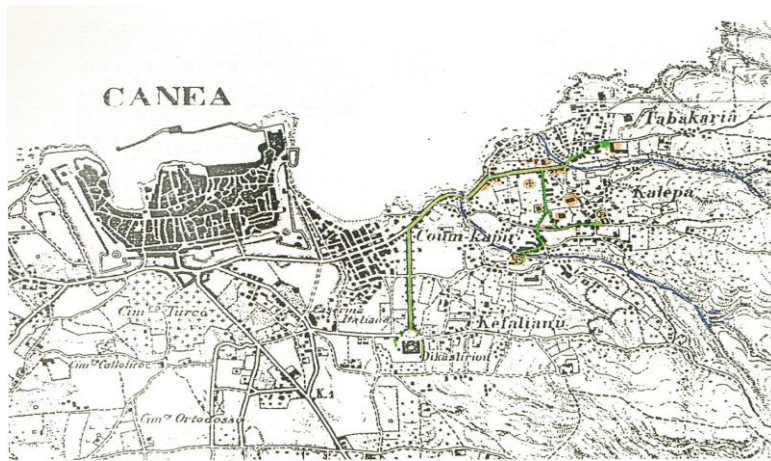
Ο αρχικός πυρήνας της συνοικίας Χαλέπα ήταν ανάμεσα στα Ταμπακαριά και την Εκκλησία της Ευαγγελίστριας, σε μια βραχώδη πλαγιά που χωριζόταν από ένα ρέμα (δίπλα στη σημερινή οδό Λάκκων). Ο ιστός του είχε διάταξη ακτινωτή με κέντρο το γεφυράκι του ρέματος. Αργότερα, η Χαλέπα προστέθηκε στις επεκτάσεις του σχεδίου πόλης όταν πια είχε αποκρυσταλλωθεί ο πολεοδομικός ιστός. Οι επεκτάσεις αυτές του σχεδίου ήταν αποσπασματικές συμπληρώσεις, οι οποίες δεν εξέταζαν την πόλη ως σύνολο, όπως το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο. Το πολεοδομικό σχέδιο προβλέπει διαπλατύνσεις στις βασικές οδούς, 15.00m πλάτος στην Κουμουνδούρου και Δαγκλή, 10.00m στην Ελευθερίου Βενιζέλου με μικρές πρασιές 4.00m. Επίσης, προβλέπονται διαπλατύνσεις πλάτους 10.00m χωρίς πρασιά σ' όλους ανεξαιρέτως τους υπόλοιπους δρόμους, είτε αυτοί είναι στενοί άξονες του αρχικού πυρήνα, είτε ήταν νέες χαράξεις δρόμων όπως η οδός Νεοζηλανδών Μαχητών και οι κάθετοι σ' αυτήν δρόμοι (ΕΙΚΟΝΑ 13).

ΕΙΚΟΝΑ 13. Χανιά: Απόσπασμα σχεδίου πόλης του 1978 όπου φαίνονται τα ισχύοντα πλάτη δρόμων, οι πρασιές και οι διαπλατύνσεις βόρεια και νότια της οδού Δαγκλή (πηγή: Πιστόπουλος, 2002).

Η Δαγκλή φαίνεται ν' αποτελεί το κύριο μέλημα της επέκτασης που εκτός από την μεγάλη διαπλάτυνση, προβλέπει και τη δημιουργία δύο πλατειών στα άκρα της (για τις οποίες συντάχθηκαν και δύο πράξεις αναλογισμού το 1950). Την πλατεία Έλενας Βενιζέλου στο βόρειο άκρο και την μικρότερη πλατεία Κατσαμπά στο νότιο άκρο της, στην διασταύρωση με την Ακρωτηρίου. Πράγματι, η Δαγκλή είναι παλιός κύριος κάθετος άξονας της περιοχής, όπως φαίνεται από παλιά τοπογραφική αποτύπωση του 1900 (ΕΙΚΟΝΑ 14) (Πιστόπουλος, 2002).

ΕΙΚΟΝΑ 14. Χάρτης του 1900 όπου ανατολικά από τα Χανιά η συνοικία Χαλέπα-Ταμπακαριά με τα ρέματα, την διάταξη του πολεοδομικού ιστού και τις πρώτες οικίες και εκκλησίες (πηγή: Πιστόπουλος, 2002).

Η Χαλέπα, απέκτησε σταθερή και διακεκριμένη θέση με τη Σύμβαση της Χαλέπας, η οποία αποτέλεσε την αφορμή για την επιστροφή των απόδημων Κρητών, που ήταν πλούσιοι και σοφότεροι από την εμπειρία, την επαφή και την επαφή με το Δυτικό και Ανατολικό πολιτισμό (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998). Όλοι εκείνοι, οι οποίοι ευημέρησαν μέσω του εμπορίου, καθώς και άλλοι ντόπιοι, ο οποίοι κατά εποχές τιμήθηκαν με ιδιαίτερα προνόμια από την Οθωμανική Διοίκηση, αποτέλεσαν τον πυρήνα μιας νέας αστικής τάξης, η οποία γρήγορα απέκτησε συνείδηση της ύπαρξης και της δύναμής της. Οι έμποροι Κυριάκος Ε.Βενιζέλος, Θεμιστοκλής Κ.Μητσοτάκης, Γεώργιος Χορτάτζης και ο μηχανικός Λεωνίδας Λυγκούνης, είναι από τους πρώτους που κτίζουν τις κατοικίες τους στη Χαλέπα, με Ευρωπαίους μηχανικούς και πρότυπα, όπου οι γενικοί πρόξενοι και άλλοι προξενικοί υπάλληλοι μεγάλων και άλλων δυνάμεων δημιουργούν ένα διπλωματικό κέντρο (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Οι κατοικίες ήταν ενωμένες μεταξύ τους με πρόσοψη στον δρόμο. Δυτικά αυτού του ρέματος υπήρχαν μεγάλες ιδιοκτησίες, δεντρόκηποι 2-5 στρεμμάτων, ιδανικές για εγκατάσταση επαύλεων (Πιστόπουλος, 2002). Σύμφωνα με την περιγραφή της Κλάδου-Μπλέτσα η Χαλέπα αποτελείται από οικίες λευκές. Ακόμη, Ελαιόδεντρα και φράκτες από Αθάνατους φυτρώνουν ανάμεσα στους βράχους και οι κήποι είναι ανθισμένοι. Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του χωριού είναι προπάντων η θαυμάσια θέα (ΕΙΚΟΝΑ 15, 16, 17) (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Σιγά σιγά η Χαλέπα, λόγω κλίματος και φυσικού περιβάλλοντος, εξελίχθηκε στο κατ'εξοχήν προάστιο των Χανίων, όπου κατοικούν μερικοί από τους προξένους, τους εμπόρους και τους εξαγωγείς, αλλά και τους επιφανείς Οθωμανούς και Αιγυπτίους (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Στη Χαλέπα υπήρχαν ιδιωτικά κτίρια πολυτελή και ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής αξίας, καθώς και τα προξενεία των Μεγάλων Δυνάμεων, η Γαλλική Σχολή Καλογραιών του Τάγματος του Αγίου Ιωσήφ, αλλά και ο Ι.Ν. της Αγίας Μαγδαληνής μέσα στους ανθισμένους κήπους. Εδώ ήταν επίσης και οι οικίες του Ύπατου Αρμοστή και του Βενιζέλου. Με την εποπτεία των Μεγάλων Δυνάμεων και με την παρουσία του Πρίγκιπα Γεωργίου ως Ύπατου Αρμοστή Κρήτης, η Χαλέπα από εξοχικό προάστιο μεταμορφώνεται σε Ευρωπαϊκή Πρωτεύουσα (ΕΙΚΟΝΑ 18, 19, 20) (Χαλέπα μια εύγλωττη σιωπή, 2013).

Τέλος, στις γειτονίες της Χαλέπας περιλαμβάνονται οι συνοικίες: η Αγία Κυριακή, τα Φακωθιανά, τα Ταμπακαριά (5) ενώ οι παλαιότερες αποτελούν η περιοχή του Αγίου Νικολάου Μειντάνι (6) και ο Κατσαμπάς (7) (Χαλέπα μια εύγλωττη σιωπή, 2013).

(5) Ταμπάκης, ο [tabákis]: (λαϊκότρ.) Βυρσοδέψης. [τουρκ. tabak `βυρσοδέψης' (από τα αραβ.) -ης] (Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής).

(6) Μειντάνι, το: (λαϊκότρ.) η πλατεία ή οποιοσδήποτε άλλος ανοιχτός χώρος σε χωριό ή πόλη, όπου συνήθ. μαζεύονται πολλοί άνθρωποι [τουρκ. meydan -i] (Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής).

(7) Κατσαμπάς: μικρή πόλη, γειτονιά [τουρκ. Kasaba] (1994, Ελληνοτουρκικό Λεξικό, Εκδόσεις Ροδαμός, Αθήνα).

ΕΙΚΟΝΑ 15. Επιστολικό δελτάριο της εποχής. Άποψη της πόλης των Χανίων από το ύψωμα της Χαλέπας (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»).

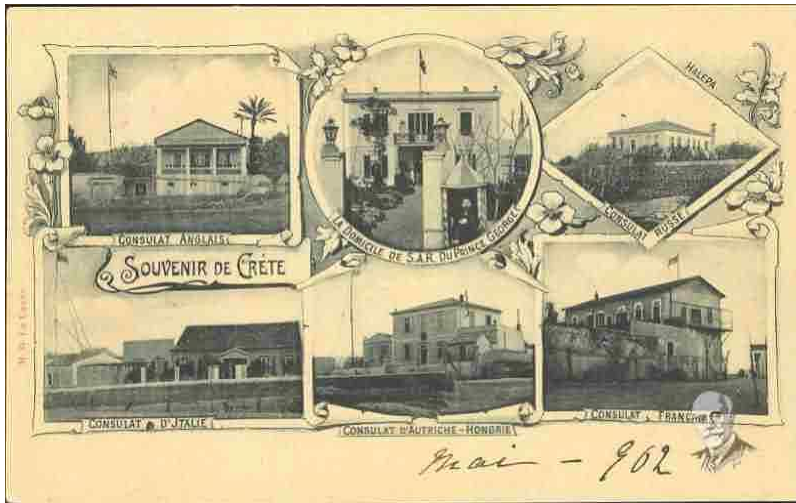

ΕΙΚΟΝΑ 16. Άποψη της πόλης των Χανίων από την περιοχή Χαλέπα το 1898 (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»).

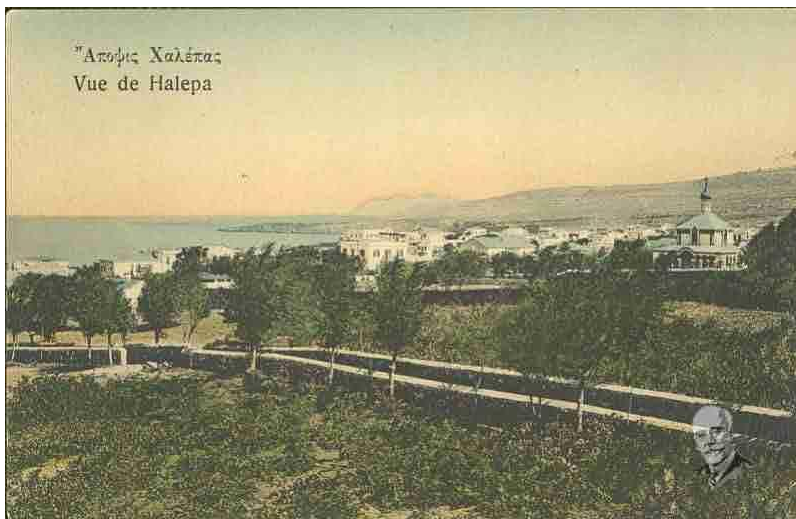

ΕΙΚΟΝΑ 17. Επιστολικό δελτάριο της εποχής. Άποψη της περιοχής Χαλέπας (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»).

ΕΙΚΟΝΑ 18. Επιστολικό δελτάριο της εποχής, όπου διακρίνονται οι προξενικές αρχές (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»).

ΕΙΚΟΝΑ 19. Επιστολικό δελτάριο της εποχής. Άποψη της πόλης των Χανίων από το ύψωμα της Χαλέπας (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»).

ΕΙΚΟΝΑ 20. Επιστολικό δελτάριο της εποχής. Επαναστάτες της Μαλάξας στη Χαλέπα το Σεπτέμβριο του 1906. Η οδός Χαλέπας (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»).

3.2.1. ΧΑΛΕΠΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΗΓΗΤΕΣ

Η πόλη των Χανίων και η Κρήτη υπήρξαν από την εποχή των πρώτων χειρόγραφων χαρτών ισχυρός πόλος έλξης και αντικείμενο έντονου ενδιαφέροντος για τους περιηγητές, εξερευνητές και τους χαρτογράφους καθώς και τους επίσημους και ανεπίσημους εκπροσώπους ξένων κρατών, κυρίως, λόγω της στρατηγικής θέσης του νησιού και της συνακόλουθης αξίας από πολιτικής, στρατιωτικής και εμπορικής άποψης. Οι περιηγητές της Κρήτης ασχολούνται ιδιαίτερα με την περιγραφή του φυσικού τοπίου (Βιρβιδάκης, 2008).

Πολλές σημαντικές προσωπικότητες περιηγητών του 19^{ου} αιώνα περιγράφουν το τοπίο της Χαλέπας χωρίς όμως να δίνουν λεπτομερείς πληροφορίες για τα αρχοντικά και τους κήπους αυτών. Αρκούνται στο θαυμασμό της θέας προς τον κόλπο και την πόλη των Χανίων με ιδιαίτερη μνεία στο μαγευτικό ηλιοβασίλευμα. Ίσως είναι πιθανόν να μην εντυπωσιάζονται ιδιαίτερα με την αρχιτεκτονική των αρχοντικών της Χαλέπας και τους κήπους αυτών, καθότι δεν συναντούν σε αυτά κάτι εξωτικό.

Στο σημείο αυτό παρατίθενται σημαντικά αποσπάσματα από περιγραφές περιηγητών και συγγραφέων της εποχής:

Χαλέπα, 1833: Ο Άγγλος περιηγητής Robert Pashley γράφει το 1833 για τη Χαλέπα ότι «*το χωριό βρίσκεται σ' ένα λόφο κοντά στη θάλασσα, απ' όπου η θέα είναι εξαιρετη*» (Δούσης, 2009).

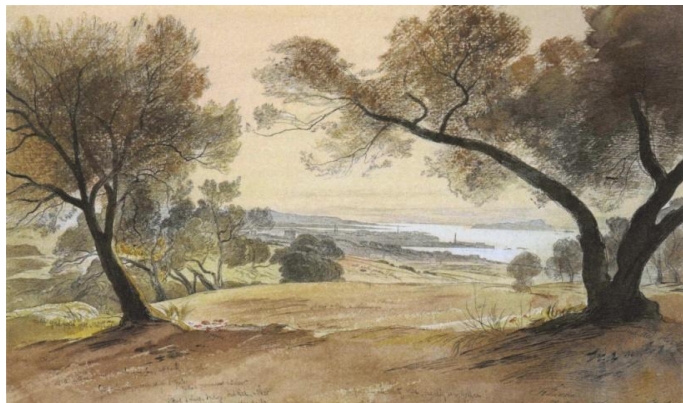
Χαλέπα, 1864: Ο Άγγλος ζωγράφος Edward Lear (1812-1888), κατά την διάρκεια του ταξιδιού του στην Κρήτη είχε δυσκολίες να βρει τοπία, τα οποία άξιζαν να αποτυπωθούν. Στο ημερολόγιο ότι ίδιος βασίζεται στις παραδόσεις της τοπιογραφίας του πρώιμου 18^{ου} - 19^{ου} αιώνα, καθώς συχνά στο ημερολόγιό του «*The Cretan Journal*» κάνει αναφορές στους δασκάλους της τοπιογραφίας *Claude Lorraine* και *Raphael*. Ατυχώς συγκρίνει την Κρήτη με την Κέρκυρα ή την Σικελία, όπου είχε περάσει μεγάλα χρονικά διαστήματα της ζωής του. Η Κρήτη δεν μπορούσε να ταυτιστεί με την κλασική ιδέα περί της έννοιας του όμορφου τοπίου. Είχε μια απεραντοσύνη, μια τραχύτητα και ήταν ακατέργαστη και ο Lear συνεχώς αισθανόταν απογοητευμένος στην προσπάθειά του (Lear, 2012).

Κατά την διάρκεια της εξερεύνησης των τοπίων της Κρήτης το Μάιο του 1864 (11.04- 31.05), φιλοξενείται στην οικία του Άγγλου Προξένου Hay στην Χαλέπα. Ένα χωριό συγκεντρωμένο στην πλαγιά ενός λόφου δύο μίλια ανατολικά της πόλης των Χανίων, όπου κάποιες γωνίες του θύμιζαν Βυρηττό. Κατά την άφιξη στις 12 Απριλίου του 1864, παρατηρεί επί ώρες την αφθονία της αυλής, της οικίας, η οποία είναι γεμάτη από οικόσιτα ζώα (Lear, 2012).

Ως τοπιογράφος, ενδιαφέρεται να αποτυπώσει συνθέσεις τοπίου με μία Ιμπρεσιονιστική διάθεση παρά το μέρος της διαμονής του και ενδεχομένως τους κήπους των αρχοντικών της Χαλέπας. Συγκινείται όμως ιδιαίτερα από την θέα της πόλης των Χανίων από το ύψωμα της Χαλέπας, η οποία αποτελεί χαρακτηριστικό της τοποθεσίας αυτής μέχρι και σήμερα. Ιδιαίτερα όταν εμφανίζονται τα σύννεφα και ξεκινά το ηλιοβασίλευμα, όπως υπογραμμίζει ο Lear (2012).

Ακόμη, αναφέρεται και στον Ρώσο Πρόξενο Δενδρινό, ο οποίος τον υποδέχεται στην άδεια και μεγάλη κατοικία του, όπως γράφει ο Lear στο ημερολόγιό του. Πιθανόν να αναφέρεται στην οικία Κυριάκου Κ.Μητσotάκη (την «Γαλαρία»), όπου περιγράφει την άγγλο-ανατολίτικη γραφική καθαριότητα/υγιεινή είναι ευχάριστη (Lear, 2012).

Λίγο πριν την αναχώρησή του από το νησί, ο Lear ζωγραφίζει ανάμεσα από τους ελαιώνες της Χαλέπας, κοιτώντας δυτικά, την θέα προς την πόλη των Χανίων, όπου παρομοιάζει το χρώμα της θέας με μία λαμπερή ευλογία (ΕΙΚΟΝΑ 21) (Lear, 2012).

ΕΙΚΟΝΑ 21. Τοπιογραφία του Edward Lear με θέα τα Χανιά από το ύψωμα της Χαλέπας (πηγή: Lear, 2012).

Ο ιατρός Χατζηδάκης το 1881 περιγράφει: «...Η Χαλέπα, προάστειον δέκα λεπτά της ώρας απέχον των Χανίων, συγκοινωνεί μετά της πόλεως δι' αμαξωτής οδού καλώς διατηρούμενης. Εκτισμένον δε επί υψώματος μακράν του αιγιαλού έχει αέρα καθαρό άμα και δροσερώτατον. Ενταύθα διαμένουσι το θέρος πολλοί των ευπορωτέρων κατοίκων των Χανίων, άλλοι δε διαρκώς. Εν τω προαστείω τούτω κατοικούσιν, ως είπομεν, και οι, πλείστοι των Προξένων. Αι εν Χαλέπα οικοδομαί εισίν ου μόνον ευαερώτεραι αλλά πολλαί τούτων και μεγαλοπρεπέστεραι των εντός της, πόλεως...» (Χατζηδάκης, 1881).

Ο δάσκαλος Πιμπλάκης το 1895 περιγράφει την Χαλέπα: «Η Χαλέπα μόλις απέχει 20 λεπτά της ώρας από των Χανίων προς ανατολάς επί γραφικωτάτης επικλινούς τοποθεσίας και διακρίνεται κάλλιστα από τα Χανιά, από δε της θαλάσσης φαίνεται ως προέκταση της πόλης, διότι η συνοικία Χαλικούτικα συμπλήρωσε και κατέλαβε τον μεταξύ κενόν τόπον και φαίνονται σήμερον ως μια και η αυτή πόλις από τη συνοικία Νέα Χώρα μέχρι του ανατολικώτερου άκρου της Χαλέπας. Η Χαλέπα είναι κώμη μεγάλη και πλησιάζει να γίνει μικρά πόλις και δια τούτο ονομάζεται κωμόπολις. Οι κάτοικοι είναι περί τας τρεις χιλιάδες σήμερον αλλά καθημερινώς γίνονται περισσότεροι διότι νέοι κάτοικοι εξ άλλων μερών προστίθενται καθ' εκάστην. Το πλείστον των κατοίκων μέρος είναι Χριστιανοί οι δε λοιποί είναι Μωαμεθανοί... Αι οικίαι της κωμοπόλεως, αναλόγως άλλων μερών της Νήσου, είναι αρκούντως καλαί επίσης οι δρόμοι είναι κατά τι κανονικοί και περιποιημένοι εις τα κεντρικώτερα μέρη. Τους λίθους της οικοδομής προμηθεύονται οι κάτοικοι από διάφορα λιθοτομεία (πετροκοπεία) τα οποία ευρίσκονται ολίγον έξωθεν της κωμοπόλεως. Ο φωτισμός ενταύθα γίνεται κατά τη διάρκεια της νύκτας δια φανών εστημένων ένθεν και ένθεν των οδών όπως και εις τα Χανιά η δε φωτιστική ύλη η εισαγόμενη εις τους λαμπτήρες είναι το πετρέλαιο... Τα Χανιά είναι επί πεδινού παραθαλασσίου τόπου, δηλαδή πολύ χαμηλά. Η Χαλέπα είναι επί εδάφους ανηφορικού εις το παραθαλάσσιο δηλαδή ολίγον υψηλότερα από τα Χανιά και δια τούτο τα μεν Χανιά κρύπτονταν ακόμη όπισθεν της κυρτότητας της γης, η δε Χαλέπα ως υψηλότερον εκτισμένη, είναι πλέον καταφανής. Φαίνεται δε μεγαλυτέρα διότι εις τα Χανιά αι μεν οικίαι κρύπτονται η μια όπισθεν της άλλης, διότι το έδαφος είναι επίπεδο. Εις την Χαλέπαν όμως το έδαφος είναι ανηφορικών, η μια οικία είναι χαμηλοτέρα της άλλης η οποία είναι προς τα όπισθεν και ως εκ τούτου ουδεμία μένει κεκρυμμένη.

Ωραιότερα δε δίοτι ούσα κατάφυτος μεταξύ των οικιών από διάφορα δέντρα, έχουσα δε αντίκρυ της όπισθεν τον λόφον της, τα βουνά της Μαλάξης και τας υπερηφάνους χιονοσκεπαστους κορυφάς των Λευκών Ορέων, έχουσα δε και την αμφιθεατρικήν πανταχόθεν ορατήν καθ'ολοκληρίαν τοποθεσίαν εφής είναι εκτισμένη, δικαίως δύναται να προσελκύει τα βλέμματα των παρατηρητών και τας επισκέψεις των ξένων, και να καυχάται δια την γραφικωτάτην αυτής τοποθεσία, και τον λαμπρόν δια την υγεία των ανθρώπων αέρα, δροσερόν εν καιρώ θέρους, ένεκα της θαλασσίας αύρας και του εκ των ορέων κατερχομένου ψυχρού αέρος, καθαρό δε και υγιεινό πάντοτε, δίοτι ο αήρ ελευθέρως εισχωρεί εις όλας τας γωνίας της κωμοπόλεως, αφαιρεί, διαλύει και παρασύρει πάσας τας τυχόν υπάρχουσας επιβλαβείς για την υγιάν μολυσματικές ουσίας (ακαθαρσίας)... Η Χαλέπα είναι είδος εξοχικού περιπάτου και θερινή διατριβή των καλύτερων οικογενειών της πόλεως των Χανίων. Ο δροσερός αήρ, η λαμπρά τοποθεσία, αι εύχεροι κομψαί και υγιειναί οικίαι, οι δρόμοι, το εύγευστον και διαυγές όμβριον ύδωρ το ευκρατές και ζωογόνο κλίμα κατέστησαν την κωμόπολιν αγαπητή εις πάντας και εξάκουστον. Όλοι επιθυμούσι να διαμένωσιν εκεί, και πάντοτε ευχαριστημένοι εκ των εντυπώσεων ας έλαβον οι επισκέπται απέρχοντο εις τα ίδια» (Πιμπλάκης, 1895).

Χαλέπα, 1900: Ο συγγραφέας Λανδράκης περιγράφει εν συντομία «Πρός Α. της πόλεως Χανίων εις απόστασιν 20 λεπτών κείται η τερπνότατη κωμόπολις Χαλέπα κ. 3.085 συνδεόμενη μετά της πόλεως δι'ωραίας λεωφόρου. Έχει κλίμα υγιεινόν και λαμπράς οικοδομάς, εν αυτή δε διαμένει η Α.Β.Υ. ο Πρίγκηψ Γεώργιος και οι Πρόξενοι των Μεγάλων Δυνάμεων. Ναούς έχει τον Πριγκηπικόν ναϊσκον του Αγ.Ιωάννου, τον Αγ.Νικόλαον, τον Αγ.Παντελεήμονα και άλλους μικρότερους (Λανδράκης, 1900)».

Ο περιηγητής- ταξιδευτής, φυσιοδύφης και συγγραφέας Trevor- Battye με αφορμή την εξερεύνηση της Κρήτης από τον ίδιο τα έτη 1908 και 1909, αναφέρει: «Το Βρετανικό και το Γαλλικό Προξενείο βρίσκονται επίσης στο λιμάνι της πόλης των Χανίων αλλά οι Πρόξενοί τους καθώς και οι Διπλωμάτες άλλων χωρών ζουν έξω από την πόλη, σε μια ευχάριστη λοφώδη περιοχή, η οποία λέγεται Χαλέπα και βρίσκεται στη βάση του Ακρωτηρίου- μια μεγάλη χερσόνησο- δίπλα στη θάλασσα. Πολλά από τα σπίτια της Χαλέπας διαθέτουν ευχάριστους κήπους, και από τη Χαλέπα μπορεί κάποιος να φτάσει περπατώντας στο Ακρωτήρι, ή διασχίζοντας τη Σούδα να περπατήσει γύρω από τον κόλπο» (Trevor- Battye, 1913).

Σε δημοσίευμα της ομογενειακής εφημερίδας Ατλαντίς της Νέας Υόρκης το 1910 αναφέρονται σχετικά με την Χαλέπα τα εξής: «Ο περίπατος προς την Χαλέπαν ό,τι τερπνόν. Εδώ νεότευκτα και κηποκόσμητα μέγαρα, με προαύλιον την απέραντον θάλασσαν. Εδώ και το κομψόν ανάκτορον του πρίγκηπος. Κατάκλειστον. Ίσως κάποιος κηπουρός πατεί κάποτε το πόδι του εις το περιβόλι για να περιποιείται τις πορτοκαλλιές και μερικά άνθη. Παραπλεύρως, συνορευόμενον σχεδόν, το σπίτι του Βενιζέλου. Σιωπούν σκυθρωπά απέναντι αλλήλων. Μά η σελήνη χύνει επάνωθεν το μείλιχον φέγγος της. Από μικρόν ύψωμα η ίδια δείχνει την έρημον ακτήν, όπου με νυκτοφάναρο εφώτιζεν ένας ηγεμών την αποβάθραν της εξορίας του... Η Χαλέπα, ευρωπαϊκότατη με όλα τα προσόντα, ευρωπαϊκά σπίτια, ευρωπαϊκά προξενεία, ευρωπαϊκάς λέσχας και ευρωπαϊκάς βίλας. Ό,τι μπορούσε κανείς να επιθυμήσει δια

μίαν ιδεώδη διαμοιήν, το ευρίσκει εις την Χαλέπαν, πρασινάδα και ακρογιαλιάν. Η πρώτη κυριαρχεί γύρω γύρω εις τα χαριτωμένα σπίτια. Η δευτέρα εκδηλούται με τον θόρυβον των κυμάτων της και με το νανούρισμα των φλοίσβων της. Μακάριος ανήρ, ο εν Κρήτη διαμένων και εν Χαλέπα καθήμενος...» (Ατλαντίς, 1910).

Ο ποιητής Κώστας Καρυωτάκης το 1912 αφηγείται: «Η οδός Χαλέπας μάς οδηγεί εις το ομώνυμον προάσιον. Η συνοικία αυτή είναι αποκλειστικώς χριστιανική.... Η Χαλέπα είναι εκτισμένη αμφιθεατρικώς πλησίον της θαλάσσης και κατέχει ικανήν έκτασιν. Εν αυτή βρίσκονται άπαντα τα προξενεία των ευρωπαϊκών κρατών. Εν αυτή δε κείται και το ανάκτορον του πρίγκιπος. Την συγκοινωνίαν Χανίων-Χαλέπας εκτελούν τα καλούμενα βιζαβί. Εσχάτως δε προσετέθησαν και αυτοκίνητα. Σήμερον τα Χανιά δεν έχουσι τι το εξαιρετικώς ωραίο, υπόσχονται όμως πρόοδον μεγάλην. Έχουσι πολλάς φυσικάς καλλονάς, αχρησιμοποίητους, αίτινες καλλιεργούμεναι δύνανται να καταστήσωσιν αυτά αντάξιαν πρωτεύουσας της ωραίας Κρήτης. Δεν έχουσιν παρόν, έχουσιν όμως μέλλον» (Κωτσάκη, 2014).

3.3. Η ΧΑΛΕΠΑ ΣΗΜΕΡΑ

Σήμερα η Χαλέπα αποτελεί μια ιστορικής σημασίας περιοχή και μία από τις σημαντικότερες συνοικίες για την πόλη των Χανίων και η διατήρησή της ως ιστορικό οικιστικό σύνολο αποτελεί προτεραιότητα για τον Δήμο Χανίων.

Στο ΒΔ άκρο της παραλίας, όπου η ακτή είναι ομαλή, υφίσταται σήμερα μικρό αλιευτικό καταφύγιο, ενώ κάποια βυρσοδεψεία που είχαν αναπτυχθεί στο παρελθόν σήμερα έχουν πλέον ερημωθεί. Παρά ταύτα παραμένει ακόμα το πλέον αξιόλογο προάσιο των Χανίων με ιδιαίτερη τουριστική ανάπτυξη.

Επιπλέον, η ευρύτερη περιοχή της Χαλέπας προστατεύεται οικιστικά μετά από πρόσφατες παρεμβάσεις του Δήμου Χανίων και σχετικό σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος, το οποίο ήδη εφαρμόζεται. Προσπάθεια ανάδειξης και προστασίας του παραδοσιακού αρχιτεκτονικού συνόλου Χαλέπας όμως, γίνεται και από το ΤΕΕ Δυτικής Κρήτης και τον Αρχιτεκτονικό Σύλλογο μέσα από το αίτημα της κήρυξης του ιστορικού κέντρου ως Προστατεύομενο Παραδοσιακό Αρχιτεκτονικό Σύνολο (Χανιώτικα Νέα, 21.04.2015).

Παρόλες τις θετικές προσπάθειες, όμως η Χαλέπα αποτελεί πυκνοδομημένη περιοχή και αντιμετωπίζει όμοια και γνωστά πολεοδομικά προβλήματα με άλλες περιοχές της επικράτειας, όπως η άναρχη δόμηση, το κυκλοφοριακό πρόβλημα αλλά και τη μη οργανωμένη αξιοποίηση των ελεύθερων χώρων.

Η φιλοσοφία που δόμησε το ιδιωτικό πράσινο στη Χαλέπα είναι ζωντανή μέχρι και σήμερα παρόλο που σε πολλές περιπτώσεις η παρούσα κατάσταση της περιοχής υπακούει σε μια κακώς εννοούμενη ανάπτυξη κυρίως λόγω των μεμονωμένων ενεργειών.

4. ΑΡΧΟΝΤΙΚΑ ΚΑΙ ΚΗΠΟΙ ΤΗΣ ΧΑΛΕΠΑΣ ΤΟΝ 19^Ο ΑΙΩΝΑ. ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ.

Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφονται με χρονολογική σειρά δεκατρία (13) αρχοντικά της Χαλέπας, τα οποία επιλέχθηκαν γιατί αποτελούν ένα αρχιτεκτονικό, ιστορικό και οικιστικό σύνολο λόγω θέσης και χρονικής περιόδου κατασκευής. Επιπλέον, έχουν κυρηχθεί διατηρητέα από το ΥΠΕΚΑ και αποτελούν αντιπροσωπευτικά δείγματα αρχιτεκτονικής κληρονομιάς για την πόλη των Χανίων. Ο παρακάτω χάρτης απεικονίζει τις θέσεις των αρχοντικών και των οικοπέδων τους στην περιοχή Χαλέπα (ΕΙΚΟΝΑ 22).

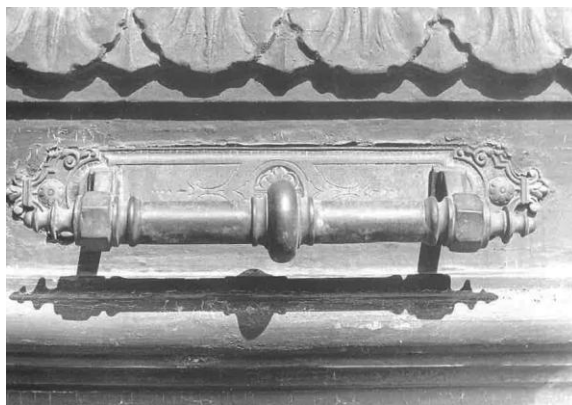
ΕΙΚΟΝΑ 22. Θέση των Αρχοντικών και των οικοπέδων τους στην περιοχή Χαλέπα βάσει του Γεωγραφικού Πληροφοριακού Συστήματος Δ. Χανίων, gis.chania.gr (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2015).

4.1. Γενικά Αρχιτεκτονικά και Μορφολογικά Στοιχεία

Οι οικίες στη Χαλέπα, κτισμένες από την ευπορότερη τάξη της εποχής, ήταν μεγαλοπρεπέστερες από εκείνες της πόλης των Χανίων και φανερά επηρεασμένες από τα ξένα πρότυπα. Στην αρχική κατασκευή της οικίας δεν λάμβαναν πρόνοια για τη δημιουργία ανοικτών βατών χώρων, τους οποίους πρόσθεταν λίγο αργότερα, λόγω του θερμού κλίματος. Οι νεοκτιζόμενες κατοικίες εκφράζουν τους δημιουργούς τους, κυρίως τους Ιταλούς μηχανικούς, αλλά και τους πρώτους Κρήτες. Τα πρότυπά τους, πάντοτε ανάλογα με τη μόρφωση και τον τρόπο σπουδών των ιδιοκτητών τους, ανήκουν κυρίως στον τύπο της βίλας όμοιο με αυτό των άλλων πόλεων στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Πρόκειται για οικίες, οι οποίες κτίστηκαν τα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας γύρω στα 1860, όπως επίσης λίγο πριν και μετά την σύμβαση της Χαλέπας (1878), κυρίως από εύπορους εμπόρους. Οι κατοικίες αυτές, κτισμένες σε δύο επίπεδα περιβάλλονται από μεγάλους κήπους, οι οποίοι είναι φυτεμένοι συνήθως με φοινικοειδή είδη συμμετρικά προς το κτίσμα. Στους κήπους αυτούς υπάρχει χαρακτηριστική αυλόθυρα με σφυρήλατη σιδεριά και γλάστρες. Οι σιδεριές στις αυλόθυρες, από την απλούστερη μορφή της έλικας μέχρι την πιο πολύπλοκη σύνθεση, στηρίζονται πάνω σε πεσσούς από λαξευτό πωρόλιθο ή ψαμμίτη με διάφορες ανάγλυφες ή λαξευτές παραστάσεις. Από την αυλόθυρα στον δρόμο, αξονικά τοποθετημένος διάδρομος και πλακοστρωμένος με φυσικές πλάκες ή στρωμένος με βότσαλα, ανάμεσα από φοινικοειδή και γλάστρες, οδηγεί στη βαριά ξύλινη πόρτα της οικίας, με τους σκαλιστούς ταμπλάδες, τα μεταλλικά χερούλια και τα ρόπτρα (ΕΙΚΟΝΑ 23, 24). Στον κήπο υπάρχει πάντοτε το απαραίτητο πηγάδι με το πελεκητό στόμιο για την ύδρευση και η δεξαμενή για το πότισμα. Η κάτοψη μιας χαρακτηριστικής οικίας είναι απλή στη διάρθρωσή της και είναι βασίζεται στον έναν κεντρικό αξονικό διάδρομο με μια σειρά από δωμάτια γύρω από αυτόν (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 23 και 24. Χερούλια πόρτας (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

Τα ξύλινα ταβάνια στολίζουν ξυλόγλυπτες διακοσμήσεις και όταν ο τσατμάς πήρε τη θέση του ξύλου ζωγραφίζεται ή στολίζεται με γύψινες παραστάσεις. Τα δάπεδα στρώνονται με λίθινες ή μαρμαρίνες πλάκες και ξύλο. Συνήθως η κάλυψη των οικιών επιτυγχάνεται με στέγες άλλοτε κρυμμένες πίσω από χαρακτηριστικά στηθαία και άλλοτε εμφανείς με έντονες κλίσεις δυτικής προέλευσης, δίριχτες ή τετράριχτες (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Εξωτερικά στις οικίες επιτυγχάνεται πάντοτε τονισμός της Βάσης, του κορμού και της στέψης. Η χαρακτηριστική γιρλάντα των ακροκεραμάτων πολλές φορές και από ξύλο και τα πολύ χαρακτηριστικά λίθινα πελεκητά στηθαία στολίζουν το τελείωμα των οικιών. Γενικά δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην εξωτερική εμφάνιση της οικίας, ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο με τις διάφορες εσωτερικές εγκαταστάσεις. Τέλος, οι χώροι υγιεινής τοποθετούνται συχνά έξω από την οικία (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

4.2. Οικοδομικά Υλικά και Λιθοξόοι ή Πελεκάνοι

Το βασικό οικοδομικό υλικό που χρησιμοποιείται για την κατασκευή των αρχοντικών είναι η πέτρα. Η πέτρα (ασβεστόλιθος), προέρχεται από τα νταμάρια της Χαλέπας, των Λενταριανών (Βαρδοκώστα και Σγουρού) και της Αγίας Κυριακής, του Κεφαλά, των Βρυσών και του Γαβαλοχωρίου Αποκορώνου, του Γαναδέ, οι οποίες περιέχουν ασβεστόλιθο διαφόρων συστάσεων που μπορεί να πελεκηθεί, να κατεργαστεί και να επιστρωθεί. Ακόμα και σήμερα η συγκεκριμένη περιοχή διαθέτει πέτρες για πελέκημα και φυσικές πλάκες για επιστρώσεις. Τα ακροκέραμα, οι γλάστρες και τα αγάλματα πλάθονται από τον Στρατουδάκη και από τον Γεώργιο και το Μιχαήλ Ταμπακόπουλο στο εργαστήριό τους κοντά στη γέφυρα του Αγίου Παντελεήμονα και στη σημερινή οδό Κυδωνίας αντίστοιχα. Για την προμήθεια των οικοδομικών υλικών λειτουργούσαν αποθήκες, όπως αυτή των αδελφών Κυδωνάκη και Μαθιουδάκη στην εξωτερική πύλη της παλιάς πόλης (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Οι Αποκορωνιώτες υπήρξαν από τους γνωστότερους λιθοξόους, οι οποίοι εργάστηκαν στην κατασκευή αντιπροσωπευτικών έργων στην Κρήτη αλλά και στο εξωτερικό. Τα έργα τους, καλλιτεχνικά πελέκια, κορνίζες, ανώφλια, κατώφλια και παραστάδες για πόρτες και παράθυρα, στόμια πηγαδιών, σκάλες, τζάκια, καμινάδες, κολόνες και κεφαλοκόλονα, υδροροές, τάφοι με πελεκητές κορνίζες, καμπαναριά εκκλησιών και διακοσμητικά μοτίβα, όλα σκαλισμένα στην πέτρα, διατηρούνται σε σχετικά καλή κατάσταση μέχρι σήμερα (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

4.3.1. ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΥ Κ. ΜΗΤΣΟΤΑΚΗ Η΄ «ΓΑΛΑΡΙΑ»

Το κτίριο, Οθωμανικό αρχοντικό, αγόρασε το 1919 ο Κυριάκος Κ. Μητσοτάκης από τον Τούρκο Σοφτά (8) για 900 ναπολεόνια (9) και λέγεται, ότι, όταν αγοράστηκε, ήταν ήδη 100 χρονών (ΕΙΚΟΝΑ 25, 26).

Στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας χρησιμοποιήθηκε και ως στρατώνας για τη φιλοξενία αγήματος έτοιμου να επέμβει σε περίπτωση επίθεσης από το Ακρωτήρι. Επίσης υπήρξε κατοικία του Κωνσταντίνου Βουλγαρίδη, υποπρόξενου της Ρωσίας και φημολογείται ότι το 1878 υπογράφηκε η σύμβαση της Χαλέπας στο κτίριο αυτό (Μπλέτσα, 1998). Σήμερα το κτίριο έχει περιέλθει και κατοικείται από τους κληρονόμους του αρχικού ιδιοκτήτη, στις οικογένειες Μητσοτάκη και Βιρβιδάκη.

Μετά την αγορά του οικήματος, ο Κυριάκος Μητσοτάκης το επισκεύασε ριζικά και οι εργασίες επισκευής, τις οποίες ανέλαβε ο εργολάβος Μεσσαριτάκης, διήρκεσαν 9 μήνες.

Τότε χαμήλωσαν οι ψηλές μάντρες που το κρατούσαν περιορισμένο και το κτίριο πήρε τη σημερινή του μορφή, μορφή αρχοντικού της εποχής, με τα απαραίτητα ακροκεράμα (10), κολονάκια και γλάστρες από το γειτονικό αγγειοπλαστείο του Στέλιου Στρατουδάκη.

Το κτίριο είναι γνωστό στην τοπική κοινωνία επίσης και με την επωνυμία «Γαλαρία», λόγω της στοάς που σχημάτιζε ο εξώστης κατά το συνολικό μήκος της βόρειας πρόσοψης.

Το κτίριο βρίσκεται στην θέση Μεϊντάνι και έχει παραλληλόγραμμη κάτοψη και εμβαδό 230m² ανά όροφο με συνολικό μήκος πρόσοψης 14.00m. Περιβάλλεται από συνολική έκταση 2.700m² περίπου. Το άλλοτε λευκό κτίριο έχει κτιστεί στον τύπο της βίλας με δίριχτη στέγη και αέτωμα, ενώ κατά την αρχική του κατασκευή διέθετε τετράριχτη στέγη. Το τριπλό άνοιγμα στο μεγάλο κεντρικό εξώστη, δίνει εύρος στον κεντρικό άξονα της πρόσοψης. Με το ΦΕΚ Δ1161α/ 27.11.1987 έχει χαρακτηριστεί διατηρητέο.

ΕΙΚΟΝΑ 25 και 26. Η οικία Βιρβιδάκη- Μητσοτάκη, η λεγόμενη «Γαλαρία», το έτος 1977 και σήμερα (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998 και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

(8) Σοφτάς, ο: μουσουλμάνος ιεροσπουδαστής [τουρκ. softa] (Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής).

(9) Το ναπολεόνι είναι γαλλικό χρυσό νόμισμα, το οποίο κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1803 και από το 1805 είχε τη μορφή του Ναπολέοντα στη μια του όψη (Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής).

(10) Ακροκέραμο: πήλινο διακοσμητικό, το οποίο τοποθετείται στις άκρες κεραμοσκεπής με το ιδιότυπο σχήμα: η κλειστή μπροστινή επιφάνεια έφρασε τη δίοδο στα πουλιά και τα φίδια και το μεγαλύτερο βάρος της συγκρατούσε τα κεραμίδια στη θέση τους. Έπαιζε δηλαδή το ρόλο που παίζουν ακόμη και σήμερα οι πέτρες που τοποθετούνται σε χωριάτικες κεραμοσκεπές, αλλά και λειτουργούσε ως τάπα για να μην περνούν τα πτηνά και τα ερπετά στο εσωτερικό της στέγης. Η τεχνική ακολουθείται πάντα από την τέχνη: η πήλινη επιφάνεια των ακροκεράμων διακοσμήθηκε με αποτρεπτικές μορφές όπως η Μέδουσα, με φυτικά θέματα όπως το φύλλο του φοίνικα (ανθέμιον - palmette), το φύλλο της ακάνθου, με συνδυασμούς ή παραλλαγές αυτών, αλλά και με μία τεράστια ποικιλία θεμάτων που αφήνει τον παρατηρητή έκπληκτο (http://akrokerama.blogspot.gr/2012/07/blog-post_10.html).

4.3.2. ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΟΓΡΑΙΩΝ ΣΤΗ ΧΑΛΕΠΑ

Η Ιστορία της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών αρχίζει το 1852, χρονιά άφιξης των πρώτων Καλογραιών του τάγματος «Άγιος Ιωσήφ της Εμφανίσεως» (11) από τη Σύρο στα Χανιά (Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004 και Παπασπυρίδου, 2009).

Το καθεστώς της εποχής ευνόησε την ίδρυση σχολείων των καθολικών ιεραποστολών. Οι μοναχές εγκαθίστανται αρχικά σε ενοικιαζόμενο ακίνητο του Καμίτ Μπέη, στη συνοικία του λιμανιού, όπου ιδρύουν θεραπευτήριο (Παπασπυρίδου, 2009). Όμως, το 1856 οι Αδελφές αναγκάζονται να μετακομίσουν, διότι το κτίριο αυτό κρίνεται μικρό και ακατάλληλο για τις εκπαιδευτικές και φιλανθρωπικές τους δραστηριότητες. Λόγω οικονομικής δυσπραγίας, έρχονται σε συνεννόηση με τους Καπουτσίνους, κι εκείνοι τους παραχωρούν ένα πιο ευρύχωρο κτίσμα, κοντά στις δικές τους εγκαταστάσεις, έναντι καταβολής 500 γαλλικών φράγκων (Παπασπυρίδου, 2009).

Μετά την υπογραφή της Σύμβασης της Χαλέπας, το μεγαλύτερο μέρος του εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου, περνάει στα χέρια των Ευρωπαίων (Τσίβης, 2014). Την ίδια περίοδο ο κρητικός λαός, με την ελευθερία που του εξασφάλιζε το άρθρο 15 της Σύμβασης της Χαλέπας, αναπτύσσει σε μεγάλο βαθμό τις πνευματικές του δυνάμεις, με την ίδρυση και λειτουργία σχολείων, την οργάνωση συλλόγων και την έκδοση εφημερίδων. Αυτή η ώθηση στην εμπορική και πνευματική ανάπτυξη της πόλης, δεν άφησε ανεπηρέαστη τη Γαλλική Σχολή. Με το ξέσπασμα της επανάστασης το 1889, η Οθωμανική Αυτοκρατορία προχώρησε στην ανάκληση μέρους των προνομίων από τη Σύμβαση της Χαλέπας, παρόλα αυτά οι μαθήτριες της σχολής αυξάνονται συνεχώς και το 1893 φτάνουν τις 200. Η αλλαγή των οικονομικών και κοινωνικών δεδομένων, η παλαιότητα του κτιρίου και η οικονομική επιβάρυνση του ενοικίου οδηγεί την Ηγουμένη Anna-Joseph Rocard στην αγορά νέου οικήματος στη Χαλέπα, το Νοέμβριο του 1895 κοντά στα Προξενεία (12) (Παπασπυρίδου, 2009). Στο Χρονικό των Καλογραιών αναφέρεται ότι το ακίνητο αγοράστηκε στις 8 Νοεμβρίου 1895 (αρ. Συμβολαίου 14.560) από την Ηγουμένη Anne-Joseph Rocard και στοίχισε, 27.453 χρυσά φράγκα, συμπεριλαμβανομένων των εξόδων μεταβίβασης (συμβολαιογραφικά, εγγραφή στο Υποθηκοφυλακείο κλπ.). Το οικοπέδο ήταν ιδιοκτησία του Εσσάτ Βέη Χατζαδέ ή Χατατζαδέ, Ντεφτερδάρη (13), ενώ το κτίσμα που περιελάμβανε είχε ανεγερθεί το 1858 από προηγούμενο ιδιοκτήτη, τον Χουσεΐν Πασά.

---

(11) Αιμιλία ντε Βιαλάρ (Emilia de Vialar): ξεχωριστή φυσιογνωμία στον χώρο των γυναικείων μοναχικών ταγμάτων, η οποία ίδρυσε το τάγμα με την επωνυμία: «Soeurs de Saint-Joseph de l'Apparition» (Αδελφές του Αγίου Ιωσήφ της Εμφανίσεως). Το μοναχικό αυτό τάγμα ιδρύθηκε το 1832 από την Αιμιλία ντε Βιαλάρ (1797-1856) στο Γκαγκιάκ μια μικρή πόλη της νοτιοδυτικής Γαλλίας. Για τη ζωή της και την πλούσια ιεραποστολική της δράση μιλάει η ίδια στην αυτοβιογραφία της «Souvenirs et documents» που εκδόθηκε στην Μασσαλία το 1901. Επίσης, ενδιαφέροντα στοιχεία για την προσωπικότητά της συναντάμε στο βιβλίο: «Με ολάνοιχτα πανιά» της Paula Hoesl, το οποίο έχει μεταφραστεί και στα ελληνικά (Παπασπυρίδου, 2009).

(12) «(...) Εκτός των κατοίκων της πόλης, το σχολείο τροφοδοτούσαν κάτοικοι από τη Χαλέπα. Μόλις 20 λεπτά από το κέντρο της πόλης, το προάστιο αυτό, κατοικούνταν από ευκατάστατες οικογένειες που αρχίζουν να στέλνουν τα παιδιά τους στο γαλλικό σχολείο. Όμως οι κακοί δρόμοι στην διάρκεια του χειμώνα και η αφόρητη ζέστη το καλοκαίρι, ανάγκασαν τους γονείς να ζητήσουν την ίδρυση νέου σχολείου στη Χαλέπα (...)» (Παπασπυρίδου, 2009).

(13) Ντεφτερδάρη: προϊστάμενος των οικονομικών υπηρεσιών της Διοίκησης Κρήτης (Παπασπυρίδου, 2009).

Η έκταση του οικοπέδου ήταν 8.746m² βάσει συμβολαίου και συνόρευε ανατολικά με το κτήμα του Θεμιστοκλή Μητσοτάκη και δυτικά με της Νεσρές Χανούμ Μελιγγουνοπούλας, συζύγου Χουσεϊν Καλλιοντζάκη, βόρεια με το δρόμο των Βυρσοδεφείων (οδός Εμμανουήλ Βυβιλάκη) και νότια με το δρόμο της Χαλέπας (οδός Ελ. Βενιζέλου).

Το 1896 γίνεται μια πρώτη μετακόμιση στη Χαλέπα, ενώ παράλληλα εξακολουθεί να διατηρείται το παράρτημα των Χανίων. Όμως, μετά την επανάσταση του 1897, οι Αδελφές εγκαθίστανται στη Χαλέπα.

Τον Μάρτιο του 1982, ανακοινώνεται στις Αδελφές το ενδιαφέρον του κράτους, για την ίδρυση Πολυτεχνείου στο οίκημα της Χαλέπας ενώ στις 5 Μαρτίου 1983 αποφασίζεται η πώλησή του. Παρά τις κινήσεις διαμαρτυρίας από τον τύπο και την τοπική κοινωνία προς τους αρμόδιους φορείς, η απόφαση είναι τελεσίδικη. Τα προβλήματα υγείας των Αδελφών, η προχωρημένη τους ηλικία, η δυσκολία αντικατάστασής τους και το οικονομικό αδιέξοδο του ιδρύματος δεν μπορούν να διαφοροποιήσουν την τρέχουσα κατάσταση. Μετά από μια εκπαιδευτική και φιλανθρωπική προσφορά 131 ετών στην Κρήτη, από τα οποία τα 88 στο οίκημα της Χαλέπας, η Γαλλική Σχολή παύει να λειτουργεί και κλείνει οριστικά, τον Δεκέμβριο του 1983.

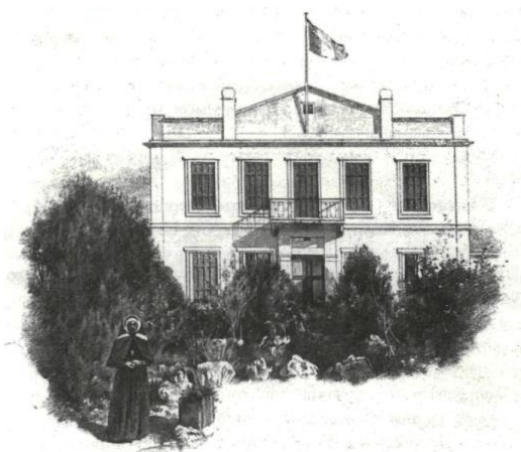
Τον Οκτώβριο του 1983 η ιδιοκτησία της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών, οικόπεδο και κτίριο, περιήλθε στην κυριότητα του Δημοσίου με το υπ' αριθ. 254/13.10.1983 συμβόλαιο και ανήκει έκτοτε στο Πολυτεχνείο Κρήτης. Το Πολυτεχνείο πραγματοποίησε εργασίες αποκατάστασης στα κτίρια τέλη της δεκαετίας του 1980 και αρχές της δεκαετίας 1990, διατηρώντας τα σημαντικότερα στοιχεία τους.

Επίσης, έλαβε χώρα η αποκατάσταση και του προκηπίου, όπου οι διαμορφώσεις και οι φυτεύσεις των δένδρων εικάζεται ότι είναι παλαιές και ενδέχεται να έχουν ανακαινισθεί τοπικά (προσωπική συνέντευξη με κο Πατεράκη, Απρίλιος 2015). Το προκίπιο προστατεύεται καθότι αποτελεί διατηρητέο κομμάτι του οικοπέδου και είτε για την απομάκρυνση παλαιού δέντρου είτε για οποιαδήποτε διαφοροποίηση, απαιτείται έγκριση του αρμόδιου ελεγκτικού οργάνου (πχ. υπηρεσία νεότερων μνημείων).

Αρχικά το κτίριο προοριζόταν για την στέγαση των διοικητικών υπηρεσιών του Ιδρύματος. Όμως, ο χώρος λειτούργησε τελικά ως συνεδριακό κέντρο για μικρά συνέδρια, ομιλίες και εκδηλώσεις, αλλά και ως αίθουσες διδασκαλίας ενώ το 2004 στεγάστηκε σ' αυτόν και το νεοϊδρυθέν τμήμα της Αρχιτεκτονικής Σχολής. Τον Δεκέμβριο του 2014 το τμήμα της Αρχιτεκτονικής Σχολής μεταστεγάστηκε στην Πολυτεχνειούπολη στη θέση Κουνουπιδιανά με απόφαση της Διοίκησης του Πολυτεχνείου και το κτίριο εκκενώθηκε. Σύμφωνα με ανακοίνωση της Διοίκησης του Πολυτεχνείου, η οποία δημοσιεύτηκε στην τοπική εφημερίδα Χανιώτικα Νέα (αρ. φύλλου 14051 από 12.09.2013): «...το κτίριο και ο χώρος που το περιβάλλει θα επαναλειτουργήσει ως συνεδριακό κέντρο για τις ανάγκες του Ιδρύματος, το οποίο θα προβάλλει τις δράσεις του Πολυτεχνείου και θα αποτελέσει σημείο αναφοράς για την τοπική κοινωνία».

Όσον αφορά το αρχικό κτίριο της Γαλλικής Σχολής, το οποίο έκτισε ο Χουσεϊν Πασά το 1858 και περιήλθε στην κατοχή της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών το 1895, αποτελεί το τμήμα με το αέτωμα, δηλαδή ο κεντρικός δώροφος πυρήνας, όπως αυτός διατηρείται μέχρι σήμερα (ΕΙΚΟΝΑ 27, 28).

ΕΙΚΟΝΑ 27 και 28. Επιστολικό δελτάριο εποχής. Άποψη του κτιρίου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών κατά την αγορά του το 1895 περίπου και σήμερα, όπου διακρίνεται ο κεντρικός δώροφος πυρήνας (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004 και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

Το 1912 η επισκευή της στέγης του αρχικού κτιρίου ήταν άμεσης ανάγκης. Την επισκευή ανέλαβε ο ιταλός μηχανικός Figari (14), ένθερμος καθολικός, ο οποίος προσέλαβε εργολάβο με μειωμένες τιμές, και επέβλεψε τις εργασίες της αντικατάστασης της στέγης. Κατά την διάρκεια των εργασιών όμως ο μηχανικός ατύχησε και έπεσε από ύψος τεσσάρων μέτρων χωρίς να τραυματιστεί. Αυτό το περιστατικό αποτέλεσε αφορμή για την τοποθέτηση του αγάλματος του Αγίου Ιωσήφ στην προμετωπίδα του κτιρίου, το οποίο τελικά γκρεμίστηκε στην κατοχή (ΕΙΚΟΝΑ 29) (Ασημομύτη- Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 29. Επιστολικό δελτάριο της δεκαετίας του 1920, όπου διακρίνεται το άγαλμα του Αγίου Ιωσήφ στην κορυφή του αετώματος της στέγης του κτιρίου. Επίσης, διακρίνεται μέρος του προκηπίου και η διαμόρφωσή του (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

Την δεκαετία του 1920 οι Αδελφές υποχρεώνονται να μεγαλώσουν το οίκημα στη Χαλέπα και πιστεύεται ότι τότε κατασκευάστηκαν οι πτέρυγες αριστερά και δεξιά του αρχικού κεντρικού κτιρίου (ΕΙΚΟΝΑ 30). Αυτό πιθανόν να εξηγεί και την ασυμμετρία στην κάτοψη του κτιρίου (Ασημομύτη- Εκκεκάκη, 2004).

(14) Η Κρητική Πολιτεία είχε καλέσει τον Ιταλό μηχανικό Figari, ο οποίος ήταν ένθερμος καθολικός, για να διευθύνει τα δημόσια έργα στο νησί. Το 1908 προσελήφθη ως Διευθυντής Δημοσίων Έργων «ο διακεκριμένος ιταλός μηχανικός Luigi Figari (Λουίτζι Φιγγάρι) για τρία χρόνια και με μηνιαίο μισθό 1.000 δρχ., πόσο σημαντικό για την εποχή εκείνη» (Ασημακόπουλος, 2012, σελ. 141).

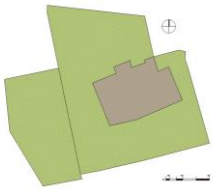
ΕΙΚΟΝΑ 30. Αεροφωτογραφία της δεκαετίας του 1920 της περιοχής Χαλέπας, όπου διακρίνεται η Γαλλική Σχολή Καλογραιών με τις πτέρυγες (πηγή: Ασημομούτη-Εκκεκάκη, 2004).

Το Δεκέμβριο του 1941, στην κατοχή, τμήμα του οικήματος μετατρέπεται κατά το μεγαλύτερο μέρος του σε νοσοκομείο, από την έλευση των Άγγλων στην Κρήτη. Όμοια χρήση έχει και το Φεβρουάριο του 1942 με απόφαση του Γερμανού διοικητή ενώ η στέρνα εκείνη την εποχή έχει μετατραπεί σε καταφύγιο (Ασημομούτη- Εκκεκάκη, 2004).

Η σχολή μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τον Οκτώβριο του 1946, επαναλείτουργεί ανακαινισμένη στο μεγαλύτερο μέρος της. Τον Οκτώβριο του 1959 το διώροφο κτίριο καθώς και η αίθουσα πολλαπλών χρήσεων κατεδαφίσθηκαν και στην θέση τους χτίστηκε νέα πτέρυγα αιθουσών με πέντε νέες αίθουσες δυτικά του κτιρίου, οι οποίες και εγκαινιάστηκαν στις 2 Οκτωβρίου 1960 (Παπασπυρίδου, 2009).

Το οίκημα σήμερα, έχει παραλληλόγραμμη κάτοψη με συνολικό μήκος πρόσοψης 50.00m, εμβαδό 1.753m², συνολική κάλυψη 877m² και εδράζεται σε οικοπέδο συνολικής έκτασης 10.249m². Το διώροφο κτίριο νεοκλασικού ρυθμού, όμορο με το «Παλάτι» και την οικία Βενιζέλου, περιβάλλεται από μεγάλη έκταση πρασίνου (επιφάνεια φυτεύσεων 6 στρέμματα) σε ενδιαφέρον πολεοδομικό σημείο κοντά στη θάλασσα και πάνω από την συνοικία Ταμπακαριά.

Με το ΦΕΚ31Δ/30.01.1990, χαρακτηρίστηκαν ως διατηρητέα όλα τα επιμέρους κτίσματα του οικοπέδου, όπως: το κεντρικό τριώροφο κτίριο, το μικρό ισόγειο κτίριο ΒΑ του οικοπέδου και το ισόγειο κτίριο ΝΔ του οικοπέδου.

4.3.3. ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΒΑΡΩΝΗΣ ΦΟΝ ΣΒΑΡΤΣ

Τον Ιανουάριο του 1866 η Βαρώνη Marie Esperance von Schwartz το γένος Brandt (1818-1899) αποβιβάζεται στο λιμάνι της πόλης των Χανίων για ένα ταξίδι στην Κρήτη, το οποίο είχε τελικά διάρκεια 20 χρόνων, πολύ μεγαλύτερη από τις αρχικές προβλέψεις. Γερμανίδα με καταγωγή από το Αμβούργο, αλλά Βρετανή υπήκοος, εύπορη, διαζευγμένη, γνωστή για το φιλολογικό της σαλόνι στη Ρώμη, τη σχέση της με τον Γαριβάλδη, η Ελπίς Μέλαινα- όπως η ίδια μετέφραζε το όνομά της- αναζητά την εποχή εκείνη ένα νέο πεδίο δραστηριότητας και προσφοράς σε τόπο δύσκολο μεν, αλλά παράξενο και ελκυστικό. Η Κρήτη είχε μυθικές διαστάσεις στην κοσμοθεωρία της συγγραφέως, είναι η κοιτίδα του ευρωπαϊκού πολιτισμού, ο τόπος των πρωτογενών μυθολογικών και ιστορικών αναφορών, της μοναδικής άγριας φυσικής ομορφιάς, των ελεύθερων ανθρώπων. Με αυτές τις προσδοκίες επισκέφτηκε το νησί παραμονές της μεγάλης εξέγερσης (επανάσταση του 1866), η οποία ίσως αποτέλεσε σημαντικό κίνητρο της απόφασής της να εγκατασταθεί εκεί (Μέλαινα, 2008).

Στα τέλη του 1869 αρχίζει να μελετά συστηματικά τη νεοελληνική γλώσσα και το 1875 αγοράζει κατοικία στη Χαλέπα. Στα πρώτα ταξίδια στην Κρήτη η Σβαρτς γνώρισε εκπροσώπους της Διοίκησης, του Διπλωματικού Σώματος και της Εκκλησίας. Μετά την εγκατάστασή της στην Κρήτη ενσωματώθηκε στην ξένη παροικία της Χαλέπας. Στις επαφές της συμπεριλαμβανόταν ο κύκλος των προξένων και των οικογενειών τους, χριστιανοί και μουσουλμάνοι μπέηδες, αλλά και οι γενικοί διοικητές του νησιού (Μέλαινα, 2008).

Μετά από προτροπή του μηχανικού Λεωνίδα Λυγκούνη, ο οποίος την είχε προειδοποιήσει για το ανθυγιεινό κλίμα εντός των τειχών της πόλης των Χανίων, η Βαρώνη επέλεξε ως τόπο διαμονής της το χωριό Χαλέπα και νοίκιασε αρχικά τη μικρή έπαυλη Guarancino, έχοντας δει τα διαθέσιμα σπίτια στα Χανιά. Διέθετε δύο δωμάτια γεμάτα ελλείψεις, μια καμαρούλα κι ένα στάβλο, όπως αναφέρει η ίδια στο βιβλίο της, αλλά η θαυμάσια θέα την παρηγορούσε (Μέλαινα, 2008).

Λίγο πριν το θάνατό της, η Βαρώνη Σβαρτς μεταβιβάζει το 1892 την οικία της στον Ριχάρδο Κρούγκερ (Richard Krüger), έμπορο, φωτογράφο και Πρόξενο της Γερμανίας κατά την διάρκεια της Κρητικής Πολιτείας, ο οποίος το κατείχε μέχρι το θάνατό του το 1942. Το 1946, η οικία της Σβαρτς κατασχέθηκε και παραδόθηκε στον Δήμο Χανίων (Μανούσας, 2005-2015).

Η οικία της Μαρί Εσπεράνς φον Σβαρτς, υπολογίζεται ότι κτίστηκε το 1860. Πιθανόν αγόρασε κτίσμα και το μετασκεύασε σε ένα από τα πιο ενδιαφέροντα κτίρια της Χαλέπας, το οποίο υπήρξε το επίκεντρο κάθε κοινωνικής και φιλανθρωπικής κίνησης στην Κρήτη, στα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Αποτελεί έξοχο παράδειγμα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής όπως αυτή εφαρμόστηκε τις τελευταίες δεκαετίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Κατασκευάστηκε στην θέση Μείντάνι και είναι από τα σημαντικότερα κτίρια της πόλης των Χανίων (ΕΙΚΟΝΑ 31, 32).

ΕΙΚΟΝΑ 31 και 32. Η οικία Σβαρτς την δεκαετία του 1970 και η οικία Σβαρτς σήμερα (πηγή: Κλάδου-Μπλέτσα, 1998 και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

ΕΙΚΟΝΑ 33. Σχέδιο πρόσοψης οικίας Σβαρτς του αρχιτέκτονα Δουκάκη (πηγή: Ένθετο ΤΕΕ Δυτικής Κρήτης, 2014).

Το κτίριο παραλληλόγραμμης κάτοψης έχει εμβαδό 360m^2 ανά όροφο με μήκος πρόσοψης 20.00m ενώ περιβαλλόταν από μεγάλη καλλιεργήσιμη έκταση (κτήμα/ μετόχι), η οποία σήμερα έχει περιοριστεί σημαντικά και καταλαμβάνει πλέον μόνο 1.920m^2 ή δύο στρέμματα περίπου. Αφού κατά την δεκαετία του 1960 έλαβε χώρα η ρυμοτόμηση από τον Δήμο Χανίων (ΤΕΕ Δυτικής Κρήτης, 2008).

Το κτίριο, το οποίο κατασκευάστηκε στον τύπο της βίλας σε μεγάλο κήπο, έχει εντυπωσιακό όγκο και σύνθεση. Διακρίνεται για την κομψότητα, την ισορροπία των όγκων του και την λιτότητα των μορφών του, αλλά και για την ασυμμετρία του (ΕΙΚΟΝΑ 33). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαμόρφωση της κύριας εισόδου, η οποία ανοίγεται στην αυλή, με την μαρμάρινη κλίμακα και το προστώο (ΕΙΚΟΝΑ 34, 35, 36, 38), καθώς και ο εσωτερικός διάκοσμος του κτιρίου.

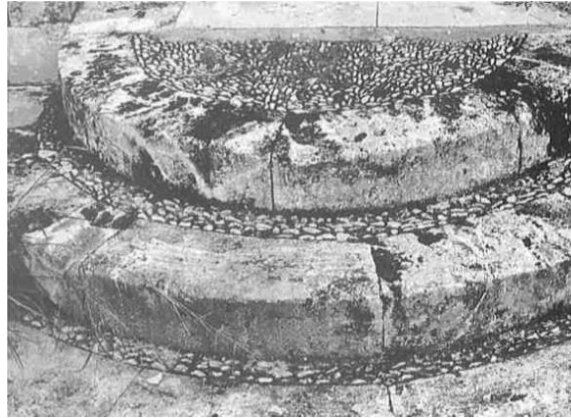
ΕΙΚΟΝΑ 34. Προστώο οικίας Σβαρτς (πηγή: Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 35. Κλίμακα εισόδου οικίας Σβαρτς (πηγή: Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 36. Πόρτα εισόδου οικίας Σβαρτς. Φωτογράφια από τον Nader το 2008 (πηγή: Μέλαινα, 2008).

Η οικία Σβαρτς αποτελεί σύζευξη απλών μακρόστενων κτισμάτων με δίριχτες στέγες, οι οποίες συνδέονται με την προσθήκη ορθογώνιου όγκου που στηρίζεται σε δύο κωνικές κολόνες. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται μια μεγαλοπρεπής είσοδος και εξώστης με βόρειο προανατολισμό. Η οικία έχει ενδιαφέρουσα νεοκλασική πρόσοψη, στην οποία οδηγεί παραδοσιακή κρητική αυλόπορτα, όπως και ένας βοτσαλωτός διάδρομος, σκεπασμένος με κληματίδες (ΕΙΚΟΝΑ 37). Τέλος, κτήμα και οικία περιβάλλεται από ψηλό συμπαγή πέτρινο μαντρότοιχο (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 38. Λεπτομέρεια από την οικία Σβαρτς (πηγή: Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 37. Περιβολότοιχος και Κρητική αυλόθυρα οικίας Σβαρτς (πηγή: Εφημερίδα Χανιώτικα Νέα).

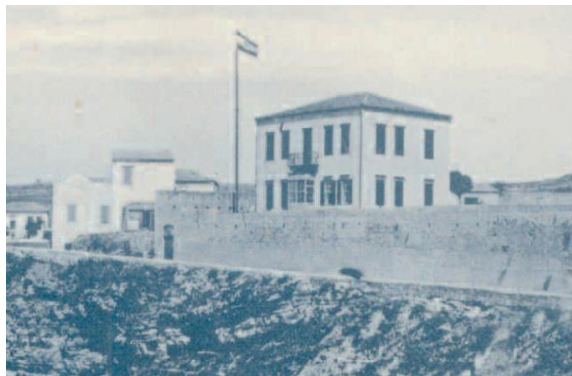
Με το ΦΕΚ15/ 15.01.1975 του ΥΠΠΟ η Βίλα Σβαρτς έχει κηρυχθεί ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο και από το ΥΠΕΚΑ με το ΦΕΚ Δ-544 α/ 18.06.1987, αλλά δεν έχει αξιοποιηθεί μέχρι σήμερα (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998). Έχει εγκαταληφθεί στη φθορά του χρόνου και σήμερα βρίσκεται σε ερειπιώδη κατάσταση.

4.3.4. ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ Η ΄ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ «ΒΙΛΑ ΑΝΔΡΟΜΕΔΑ»

Το κτίριο με την σημερινή ονομασία «Βίλα Ανδρομέδα» (15) κτίστηκε το 1870 ως οικία εύπορου Μουσουλμάνου (Οθωμανού Πασά), ενώ κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (1903 έως 1908) στέγασε το Γερμανικό Προξενείο (ΕΙΚΟΝΑ 39).

ΕΙΚΟΝΑ 39 και 40. Γερμανικό Προξενείο γύρω στο 1900, από επιστολικό δελτάριο της εποχής. Διακρίνεται η αρχική διαμόρφωση των ανοιγμάτων και του εξώστη της πρόσοψης και δεξιά άποψη του κτιρίου, το οποίο σήμερα στεγάζει το ξενοδοχείο «Βίλα Ανδρομέδα» (πηγή: Φωτογραφική Συλλογή Μανούσακα και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

Το 1913 αγοράστηκε από τον έμπορο Κυριάκο Ναξάκη και χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία της οικογένειάς του. Αργότερα, κατά την διάρκεια του Β΄ ΠΠ, στέγασε το γερμανικό στρατηγείο και κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου και φιλοξένησε τον Στρατάρχη Erwin Rommel (διοικητή Africa Corps). Την δεκαετία του 1990 μετασκευάστηκε από τους απογόνους του ιδιοκτήτη σε ξενοδοχείο και από το 1999 λειτουργεί με την επωνυμία «Βίλα Ανδρομέδα» (ΕΙΚΟΝΑ 40).

Το κτίριο είναι ένα νεοκλασικό αρχοντικό με παραλληλόγραμμη κάτοψη, εμβαδού 221m² με συνολικό μήκος πρόσοψης 15.00m περίπου και περιβάλλεται από οικόπεδο έκτασης 3.528m² περίπου (ΤΕΕ Δυτικής Κρήτης).

Το κτίριο βαμμένο στο χρώμα της χώρας είναι διώροφο και κτισμένο στον τύπο βίλας με τετράριχτη στέγη με τα απαραίτητα ακροκέραμα στην στέψη και το γείσο με ταινία ενώ βρίσκεται υπερυψωμένο πάνω από τον παραλιακό δρόμο (οδός Ελευθερίου Βενιζέλου). Επιβάλλεται στο τοπίο λόγω όγκου, θέσης και σχήματος και διαθέτει θέα στον κόλπο της πόλης των Χανίων και τα Ενετικά Τείχη (ΕΙΚΟΝΑ 41).

ΕΙΚΟΝΑ 41. Θέα από το ξενοδοχείο «Βίλα Ανδρομέδα» (πηγή: www.villandromeda.gr).

Σήμερα έχει αλλοιωθεί από μεταγενέστερες επεμβάσεις και προσθήκες, παραμένει όμως η βασική σύνθεση του νεοκλασικού κτιρίου με τονισμένο τον κεντρικό άξονα και εξώστη, στηριγμένο σε πρόστυλο και διακοσμητικές εσοχές-κόγχες- για αγάλματα στην πρόσοψη. Το γύψινο διάτρητο στηθαίο και τα σχηματικά επίκρανα στις κολόνες του εξώστη υποδηλώνουν το πέρασμα σε μια νέα εποχή αρχιτεκτονικής. Το 1920 προστέθηκε στην πρόσοψη του κτιρίου μεγάλη βεράντα με το χαρακτηριστικό υαλοστάσιο. Διέθετε οροφωγραφίες και στη θέση του υαλοστασίου υπήρχε μικρός στεγασμένος εξώστης «σφυραϊκού» τύπου (Μανούσακας, 2005-2015).

Κατά την μετασκευή σε ξενοδοχείο πραγματοποιήθηκε μια επέκταση καθ' ύψος στον όροφο, διατήρησε όμως τη βασική διαρρύθμιση και τα σημαντικότερα στοιχεία του κτιρίου, όπως το υαλοστάσιο και τις οροφωγραφίες. Με το ΦΕΚ31/ 30.01.1990 έχει κηρυχθεί διατηρητέο.

4.3.5. ΟΙΚΙΑ ΤΙΜΟΘΕΟΥ ΦΕΡΔΙΝΑΝΔΟΥ ΛΥΓΚΟΥΝΗ Η΄ ΟΙΚΙΑ ΕΡΑΣΜΙΑΣ ΛΥΓΚΟΥΝΗ Η΄ ΓΑΛΛΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ

Ο Ιωάννης Λεωνίδα Λυγκούνης, μηχανικός από την Αίγυπτο, αγόρασε το 1860 από Γάλλο ιδιοκτήτη στην τιμή των 550 χρυσών λιρών αρκετά μεγάλη έκταση στην πιο χαρακτηριστική περιοχή της Χαλέπας. Η έκταση αυτή χωρίστηκε σε τρία τμήματα με σκοπό να κατασκευαστούν τρεις οικίες. Η οικία του μηχανικού Λυγκούνη, η οικία του γιού του Τιμόθεου Φερδινάνδου και η οικία του βαμβακέμπορα από την Αιγύπτο Γεώργιο Χορτάτζη, σημερινή οικία Μαρκαντωνάκη (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Η οικία της Ερασμίας Λυγκούνη, η οποία κτίστηκε από τον πατέρα της Λεωνίδα Λυγκούνη λίγο μετά την ανέγερση της δικής του οικίας, μετά το 1860, προοριζόταν αρχικά για οικία του γιού του μηχανικού. Δόθηκε όμως ως προίκα στην κόρη του Λυγκούνη, Ερασμία, η οποία παντρεύτηκε τον πρόξενο της Γαλλίας Πωλ Μπλαν (Paul Blanc) και έτσι στέγασε το Γαλλικό Προξενείο κατά την τελευταία περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας και επί Κρητικής Πολιτείας (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

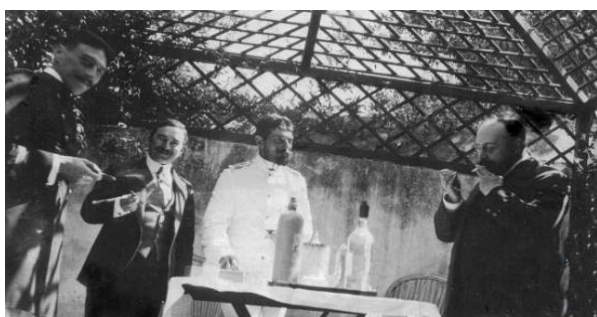
Μετά το θάνατο του Μπλαν, η σύζυγός του το 1917 πούλησε την οικία αυτή στον υποπρόξενο Γαλλίας Πρέβε (Préve) ενώ αργότερα στέγαστηκε σ' αυτήν το εργαστήριο της Φλωρεντίνης Καλούτση με την επωνυμία «Διπλούς Πέλεκυς» μέχρι την κατοχή, όταν επιτάχθηκε από τους Γερμανούς και χρησιμοποιήθηκε ως στρατώνας. Την δεκαετία του 1970 πουλήθηκε σε όμιλο επιχειρηματιών. Με το ΦΕΚ 31/30.01.1990 το κτίριο έχει κηρυχθεί διατηρητέο. Σήμερα το ακίνητο έχει περιέλθει με την πάροδο του χρόνου σε ερειπιώδη κατάσταση και δεν έχει αξιοποιηθεί.

Το διώροφο κτίριο, παραλληλόγραμμης κάτοψης, εμβαδού 215.00m² περίπου ανά όροφο με συνολικό μήκος πρόσοψης 20.00m περίπου περιβάλλεται από οικόπεδο έκτασης 1,5 στρέμμα περίπου (ΕΙΚΟΝΑ 42, 43). Στην αυλή υπάρχει και βοηθητικό κτίριο (αμαξοστάσιο) 40m².

ΕΙΚΟΝΑ 42 και 43. Γαλλικό Προξενείο την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

Είναι κτισμένο στον τύπο βίλας και φέρει δίριχτη στέγη με βυζαντινό κεραμίδι. Το κέλυφος του κτιρίου έχει κεραμιδί χρώμα. Επίσης, φέρει ετερόκλητα στοιχεία όπως ενετικά υπέρθυρα και πύλη, βυζαντινά τοξωτά ανοίγματα και νεοκλασικά στοιχεία σε μια αρκετά αδέξια σύνθεση. Αποτελεί δείγμα του επαρχιακού νεοκλασικισμού, το οποίο προσπαθεί να βρει την δική του έκφραση και τις ρίζες του (ΕΙΚΟΝΑ 44, 45, 46). Στο ισόγειο οι χώροι υποδοχής είναι επενδεδυμένοι με ξύλο, ενώ στον όροφο τα δωμάτια τοποθετούνται στη σειρά κατά μήκος ενός βορινού διαδρόμου με μεγάλα παράθυρα (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 44, 45 και 46. Η κύρια είσοδος, του Γαλλικού Προξενείου, όπου διακρίνεται η εντυπωσιακή σιδεριά. Επίσης, διακρίνονται οι ιδιαίτερα καλοφτιαγμένες πολυεδρικές κολόνες και η πέργολα. Η τελευταία φωτογραφία απεικονίζει γιορτή κάτω από αυτήν (πηγή: Φωτογραφική Συλλογή Μανούσακα).

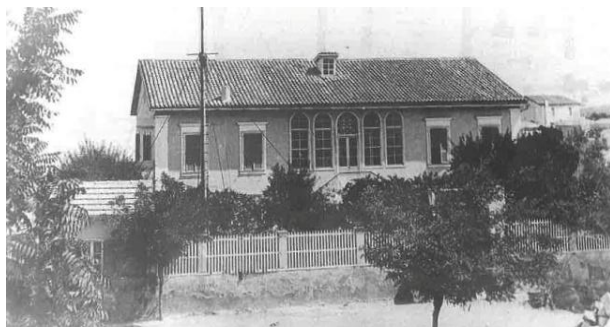
Η οικία παρουσιάζει εμφανείς δυτικές επιρροές στη στέγη και τα «βενετσιάνικα» πορτοπαράθυρα του ορόφου με τα αψιδωτά ανώφλια, τα οποία περιβάλλονται από λευκά πλαίσια με κυμάτια. Τα ανώφλια των ανοιγμάτων του ισογείου είναι από πελεκητή πέτρα στη μορφή χαμηλωμένου τόξου, κάτι που αποτελεί τυπική παραδοσιακή κατασκευή στην Κρήτη το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Η όλη σύνθεση του κτιρίου χαρακτηρίζεται από έντονα παραδοσιακά στοιχεία σε συνδυασμό με νεοκλασικές επιρροές (Μανούσακας, 2015-2015).

4.3.6. ΟΙΚΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

«Όταν περάσεις μέσα στον καταπράσινο κήπο με τις τεράστιες αρωκάριες και τους πανύψηλους φοίνικες, με τα γιασεμιά, τις τριανταφυλλιές και τις στεφανίες, αναζητάς ανάμεσα στις ευωδιές του χαλεπιανού κήπου και το άρωμα μιας άλλης εποχής» (Μητσοτάκη, 2006).

Η έκταση όπου είναι κτισμένη η οικία της οικογένειας Βενιζέλου, στην ομώνυμη πλατεία της Χαλέπας, σημερινή πλατεία Έλενας Βενιζέλου, αγοράστηκε από τον Κυριάκο Βενιζέλο το 1876. Από επιστολή του Ελευθέριου Βενιζέλου στον πατέρα του στις 13 του Γενάρη το 1879 («Η οικοδομή πιστεύω να ευρίσκεται στο τέρμα της...»), συμπεραίνεται ότι η κατασκευή της οικίας ολοκληρώθηκε περίπου το 1880 (ΕΙΚΟΝΑ 47, 48) (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 47 και 48. Άποψη οικίας Βενιζέλου το 1880, όπου μόλις διακρίνεται η σκάλα διπλής όψευς (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998 και Μητσοτάκη, 2006 αντίστοιχα).

Μετά το θάνατο του Κυριάκου Βενιζέλου, η κατοικία στεγάζει το γιό του Ελευθέριο και την οικογένειά του. Με την αλματώδη άνοδο του Ελευθέριου Βενιζέλου στο πολιτικό στερέωμα στην Κρήτη και την Ελλάδα που είχε ως συνέπεια την αναχώρησή του για την Αθήνα, η οικία νοικιάζεται διαδοχικά μέχρι το 1927 σε διάφορα πρόσωπα (Ρώσοι αξιωματικοί, Λουμπάνσκου, Πλουμιδάκης, γραφείο Κυριάκου Κ. Μητσοτάκη).

Ο Βενιζέλος από το 1923 παραμένει σχεδόν μόνιμα στο Παρίσι, μέχρι το 1927. και αποφασίζει να επιστρέψει στα Χανιά (Μητσοτάκη, 2006). Τότε, ο Βενιζέλος κατεβαίνει στην Κρήτη για να επιβλέψει ο ίδιος τη ριζική ανακαίνισή του. Υπεύθυνος της ανακαίνισης και επισκευής ήταν ο μηχανικός Ιωάννης Σταυριδής με εργολάβο τον κουμπάρο του Βενιζέλου Κωνσταντίνο Λυγιδάκη. Από τότε διατηρείται στη σημερινή του μορφή (ΕΙΚΟΝΑ 51) (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Η τελευταία επέμβαση στην οικία έγινε το 1957 από τον εργολάβο πολιτικό μηχανικό Γεώργιο Μελάκη. Η επέμβαση αυτή αφορούσε κυρίως στη βελτίωση των εσωτερικών χώρων της οικίας και των διαφόρων εγκαταστάσεών του (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998). Από το Μάρτιο του 2002 η οικία Βενιζέλου περιήλθε στην ιδιοκτησία του Ίδρυματος Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ.Βενιζέλος» και έκτοτε ο χώρος λειτουργεί ως μουσείο. Το κτίριο χαρακτηρίστηκε ως Έργο Τέχνης και ως Ιστορικό Διατηρητέο Μνημείο με την Υπουργική απόφαση 1675/46079/02.08.1980.

Το κτίριο έχει παραλληλόγραμμη κάτοψη εμβαδού 290m² ανά όροφο με συνολικό μήκος πρόσοψης 21.00m και περιβάλλεται από έκταση 2.400m². Κτίριο διώροφο προαστιακής αρχιτεκτονικής, τύπου βίλας, χαρακτηρίζεται από ελεύθερη σύνθεση ετερόκλητων στοιχείων που παρουσιάζονται ως ένα αρμονικό σύνολο με τοπικές επιρροές και αναζητήσεις.

Η δίριχτη στέγη, δυτικής προέλευσης, και η απλότητα στην μορφολογία των όψεων φανερώνουν την συγγένεια με άλλες οικίες της γειτονιάς του μηχανικού Λυγκούνη, στενού φίλου του Κ. Βενιζέλου. Η οικία είχε τους βοηθητικούς χώρους στο ισόγειο, τα υπνοδωμάτια και τη μεγάλη αίθουσα υποδοχής στον όροφο, όπου εκτός της εσωτερικής ξύλινης σκάλας οδηγούσε κατ'ευθείαν από τον κήπο και πέτρινη εξωτερική με δύο σκέλη. Η οικία περιβάλλεται από κήπο με πυκνή βλάστηση, την οποία επιμελήθηκε ο ίδιος ο Βενιζέλος φυτεύοντας διάφορα δέντρα, αμπέλι, ελιές κ.α. Ο κήπος χωρίζονταν αρχικά από τον δρόμο με ξύλινο φράκτη (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998). Στην ανακαίνιση του 1927 καταργήθηκε το εξωτερικό μεσημβρινό κλιμακοστάσιο και αντικαταστάθηκε από ανοικτό εξώστη για τον όροφο και προστατευμένη είσοδο για το ισόγειο (ΕΙΚΟΝΑ 49 ΚΑΙ 50).

ΕΙΚΟΝΑ 49 και 50. Επιστολικά δελτάρια με θέμα την οικία Βενιζέλου. Οικία Βενιζέλου μετά την ανακαίνιση του 1927 και πιθανόν την δεκαετία του 1950. Τα δέντρα και οι λοιπές φυτεύσεις έχουν αναπτυχθεί πλέον αρκετά (πηγή: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο και Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος αντίστοιχα).

ΕΙΚΟΝΑ 51. Η οικία Βενιζέλου σήμερα (προσωπικό αρχείο, 2015).

Οι χώροι υποδοχής συγκεντρώθηκαν στο ισόγειο και στον όροφο παρέμειναν μόνο τα υπνοδωμάτια. Προστέθηκε και ο μεγάλος βορινός εξώστης. Τα ξύλινα κιγκλιδώματα του φράκτη αντικατέστησαν σιδερένια, τα οποία σχεδίασε ο μηχανικός Σταυρίδης και κατασκεύασε ο Σπύρος Γυπάκης. Στην καγκελόπορτα τοποθέτησαν σύμπλεγμα με τα αρχικά του πατέρα του, Κ. Β. (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Έγιναν μορφολογικές επεμβάσεις στη σκεπή και προστέθηκαν παράθυρα στη σοφίτα. Η επίστεψη των παραθύρων έγινε ελαφρώς αψιδωτή, ταιριάζοντας περισσότερο με τα πέντε ημικυκλικά ανοίγματα του κλειστού εξώστη και τις ελαφρές καμάρες κάτω από τον ανοικτό εξώστη της εισόδου (Μητσοτάκη, 2006).

Η μορφολογία της οικίας είναι Ευρωπαϊκού τύπου: Έπαυλις δώροφη, με λιτή διακόσμηση. Ο σημερινός επισκέπτης οδηγείται από το σκεπαστό εξώστη της εισόδου σε ένα μεγάλο κλειστό προθάλαμο. Από τον προθάλαμο, η πόρτα στα δεξιά οδηγεί στην αίθουσα του γραφείου. Στην ίδια πάντα θέση το ξυλόγλυπτο δρύινο γραφείο με δερμάτινη επικάλυψη, το μελανοδοχείο, η λάμπα και η πολυθρόνα. Οι τοίχοι είναι ντυμένοι με ράφια και βιβλιοθήκες και ένα γραμμόφωνο της Pathé. Ένα απλό τραπεζάκι, πολυθρόνες, καρέκλες και ένα παλιό χαλί, συμπληρώνουν το ιστορικό γραφείο (ΕΙΚΟΝΑ 52, 53, 54, 55) (Μητσοτάκη, 2006).

ΕΙΚΟΝΑ 52, 53, 54 και 55. Προθάλαμος και κεντρικός διάδρομος οικίας Βενιζέλου, γραφείο, σαλόνι και τραπεζαρία οικίας Βενιζέλου αντίστοιχα (πηγή: Μητσοτάκη, 2006).

Τέλος, το 1927 δωρήθηκε και ο ανδριάντας του Βενιζέλου, ο οποίος φιλοτεχνήθηκε από τον γλύπτη Paul Troubetzkoy (16), σε φυσικό μέγεθος. Το άγαλμα τοποθετήθηκε σε εσοχή πριν από το γραφείο του ενώ μετά το θάνατό του τοποθετήθηκε μέσα στο μικρό πάρκο απέναντι από την οικία του. Αργότερα, με την αλλαγή στην διαμόρφωση της πλατείας Έλενας Βενιζέλου και την κατάργηση του μικρού πάρκου, πήρε τη σημερινή του θέση (ΕΙΚΟΝΑ 56 και 57) (Μητσοτάκη, 2006).

ΕΙΚΟΝΑ 56 και 57. Ο ανδριάντας του Βενιζέλου στο μικρό πάρκο. Πιθανόν την δεκαετία του 1930 και η πλατεία σήμερα (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ.Βενιζέλος και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

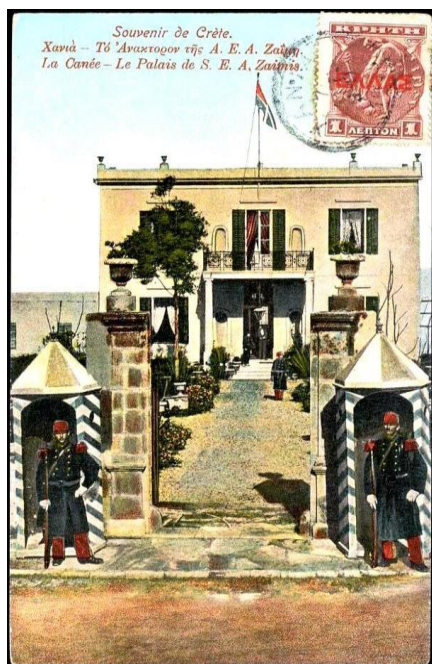
(16) Paolo ή Paul Troubetzkoy (Павел Петрович Трубецкой, Pavel Petrovich Trubetskoy, γεν. στην Intra Ιταλίας, 15 Φεβρουαρίου 1866- Pallanza, 12 Φεβρουαρίου 1938), Πρίγκιπας της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, ο οποίος υπήρξε διπλωμάτης, καλλιτέχνης και γλύπτης. Χαρακτηρίστηκε από τον θεατρικό συγγραφέα G.B. Shaw ως ο πιο εκπληκτικός γλύπτης της σύγχρονης εποχής (Wikipedia).

Ο Θεμιστοκλής Κ. Μητσοτάκης εγκατεστημένος στην Κωνσταντινούπολη λόγω του επαγγέλματός του, έκτισε την οικία του γύρω στα 1882 στο χωριό Χαλέπα ανάμεσα στην οικία του Κυριάκου Βενιζέλου και την Γαλλική Σχολή Καλογραιών.

Ο ιδιοκτήτης, διέθεσε ένα σημαντικό ποσό για την ανέγερσή της. Το κτίριο κόστισε 15.000 ναπολεόνια και ο εξοπλισμός του 25.000 ναπολεόνια. Το 1898, κρίθηκε ως το πιο κατάλληλο κτίσμα του τόπου για κατοικία του πρίγκιπα Γεωργίου και από τότε πέρασε στην ιστορία της πόλης με την επωνυμία το «Παλάτι». Κατόπιν, χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία του Ζαΐμη και του εκάστοτε Γενικού Διοικητή Κρήτης (Δραγούμης, Ρούφος). Ο Ζαΐμης επέφερε πολλές αλλαγές στο εσωτερικό του. Ξήλωσε ταβάνια και φύτεψε τα δέντρα της αυλής δεξιά και αριστερά βοτσαλωτού μονοπατιού. Από το 1937 ως το 1940 χρησιμοποιήθηκε ως στρατιωτικό νοσοκομείο για να το επιτάξουν τελικά οι Γερμανοί και να το χρησιμοποιήσουν ως Στρατηγείο (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Μετά την γερμανική κατοχή και μέχρι σήμερα, χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία των κληρονόμων του Θεμιστοκλή Κ.Μητσοτάκη και συγχρόνως στέγασε κατά την περίοδο 1968-1982 τα γραφεία της Ιστορικής και Αρχαιολογικής Εταιρείας Κρήτης. Σήμερα το κτίριο ανήκει στους κληρονόμους του και χρήζει αναπαλαίωσης (Μανούσacas, 2005- 2015).

Η οικία ανήκει στον τύπο βίλας (ΕΙΚΟΝΑ 58, 59, 60, 61), μελετήθηκε από Ιταλό μηχανικό (πιθανολογείται από τον Νικόλαο Μαγκούζο) και αποτελεί κλασικό παράδειγμα αρχοντικού αυτής της εποχής (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 58 και 59. Επιστολικό δελτάριο της εποχής. Γενική άποψη από την οικία του Θεμιστοκλή Μητσοτάκη ως κατοικία του πρίγκιπα Γεωργίου, το «Παλάτι» (πηγή: Φωτογραφική Συλλογή Μανούσacas και Κλάδου- Μπλέτσα, 1998 αντίστοιχα).

ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 174

ΕΙΚΟΝΑ 60 και 61. Οικία του Θεμιστοκλή Μητσοτάκη, το «Παλάτι» την δεκαετία του 1970 και σήμερα αντίστοιχα. Καθάρως κυβική μορφή με ξεκάθαρους τους τρεις άξονες στα παράθυρα. Διακρίνεται ο εξώστης, ο οποίος στηρίζεται πάνω σε λεπτοκαμωμένες κολόνες Ιωνικού ρυθμού (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998 και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

ΕΙΚΟΝΑ 62. Πρόσοψη οικίας Θ. Μητσοτάκη (πηγή: Γραμματεία Μ.Ο.Π. Κρήτης).

Περιβάλλεται από έκταση 5 στρεμμάτων με θέα το Κρητικό Πέλαγος και τα Λευκά Όρη. Το κτίριο είναι νεοκλασικού ρυθμού εμπλουτισμένο με στοιχεία τοπικής αρχιτεκτονικής έκφρασης, το οποίο χαρακτηρίζεται από λιτότητα και συμμετρία (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Είναι τοποθετημένο σε βάθος 35.00m περίπου από την οδό Ελ. Βενιζέλου με την κύρια όψη του στραμμένη προς αυτήν. Μέσα στο οικόπεδο και προς την οδό Φραγκοκαστέλου, υπάρχουν τα ερείπια οικίας από φέρουσα οπτοπλινθοδομή, η οποία χρησίμευε ως κατοικία του υπηρετικού προσωπικού, ενώ δυτικά στο όριο με την Γαλλική Σχολή, υπάρχουν ερείπια στάβλων και άλλων βοηθητικών χώρων (Γραμματεία Μ.Ο.Π. Κρήτης).

Η σύνθεση της οικίας εμβαδού 250m² ανά όροφο υποτάσσεται σε μία γενική συμμετρία, η οποία διαγράφεται στην κάτοψη και έχει ανταπόκριση και στις όψεις της οικίας (ΕΙΚΟΝΑ 62). Στο ισόγειο βρίσκονται οι χώροι υποδοχής και η κουζίνα και στον όροφο τα ιδιαίτερα δωμάτια της οικογένειας (Γραμματεία Μ.Ο.Π. Κρήτης). Τις αδρές γεωμετρικές και συμμετρικές γραμμές της πρόσοψης με τις τέσσερις εσοχές για τα αγάλματα συμμετρικά τοποθετημένες, συμπληρώνει το βαρύ εσωτερικό με τα ξυλόγλυπτα ταβάνια και τη χαρακτηριστική επίπλωση. Οι διάφορες επενδύσεις έχουν γίνει από μάρμαρα Πεντέλης και η ξυλεία είναι από Κέδροι Λιβάνου. Οι κουπαστές του εξώστη ήταν φτιαγμένες από κρύσταλλο (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Το κτίριο είναι διαμορφωμένο σε τρεις στάθμες (υπόγειο, ισόγειο και ορόφος), οι οποίες αποκαλύπτονται εξ' ολοκλήρου μόνο στη βόρεια όψη ενώ στην κύρια (νότια) όψη του εμφανίζεται διώροφο με μόνη ένδειξη της ύπαρξης υπογείου δύο μικρούς στρογγυλούς φεγγίτες (Γραμματεία Μ.Ο.Π. Κρήτης).

Τη μονολιθικότητα του βασικού όγκου του κτιρίου, το οποίο είναι τετράπλευρο διαστάσεων, 15.85m x 15.20m διασπούν, αφ' ενός μια διώροφη επέκταση στην ΒΑ γωνιά του, και αφ' ετέρου στην κύρια όψη ο κεντρικός υπόστηλος χώρος εισόδου και ο εξώστης. Οι δύο όροφοι της ΒΑ επέκτασης είναι στα επίπεδα υπογείου και ισογείου του κυρίως κτιρίου, ενώ έχει δώμα στο επίπεδο του ορόφου (Γραμματεία Μ.Ο.Π. Κρήτης).

Το κτίριο στεγάζεται από ξύλινη τετράριχτη στέγη με βυζαντινά κεραμίδια, ενώ το στηθαίο δίνει βαρύτητα στο τελείωμα με τις προεξοχές που φέρουν διακοσμητικές γλάστρες (ΕΙΚΟΝΑ 63 και 64). Η στέγη περιμετρικά έχει λούκι ομβρίων, τα οποία μέσω της τοικοποιίας καταλήγουν σε υδρορροές (μία σε κάθε όψη), με ελεύθερη απορροή (Γραμματεία Μ.Ο.Π. Κρήτης).

ΕΙΚΟΝΑ 63 και 64.
Διακοσμητικές γλάστρες από το στηθαίο της οικίας του Θ. Μητσοτάκη. Λεπτομέρεια στέγης με χρήση ανθοδόχης και διακοσμητικό κυμάτιο (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998 και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

Το ύψος του στηθαίου κάνει αθέατη από χαμηλά την ξύλινη στέγη ενώ το ύψος του κτιρίου διακόπτονται δύο περιμετρικές ταινίες, μία στην στάθμη του ισογείου από λαξευτή λιθοδομή και μία στην στάθμη του ορόφου από τραβηχτό επίχρισμα. Ο εξώστης στηρίζεται σε υψηλόκορμους κίονες ιωνικού ρυθμού και έχει κιγκλιδώμα από περίτεχνη σιδεριά. Το κτίριο διέθετε και βορινό εξώστη κατασκευασμένο από ξύλο (Γραμματεία Μ.Ο.Π. Κρήτης).

Η κύρια όψη του κτιρίου συγκεντρώνει τα περισσότερα αρχιτεκτονικά και διακοσμητικά στοιχεία. Η όψη περιγράφεται έντονα από τις γωνιακές παραστάδες με τους λαξευτούς λίθους και τα επίσης λαξευμένα διακοσμητικά κυμάτια της στέψης. Στο κέντρο της όψης δεσπόζει, ελαφρά υπερυψωμένος, ο υπόστηλος χώρος εισόδου και εξώστης, με την κύρια είσοδο στο κέντρο του. Η κύρια είσοδος είναι δίφυλλη ταμπλαδωτή, έχει τοξωτό φεγγίτη με διακοσμητική σιδεριά και είναι επενδεδυμένη εξωτερικά με σκαλιστή διακοσμητική κορνίζα από Πεντελικό μάρμαρο (Γραμματεία Μ.Ο.Π. Κρήτης).

Τέλος, το 1980 χαρακτηρίστηκε με απόφαση του ΥΠΠΟ (ΦΕΚ 795/22.08.1980 και 544/18.06.1987) ως έργο τέχνης που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία και ως ιστορικό κτίριο, διότι αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της πόλης των Χανίων, όπως αυτή αναπτύχθηκε έξω από τα τείχη της Παλιάς Πόλης, στα τέλη της Οθωμανικής κυριαρχίας και στα πρώτα βήματα του τόπου.

4.3.8. ΟΙΚΙΑ ΦΑΙΝΑΡΕΤΗ ΜΗΤΣΟΤΑΚΗ Η΄ ΑΓΓΛΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ Η΄ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ «ΧΑΛΕΠΑ»

Το κτίριο κτίστηκε από τον Θεμιστοκλή Μητσοτάκη το 1885 περίπου, μερικά χρόνια μετά την αποπεράτωση της οικίας του και παρουσιάζει ομοιότητες στον τρόπο κατασκευής και στις κατασκευαστικές και διακοσμητικές λεπτομέρειες. Ο Μητσοτάκης έδωσε την οικία αυτή ως προίκα στην κόρη του Φαιναρέτη Μητσοτάκη, όταν αυτή παντρεύτηκε τον Ανδρέα Μαστράκα. Στο κτίριο αυτό στεγάστηκε το Αγγλικό Προξενείο κατά την διάρκεια της Κρητικής Πολιτείας (ΕΙΚΟΝΑ 65 και 66). Από τους αρχικούς ιδιοκτήτες την οικία κληρονόμησε η Κατίνα Φούμη, για να πωληθεί τελικά στον Εμμανουήλ Γοναλάκη, ομογενή από την Αμερική την δεκαετία του 1970. Σήμερα το κτίριο έχει κηρυχθεί διατηρητέο με το ΦΕΚ544/18.06.1987 και αξιοποιείται πλέον ως ξενοδοχειακή μονάδα με την επωνυμία «Χαλέπα» από την οικογένεια του Αντώνη Σπανουδάκη (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Στο κτίριο πραγματοποιήθηκε την δεκαετία του 1980 προσθήκη κατ' επέκταση νοτίως του διατηρητέου κτιρίου της ξενοδοχειακής μονάδος. Η προσθήκη με έγκριση Ε.Ο.Τ. δεν επεμβαίνει στην όλη δομή και παρουσίαση του κτιρίου από την κύρια όψη (βόρεια). Στην μελέτη, προβλέφθηκε και υλοποιήθηκε συντήρηση και αποκατάσταση του διατηρητέου κτιρίου, για να αποτελέσει τμήμα του ξενοδοχειακού συγκροτήματος (υποδοχή, γραφείο κλπ.) (ΕΙΚΟΝΑ 67).

ΕΙΚΟΝΑ 65 και 66. Οικία της Φαιναρέτη Μητσοτάκη την δεκαετία του 1970 (πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Κλάδου- Μπλέτσα).

ΕΙΚΟΝΑ 67. Οικία Φαιναρέτη Μητσοτάκη, η οποία σήμερα στεγάσει το ξενοδοχείο «Χαλέπα» (προσωπικό αρχείο, 2015).

Μαρτυρία των σημερινών ιδιοκτητών αναφέρει ότι στη θέση του νέου κτιρίου, υπήρχε ένας μεγάλος κήπος με στέρνα και στάβλο για άλογα (προσωπική συνέντευξη με κο Σπανουδάκη, Απρίλιος 2015).

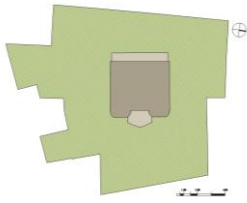
Το αρχικό κτίριο κατασκευάστηκε από τον Ιταλό εργολάβο Σεβαστιάνο Πριμιτέρα, με σχέδια και επίβλεψη του Ιταλού μηχανικού Νικόλαο Μαγκούζο σε οικόπεδο έκτασης 1.6 στρεμμάτων περίπου. Ο σχεδιασμός της οικίας σε παραλληλόγραμμη κάτοψη έχει εμβαδό 225m² ανά όροφο και 15.00m μήκος πρόσοψης ανταποκρίνεται στον τύπο βίλας και προέβλεπε τους χώρους υποδοχής στον όροφο, στον οποίο οδηγεί χαρακτηριστική εξωτερική μαρμάρινη σκάλα. Χαρακτηριστικό της κύριας όψης της οικίας αποτελεί η εσοχή, η οποία δημιουργείται με την οπισθοχώρηση του εξώστη με χαρακτηριστικές κυκλικές κλίμακες με δύο σκέλη. Υπάρχει και εσωτερική ξύλινη σκάλα που είναι βοηθητική. Οι χώροι του ισόγειου ήταν κυρίως βοηθητικοί χώροι, κουζίνα και αποθήκες. Αυτό εξηγεί γιατί η κάτω είσοδος δεν είναι τόσο επιμελημένη (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Το κτίριο παραλληλόγραμμης κάτοψης είναι διώροφο με τετράριχτη στέγη και πλούσια κλασικιστικά στοιχεία υψηλής αστικής αρχιτεκτονικής. Χαρακτηριστικά στοιχεία αποτελούν οι τέσσερις κόγχες της πρόσοψης συμμετρικά τοποθετημένες με βουσσινί επίχρισμα, το αέτωμα της στέγης, καθώς και οι οροφογραφίες.

Η κύρια είσοδος είναι δίφυλλη ταμπλαδωτή, έχει τοξωτό φεγγίτη με διακοσμητική σιδεριά παρόμοιου σχεδίου με αυτή της οικίας του Θεμιστοκλή Μητσοτάκη και είναι επενδεδυμένη εξωτερικά με σκαλιστή διακοσμητική κορνίζα από Πεντελικό μάρμαρο (ΤΕΕ Δυτικής Κρήτης).

Ο κήπος φυτεύτηκε με φοίνικες συμμετρικά δεξιά και αριστερά από αξονικό βοτσαλωτό διάδρομο και η οικία τοποθετήθηκε σε απόσταση 20.00m από το δρόμο, όπως ακριβώς και το «Παλάτι». Οι κτιστές παραστάδες της αυλόθυρας από πελεκητές πέτρες εμφανίζουν ομοιότητες μ' εκείνες του Γαλλικού Προξενείου (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

4.3.9. ΟΙΚΙΑ ΕΡΙΕΤΤΑ ΧΟΡΤΑΤΖΗ- ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΚΗ Η΄ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΚΗ

Η οικία Εριέττα Χορτάτζη-Μαρκαντωνάκη κατασκευάστηκε στα τέλη της Οθωμανικής κυριαρχίας, το 1885 περίπου, από τον Αιγυπτιώτη βαμβακέμπορα Γεώργιο Χορτάτζη (ΕΙΚΟΝΑ 68 και 69) και βρίσκεται σε οικόπεδο στη χαρακτηριστική πλατεία Καγιαλέ Χαλέπας. Το οικόπεδο δόθηκε γύρω στα 1882-1883 στον Χορτάτζη, ως προίκα για την κόρη του Αυγούστα το 1883, από τον πεθερό και μηχανικό Λεωνίδα Λυγκούνη (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Αργότερα, η οικία αυτή δόθηκε ως προίκα από τον Χορτάτζη στην κόρη του Εριέττα, όταν αυτή παντρεύτηκε τον Πέτρο Μαρκαντωκάκη τον Μονόκλ (17). Το 1916 περίπου αγοράστηκε από τον εργολάβο Γρηγόρη Φριλίγκο για 1.500 χρυσές λίρες. Ο Φριλίγκος μετά από γενική επισκευή του κτιρίου σε σύντομο χρονικό διάστημα το πούλησε 3.000 λίρες στον έμπορο Πέτρο Μαρκαντωνάκη, στους κληρονόμους του οποίου ανήκει και σήμερα και αξιοποιείται ως κατοικία (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Η οικία έχει εμβαδό 175m² ανά όροφο με συνολικό μήκος πρόσοψης 15.00m και περιβάλλεται από οικόπεδο συνολικής έκτασης 2.6 στρεμμάτων περίπου (ΕΙΚΟΝΑ 70 και 71).

ΕΙΚΟΝΑ 68 και 69. Οικία της οικογένειας Μαρκαντωνάκη την δεκαετία του 1970 (πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Κλάδου- Μπλέτσα).

ΕΙΚΟΝΑ 70 και 71. Πρόσωπο οικόπεδου και πρόσοψη οικίας Μαρκαντωνάκη σήμερα (προσωπικό αρχείο, 2015).

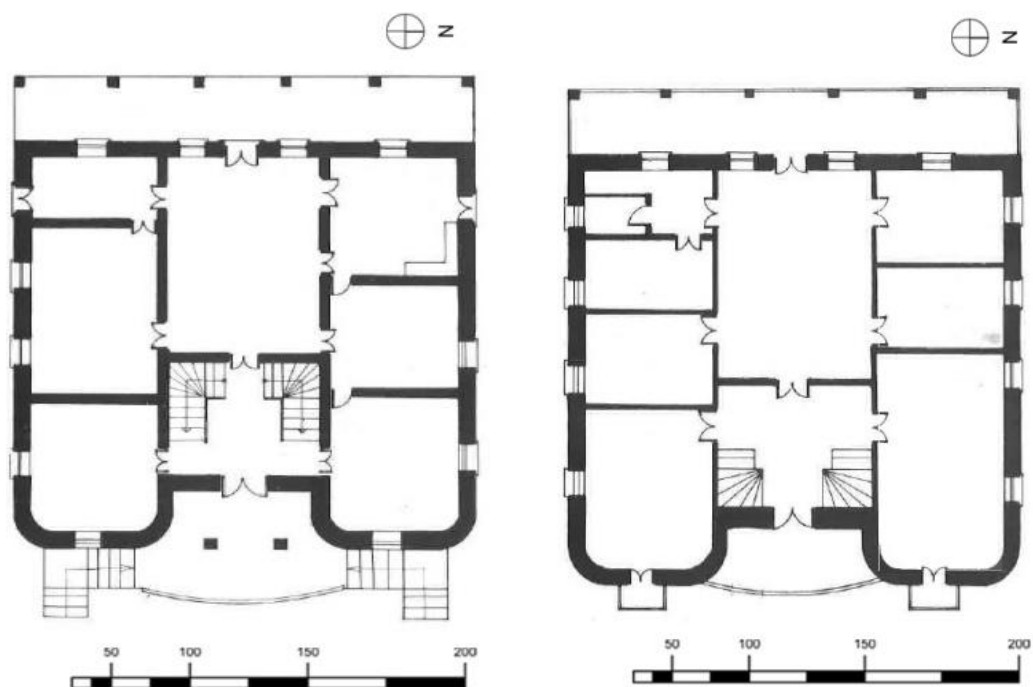
(17) Ο Πέτρος Μαρκαντωνάκης, γνωστός ως Μονόκλ, λόγω της συνήθειάς του να χρησιμοποιεί αυτό το εξάρτημα (Νικολακάκης, Μ. 1969. Πρόσωπα και Τύποι των Παλιών Χανίων. Χανιά).

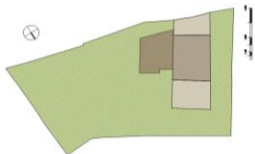
Το κτίριο είναι διαμορφωμένο στον τύπο βίλας με τετράριχτη στέγη με ακροκέραμα, ενώ έχει κάτοψη σχήματος Π με πυργοειδείς γεωμετρικές απολήξεις Ευρωπαϊκών επιρροών αλλά και ανθεμωτή γιρλάντα, η οποία αναπτύσσεται δεξιά και αριστερά από ένα μεγάλο κεντρικό χώρο (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998) (ΕΙΚΟΝΑ 78). Παρουσιάζει νεοκλασικά και δυτικής επιρροής στοιχεία τοποθετημένα σε συμμετρία, ενώ το κέλυφός του διατηρούσε το χρώμα του πηλού.

Τα δωμάτια και στους δύο ορόφους αναπτύσσονται δεξιά και αριστερά από ένα κεντρικό χώρο υποδοχής (ΕΙΚΟΝΑ 72, 73). Στα ανατολικά του οικοπέδου περιελάμβανε και υποστατικά ενταγμένα στη μορφολογία του κτιρίου. Θεωρείται από τα πιο χαρακτηριστικά κτίρια της Χαλέπας και με το ΦΕΚ 795/22.08.1980 και 544/18.06.1987 έχει κυρυχθεί διατηρητέο από το ΥΠΕΚΑ.

Τέλος, περιβάλλεται από κήπο φυτεμένο με τα χαρακτηριστικά φοινικοειδή και διαμορφωμένο στα δυτικά πρότυπα (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 72 και 73. Κατόψη οικίας Μαρκαντωνάκη (ισόγειο και 1^{ος} όροφος) (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

4.3.10. ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ Η ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ «ΔΩΜΑ»

Το «Δώμα», κτίστηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στέγασε αρχικά το Αυστροουγγρικό Προξενείο, όπου Γενικός Πρόξενος Κρήτης διετέλεσε από το 1893 έως και το 1908 ο Ιούλιος Πίντερ (Gyula Pinter).

Στη συνέχεια, από την ιδιοκτησία του φαρμακοποιού Γεωργίου Κασιμάτη περιήλθε το 1933 στην Ειρήνη Μαρμαράκη, γιαγιά των σημερινών κληρονόμων.

Το 1940 στέγασε το Αγγλικό Προξενείο για λίγους μόνο μήνες - το σήμα του Βρετανικού Προξενείου διατηρείται έως και σήμερα- στο ξενοδοχείο «Δώμα», ενώ στην κατοχή στεγάστηκε εκεί το Στρατηγείο (ΕΙΚΟΝΑ 74, 75).

ΕΙΚΟΝΑ 74 και 75. Κτίριο το 1941 όταν λειτουργούσε ως αγγλικό προξενείο και επιτάχθηκε από τις γερμανικές δυνάμεις (πηγή: Φωτογραφική Συλλογή Μανούσακα).

Με την λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η οικογένεια διεκδικεί να πάρει και πάλι την οικία της. Το Αγγλικό Προξενείο, όμως το έχει καταλάβει και χρειάστηκαν σκληρές διαπραγματεύσεις για να δοθούν αρχικά στην οικογένεια τρία δωμάτια, ενώ το υπόλοιπο κτίριο μετατράπηκε σε Αγγλικό σχολείο. Η οικία περιήλθε τελικά στους ιδιοκτήτες του το 1955 (www.hotel-doma.gr).

Σήμερα, ανήκει στις κληρονόμους Ρένα και Ιωάννα Κουτσουδάκη, μετασκευασμένο σε ξενοδοχείο με την ονομασία «Δώμα», κατόπιν μεταγενέστερης προσθήκης ορόφου, η οποία πραγματοποιήθηκε το 1970 (ΕΙΚΟΝΑ 76, 77) διατηρώντας την πρόσοψη του αρχικού κτιρίου (Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

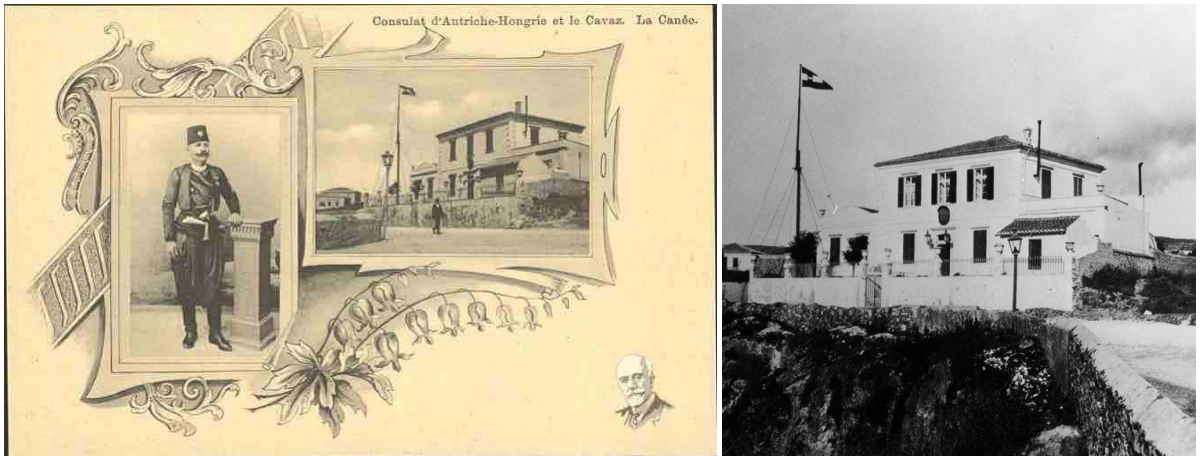

ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 124

ΕΙΚΟΝΑ 76 και 77. Το ξενοδοχείο «Δώμα» την δεκαετία του 1970 και το ξενοδοχείο σήμερα (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998 και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

Το κτίριο του Αυστροουγγρικού Προξενείου, το σημερινό ξενοδοχείο «Δώμα», σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε το 1890 περίπου στη θέση «Μπάνια» επί της οδού Χαλέπα (σημερινή Ελ. Βενιζέλου) από τον Αυστριακό μηχανικό Ιωσήφ Μπερίντα (18) εισάγοντας μηχανήματα και οικοδομικά υλικά από την Αγγλία και την Αυστρία (Μανούσακας, 2005- 2015).

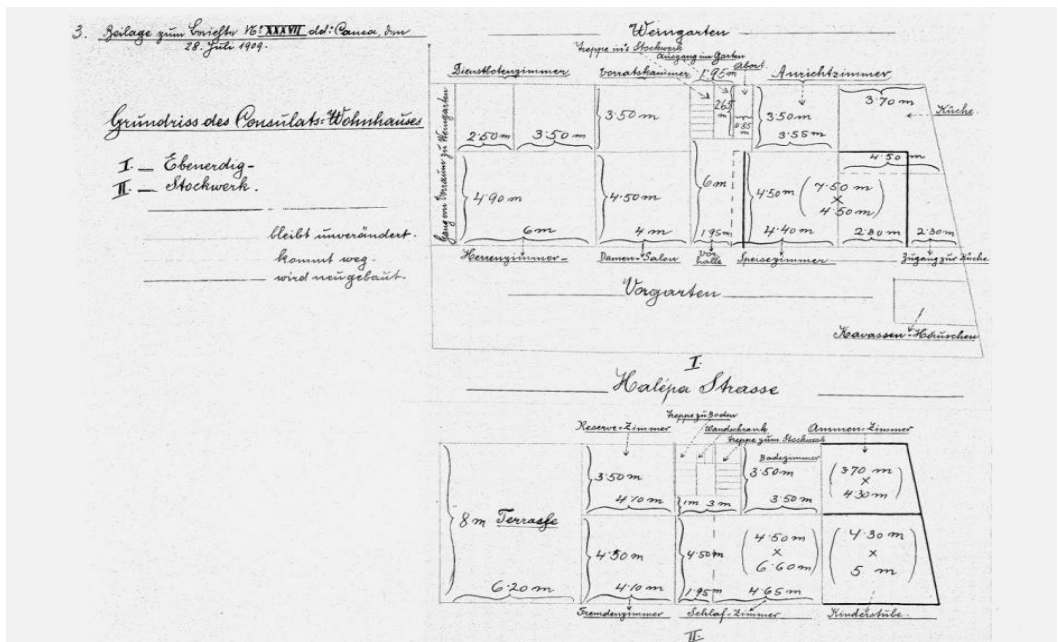
Το κτίριο κατασκευάστηκε στον τύπο βίλας μ' ένα κεντρικό δώροφο πυρήνα και δυο ισόγειες πτέρυγες, εξώστες, δεξιά κι αριστερά (ΕΙΚΟΝΑ 78, 79). Ο κεντρικός πυρήνας στεγαζόταν με τετράριχτη στέγη, στην οποία λέγεται ότι χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά στην πόλη-γαλλικά κεραμίδια από τη Μασσαλία. Η στέγη, κατασκευάστηκε επικλινής, ακολουθώντας Ευρωπαϊκά πρότυπα, ενώ στην τοιχοποιία χρησιμοποιήθηκε θηραϊκή γη (Μανούσακας, 2005- 2015).

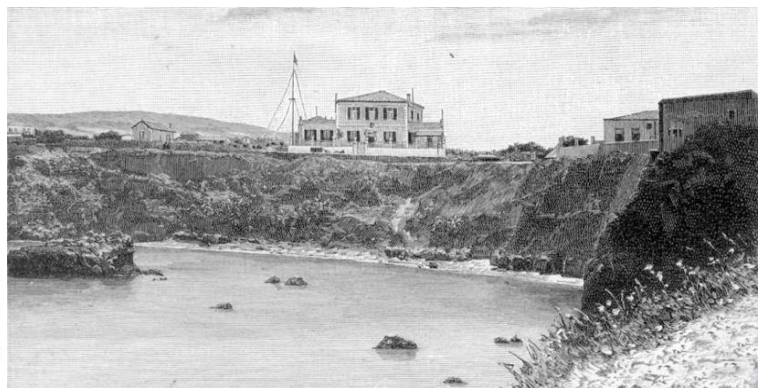
ΕΙΚΟΝΑ 78 και 79. Επιστολικό δελτάριο της εποχής. Αυστροουγγρικό Προξενείο κατά την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» και www.hotel-doma.gr αντίστοιχα).

Το κτίριο έχει ορθογωνική κάτοψη με συνολικό μήκος πρόσοψης 18,90m και εμβαδό 200m² ανά όροφο στην αρχική του μορφή. Η κύρια όψη της οικίας παρουσιάζει ασύμμετρη σύνθεση, με εξώστη, περιζώματα και κορνίζα στέψης, ενώ διέθετε μεγάλο κήπο, αμπέλι και πηγή νερού (στέρνα). Περιγραφή του 1909, η οποία συνοδεύει το σκίτσο του αρχιτέκτονα Berinda (ΕΙΚΟΝΑ 80, 81) αναφέρει σχετικά με την θέση του κτιρίου: «Το κτίριο χωρίζει μόνο ο δρόμος Χανιά- Χαλέπα από την θάλασσα ενώ στην πίσω όψη (ανατολική) διαθέτει αμπελώνα και το οικόπεδο έχει 1.500m² ή 1.5 στρέμμα (ΕΙΚΟΝΑ 82). Ιδιοκτήτρια της οικίας την δεκαετία του 1890 και έως τον 1^ο Παγκοσμιο Πόλεμο ήταν η χήρα του τότε υποπροξένου Berinda, Laura Micksche» (Κρατικό Αρχείο Αυστρίας). Με το ΦΕΚ 544/ 18.06.1987 το κτίριο έχει κηρυχθεί διατηρητέο.

(18) Ο Ιωσήφ Μπερίντα (Joseph Berinda) ήταν μηχανικός και ήρθε στα Χανιά το 1868. Αρχικά εργάστηκε στην υπηρεσία της Οθωμανικής κυβέρνησης επί Ρεούφ Πασά.

ΕΙΚΟΝΑ 80. Κάτοψη του μηχανικού Joseph Berinda το 1909, η οποία αποτυπώνει την θέση του κτιρίου σε σχέση με τον αμπελώνα, το προκήπιο και την οδό Χαλέπα. Επίσης, αποτυπώνει την κάτοψη του ισόγειου και του ορόφου (πηγή: Κρατικό Αυστριακό Αρχείο).

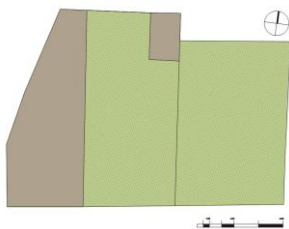

ΕΙΚΟΝΑ 81. Ο μηχανικός Berinda φωτογραφημένος το 1900 στο Ηράκλειο απ' τον Μαραγιάννη (πηγή: Φωτογραφική Συλλογή Μανούσακα).

ΕΙΚΟΝΑ 82. Το κτίριο που στέγαζε το Αυστροουγγρικό Προξενείο την εποχή της Κρητικής Πολιτείας (πηγή: Φωτογραφική Συλλογή Μανούσακα).

4.3.11. ΟΙΚΙΑ ΧΟΡΤΑΤΖΗ Η΄ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ

Η οικία Χορτάτζη βρίσκεται απέναντι από την οικία της Φαιναρέτης Μητσοτάκη και κτίστηκε στα τέλη της Οθωμανικής κυριαρχίας-δεκαετία του 1880- από τον Γεώργιο Χορτάτζη, έμπορο βαμβακιού (Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

Αρχικά χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία του στρατιωτικού διοικητή Κρήτης Μαχμούτ Τζελαλλεδίν Πασά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το 1889 παραχωρήθηκε για να στεγάσει το Ελληνικό Προξενείο τα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας και αργότερα φιλοξένησε και το Ιταλικό Προξενείο (ΕΙΚΟΝΑ 83).

ΕΙΚΟΝΑ 83. Το «Προξενείο» (ελληνικό και αργότερα ιταλικό) στην αρχική του μορφή. Νεοκλασικισμός με έντονες βενετσιάνικες επιρροές (ο μαντρότοικχος με το μνημειακό πυλώνα, πριν μπει η σιδεριά) καθώς και οθωμανικές (ο σκεπαστός εξώστης σμυρναϊκού τύπου στη θέση του μπαλκονιού). Το κτίσμα και σήμερα αποτελεί «τοπόσημο» της Χαλέπας (πηγή: Φωτογραφική Συλλογή Μανούσακα).

ΕΙΚΟΝΑ 84 και 85. Το Ελληνικό Προξενείο τέλη της δεκαετίας του 1970 και σήμερα (πηγή: Κλάδου-Μπλέτσα, 1998 και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

Η οικία αγοράστηκε από τον έμπορο Μπιστάκη και πουλήθηκε το 1969 στον επιχειρηματία Μιχάλη Καρδαμάκη (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998). Στις αρχές του 2000 λειτούργησε με την επωνυμία «Προξενείο» ως πολυχώρος, αξιοποιώντας και τον κήπο για εκδηλώσεις. Με τα ΦΕΚ 795/ 22.08.1980, 544/ 18.06.1987 και 38/06.02.2007 έχει κηρυχθεί παραδοσιακό ιστορικό μνημείο και ως εκ τούτου χαρακτηρίζεται διατηρητέο. Σήμερα το ακίνητο ανήκει σε κατασκευαστική εταιρεία και δεν αξιοποιείται.

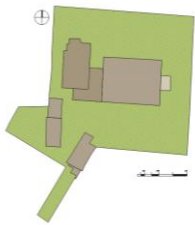
Το κτίριο του Ελληνικού Προξενείου κτίστηκε στον τύπο της βίλας με τετράριχτη στέγη, έχει πολυγωνική κάτοψη με συνολικό μήκος πρόσοψης 30.00m περίπου, εμβαδό 317m² σε οικόπεδο συνολικής έκτασης 930m² περίπου. Το κτίριο εφάπτεται του νοτιοδυτικού ορίου του οικοπέδου, για εξασφάλιση θέας (ΕΙΚΟΝΑ 84, 85). Η χαρακτηριστική, δυτικής προέλευσης αυλόθυρά του (ΕΙΚΟΝΑ 86), η οποία έχει κτιστεί βάσει προτύπων ώριμης αναγέννησης μαρτυρεί τον ξένο μηχανικό που το σχεδίασε. Η αυλόθυρα έχει πρόσβαση στον άλλοτε μεγάλο κήπο που διέθετε το οικόπεδο. Το κτίριο αρχικά, έχει στο εσωτερικό του μία κεντρική σκάλα με ένα διάδρομο στη μέση και αριστερά και δεξιά αναπτύσσονται τα δωμάτια. Τα ανοίγματα του ισόγειου έχουν τοξωτά υπέρθυρα και του ορόφου πλαίσια με τοξωτή διαμόρφωση (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 86. Το Ελληνικό Προξενείο τέλη της δεκαετίας του 1970. Η δυτικής προέλευσης αυλόθυρα (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

Κατά την διάρκεια της αποκατάστασης του κτιρίου, με τις επεμβάσεις που έγιναν, αλλάχτηκε η πρόσοψη στο ισόγειο για να υπάρξει συμμετρία με τα παράθυρα του ορόφου. Το εξώθυρο της αυλής όπως και το πέτρινο τοίχιο που το πλαισιώνει, ανακατασκευάστηκε με πέτρες από το Γαβαλοχώρι στην αρχική του μορφή. Εξωτερικά, τα παράθυρα είναι καινούργια, Γαλλικού τύπου, όμοια με τα προγενέστερα. Ανακατασκευάστηκε και το μπαλκόνι σύμφωνα με το παλαιότερο στην ίδια θέση.

Σήμερα, παρά τις διάφορες κατά καιρούς επισκευές του, η μορφή και θέση του το επιβάλλουν ως ένα από τα αντιπροσωπευτικότερα δείγματα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής της Χαλέπας.

4.3.12. ΟΙΚΙΑ ΚΑΛΟΥΤΣΗ

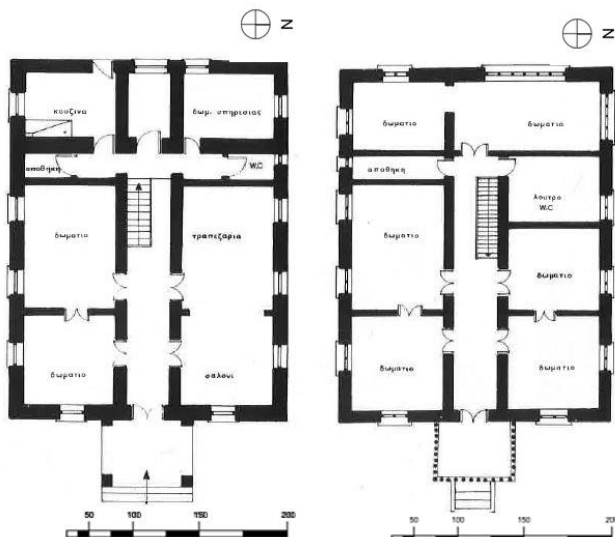
Η οικία Καλούτση κτίστηκε πάνω σε σχέδια του μηχανικού Κωνσταντίνιδη το 1900 σε οικοπέδο, το οποίο αγοράστηκε από τον έμπορα και ναυτικό πράκτορα Βαλέριο Καλούτση από τον Χασάν Βέη Μελιγκουνάκι (ΕΙΚΟΝΑ 87, 88) (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998). Όταν κατασκευάστηκε το κτίριο, η σύζυγος του ιδιοκτήτη και κυρία της οικίας δεν ήθελε να μετακομίσει από την συνοικία του Τοπανά εντός των Ενετικών τειχών της πόλης για να έλθει στο χωριό της Χαλέπας, οπότε και νοικιάστηκε σε διάφορες προσωπικότητες της εποχής, όπως ο υπασπιστής του πρίγκιπα Γεωργίου.

Σ' αυτήν την οικία έζησε και εργάστηκε από το 1950 η ζωγράφος Φλωρεντίνη Καλούτση, η οποία σπούδασε στην Αγγλία και συνέλαβε την πρωτοποριακή ιδέα να σχεδιάσει μινωικά θέματα και να τα χρησιμοποιήσει σε μια σύγχρονη εκδοχή της Κρητικής χειροτεχνίας. Στο κτίριο αυτό λειτούργησε το εργαστήριό της με την επωνυμία «Ο Διπλός Πέλεκυς» (Μανούσακας, 2005-2015).

Κατά τους βομβαρδισμούς του Β' Παγκοσμίου Πολέμου καταστράφηκε ο εξώστης της πρόσοψης του κτιρίου, ο οποίος και κατασκευάστηκε ξανά από τους σημερινούς ιδιοκτήτες και εγγονούς του αρχικού ιδιοκτήτη Βαλέριο και Γεώργιο Καλούτση (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

ΕΙΚΟΝΑ 87 και 88. Οικία Καλούτση το 1977 και σήμερα (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998 και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

ΕΙΚΟΝΑ 89. Κάτοψη ισογείου και ορόφου οικίας Καλούτση (πηγή: Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).

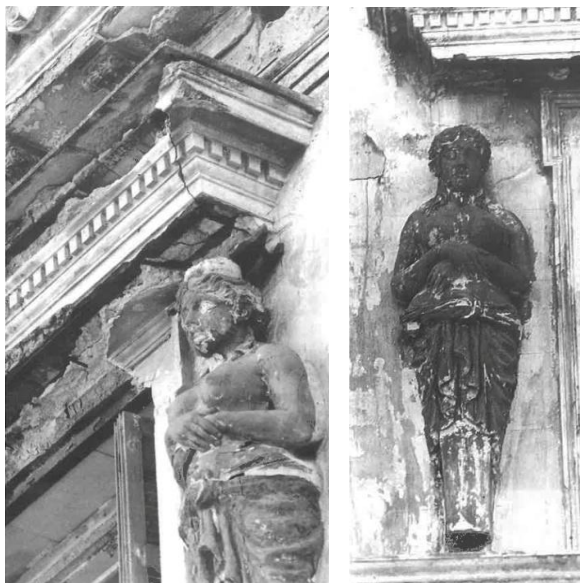
Το αρχοντικό με παραλληλόγραμμη κάτοψη και συνολικό μήκος πρόσοψης 13.00m περίπου, έχει εμβαδό 190m² ανά όροφο περίπου και περιβάλλεται από συνολική έκταση 1.800m² (ΕΙΚΟΝΑ 89). Κτίστηκε στον τύπο βίλας με τετράριχτη στέγη με τα χαρακτηριστικά ακροκέραμα (ΕΙΚΟΝΑ 90).

ΕΙΚΟΝΑ 90. Ακροκέραμα της στέψης στην οικία Καλούτση (πηγή: Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Τα δωμάτια της οικίας αναπτύσσονται δεξιά και αριστερά ενός αξονικού διαδρόμου με οροφωγραφίες και επιχρισμένους τους τοίχους σε απομίμηση μαρμάρου. Εξωτερικά η οικία διατηρούσε το χρώμα του πηλού με λευκά διακοσμητικά πλαίσια και διάζωμα μπλε σκούρο και ο κήπος φυτεύτηκε συμμετρικά με τα χαρακτηριστικά για την εποχή εκείνη φοινικοειδή δέντρα (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Αποτελεί αξιόλογο δώροφο νεοκλασικό κτίριο με πλούσιο διάκοσμο, το οποίο χαρακτηρίζεται από συμμετρική διάταξη των μορφολογικών του στοιχείων. Διαθέτει διακοσμητικά πλαίσια στα ανοίγματα, ταινίες, γείσο, εμφανείς λαξευμένους δόμους στις γωνίες, πυλώνας κύριας εισόδου, ανάγλυφες ζωγραφιστές τεγίδες και στηθαίο με κολονάκια στον εξώστη του ορόφου, του οποίου το μεσαίο άνοιγμα πλαισιώνουν χαρακτηριστικά πήλινα αγάλματα (ΕΙΚΟΝΑ 91). Με τα ΦΕΚ 795/ 22.08.198 και 544/ 18.06.1987 έχει κηρυχθεί διατηρητέο.

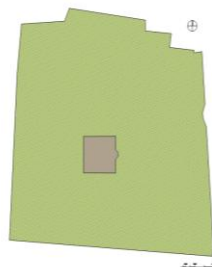
ΕΙΚΟΝΑ 91. Πήλινα αγάλματα από την πρόσοψη της οικίας Καλούτση (πηγή: Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Εκκλησίες

Οι εκκλησίες έξω από τα τείχη της πόλης αναπτύχθηκαν σαν πυρήνες των νέων συνοικιών και η ανέγερσή τους υπήρξε σχεδόν ταυτόχρονη. Όλες οι εκκλησίες είναι μεγάλες, επιβλητικές με έντονο μνημειακό ύφος, περιβάλλονται από αυλές και κήπους και έχουν τα νεοκλασικά χαρακτηριστικά της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής των αστικών κέντρων, η οποία αναπτύχθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στην αρχή του 20^{ου}, μιας αρχιτεκτονικής φανερά επηρεασμένης από ξένες μορφές και πρότυπα. Σ' όλες τις εκκλησίες, ο μεγάλος αυλόγυρος με τα φροντισμένα παρτέρια και τους ελεύθερους χώρους για τις συγκεντρώσεις, αποτελούν τους σημαντικότερους χώρους των συνοικιών και υλοποιούν πολλές λειτουργίες από τις θρησκευτικές μέχρι τις κοινωνικές και ψυχαγωγικές (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998). Αναπόσπαστο κομμάτι του αρχιτεκτονικού, ιστορικού και οικιστικού συνόλου της περιοχής Χαλέπα αποτελεί ο Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής και για το λόγο αυτό συμπεριλήφθηκε στην μελέτη αυτή.

4.2.13. Ι.Ν. ΑΓΙΑΣ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗΣ

Ο Ι.Ν. της Αγίας Μαρίας Μαγδαληνής, «ο ηγεμονικός ναός», (ΕΙΚΟΝΑ 92) κτίστηκε όταν ο Ύπατος Αρμοστής Κρήτης Πρίγκιπας Γεώργιος πρόσφερε δέκα χιλιάδες ρούβλια καταθέτοντας τα χρήματα αυτά στην Τράπεζα Κρήτης στις αρχές του 1901, καθώς και τα σχέδια για την ανέγερση μιας εκκλησίας. Η εκκλησία είναι αφιερωμένη στη Μαρία Μαγδαληνή, σε ανάμνηση της διαμονής στα Χανιά της αδελφής του Πρίγκιπα Μαρίας, συζύγου του Μεγάλου Δούκα της Ρωσίας Γεωργίου. Το έργο ολοκληρώθηκε μέσα σε δύο χρόνια.

Ο Πρίγκιπας μετά την αναχώρησή του από την Κρήτη με επιστολή του, την οποία έστειλε τον Μάιο του 1909, με τον υπασπιστή του Λεμπέση, δώρισε στην κοινότητα της Χαλέπας και στον Δήμο της πόλης των Χανίων τον ιδιόκτητο Ναό της Αγίας Μαρίας Μαγδαληνής, σ' ανάμνηση των ημερών που πέρασε στην Κρήτη και της αγάπης με την οποία τον περιέβαλε η κοινότητα της Χαλέπας (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Τα σχέδια, τα οποία είχαν εκπονηθεί στη Ρωσία παραδόθηκαν στον Διευθυντή Δημοσίων Έργων Νικόλαο Πανζίρη για να τα μελετήσει και η νέα εκκλησία, δυναμικότητας 80 ατόμων, αποφασίστηκε να ανεγερθεί απέναντι από τα ανάκτορα και σ' αυτή να λειτουργεί ορθόδοξος ιερέας. Την επίβλεψη για την εκτέλεση του έργου και την διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου ανέλαβε ο αρχιτέκτονας Χρήστος Τσολίνας (Κλάδου-Μπλέτσα, 1998).

Ο Ι.Ν.Αγίας Μαγδαληνής εμβαδού 193m² με μήκος πρόσοψης 13.50m, σημερινή συνολική κάλυψη 229m² περιβάλλεται από έκταση περίπου 7.00 στρεμμάτων (ΕΙΚΟΝΑ 93).

ΕΙΚΟΝΑ 92 και 93. Ιερός Ναός Αγίας Μαγδαληνής την δεκαετία του 1950 στη Χαλέπα. Διακρίνονται Λεύκες, *Populus alba* (Salicaceae), δεξιά και αριστερά του ναού (πηγή: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

Πρόκειται για ιδιόρυθμο αρχιτεκτονικό τύπο ναού με ευρυγώνια αίθουσα, η οποία καταλήγει σε διακοσμητικό τρούλο ρωσικής μορφής και περιβάλλεται από περιμετρική στοά. Ο ναός χτισμένος με λαξευτή τοικοποιία και ζώνες με οπτόπλινθους, στέφεται με τρούλο, σκεπασμένο με χαλκό, ενώ στη στέγη χρησιμοποιήθηκαν εφυσιαλωμένα πλακίδια.

Η προσεγμένη της κατασκευή με τις τοξοστοιχίες και η ρωσική αρχιτεκτονική της, την καθιστούν μοναδικό μνημείο σε υπερτοπικό επίπεδο, το οποίο με το ΦΕΚ 352/ 31.05.1967 έχει κηρυχθεί διατηρητέο. Σήμερα πλέον, ο κήπος του ναού, κήπος βασιλόπαιδος Μαρίας, είναι κατάφυτος από μεγάλα δέντρα και αποτελεί πνεύμονα πρασίνου για την ευρύτερη περιοχή και οι έως τώρα επεμβάσεις περιορίζονταν σε εργασίες συντήρησης πρασίνου. Η παρέλευση σχεδόν 100 χρόνων από τις αρχικές επεμβάσεις είχαν προκαλέσει σημαντικές βλάβες στον περιβάλλοντα χώρο και το 2007 έγινε μελέτη ανάπλασης του περιβάλλοντος χώρου της εκκλησίας από τον αρχιτέκτονα Ιωάννη Τσουκάτο, η οποία και υλοποιήθηκε το 2008. Στόχος της επέμβασης ήταν η ανάδειξη του μνημείου και ταυτόχρονα η παρέμβαση στους χώρους πρασίνου για να γίνει ο κήπος περισσότερο λειτουργικός για τους επισκέπτες (Τσουκάτος, 2007).

Για τον σκοπό αυτό τονίστηκε ο κεντρικός διάδρομος εισόδου από την οδό Δαγκλή προς την εκκλησία με πεσσούς από συμπαγές τούβλο και ξύλινη πέργολα, δημιουργήθηκαν διάδρομοι περιπάτου, περιμετρικά του κήπου, ενώ κατά διαστήματα τοποθετήθηκαν μικρά καθιστικά. Μπροστά από την εκκλησία στην δυτική όψη διευρύνθηκε ο υφιστάμενος διάδρομος με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί πλάτωμα για την ανάδειξη του ναού, αλλά και για την εξασφάλιση ζωτικού χώρου για τη τέλεση μυστηρίων κατά τους θερινούς μήνες (Τσουκάτος, 2007).

5. ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΧΑΛΕΠΑΣ

5.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύονται οι κήποι οκτώ (8) αρχοντικών ως παραδείγματα -case studies- από τα συνολικά δεκατρία (13), όπως αυτά παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Οι κήποι αυτοί επιλέχθηκαν λόγω προσβασιμότητας καθώς και λόγω ύπαρξης σημαντικών αρχιτεκτονικών στοιχείων των αρχοντικών και των κήπων τους με τις λιγότερες συγκριτικά αλλοιώσεις μέσα στο χρόνο από την εποχή δημιουργίας τους.

Η μεθοδολογία προσέγγισης της έρευνας βασίζεται σε εκτενείς βιβλιογραφικές πηγές, καθώς επίσης σε προσωπική επιτόπια έρευνα στην περιοχή μελέτης (φωτογράφιση, μετρήσεις, αποτύπωση, συνεντεύξεις με τους ιδιοκτήτες των αρχοντικών και αρμόδιους του Ιδρύματος «Ελευθέριος Κ.Βενιζέλος»). Έτσι, με βασικό υπόβαθρο τοπογραφικούς χάρτες από το γεωγραφικό σύστημα πληροφοριών του Δήμου Χανίων και τοπογραφικά σχέδια από διάφορες πηγές (Ίδρυμα Μελετών και Ερευνών «Ελευθέριος Κ.Βενιζέλος», Τεχνική Υπηρεσία Πολυτεχνείου Κρήτης, προσωπικό αρχείο Μαρκαντωνάκη, αρχιτέκτονες κα Κλάδου- Μπλέτσα και κο Τσουκάτο), δημιουργήθηκε το σχεδιαστικό υπόβαθρο των ορίων της ιδιοκτησίας των υπό μελέτη αρχοντικών και των κήπων τους. Πάνω σε αυτό το υπόβαθρο αποτυπώθηκαν τα υλικά και οι δομές των κήπων όπως αυτές ήταν κατά την αρχική κατάσταση δημιουργίας καθώς και οι σημερινές μεταβολές τους.

5.2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΩΝ (CASE STUDIES)

Στην παράγραφο αυτή παρουσιάζονται κατόψεις και προοπτικά σκίτσα της γενικής διάταξης των κήπων των αρχοντικών της Χαλέπας. Αποτυπώνεται και αξιολογείται η μορφή και ο σχεδιασμός των κήπων, η σχέση τους με το οίκημα (αρχοντικό), καθώς και τα κύρια λειτουργικά και αισθητικά χαρακτηριστικά τους. Οι κήποι των αρχοντικών αυτών παρουσιάζουν παρόμοιες αρχές σχεδιασμού, όπως προκύπτει από τα συμπεράσματα στο τέλος αυτού του κεφαλαίου.

5.2.1. ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΥ Κ. ΜΗΤΣΟΤΑΚΗ Η΄ «ΓΑΛΑΡΙΑ»

Η οικία Κυριάκου Κ. Μητσotάκη ή «Γαλαρία» είναι κτισμένη σε βάθος 20.00m σε ιδιαίτερα βραχώδες έδαφος. Η πρόσοψη του κτιρίου σήμερα έχει βόρειο προσανατολισμό, ενώ οι δύο εξώστες του βόρειο και δυτικό αντίστοιχα.

Ο κήπος έχει και καλλωπιστικό (προκήπιο) και ωφελιμιστικό (αμπελώνα) χαρακτήρα. Το οικοπέδο έχει πρόσβαση επί της οδού Ακρωτηρίου, ενώ παλαιότερα λέγεται ότι διέθετε κύρια πρόσβαση νότια του οικοπέδου επί της οδού Δρομονέρου (ΕΙΚΟΝΑ 94, 95 και 96) (Μανούσακας, 2005-2015).

ΕΙΚΟΝΑ 94. Οικία Βιρβιδάκη- Μητσotάκη, η λεγόμενη «Γαλαρία», όπως φαίνεται από την οδό Ακρωτηρίου σήμερα. Παρατηρείται ότι οι φυτεύσεις καλύπτουν την πρόσοψη της οικίας και έχει διαφοροποιηθεί η σχέση του φυτικού υλικού με το κτίριο σήμερα (προσωπικό αρχείο, 2015).

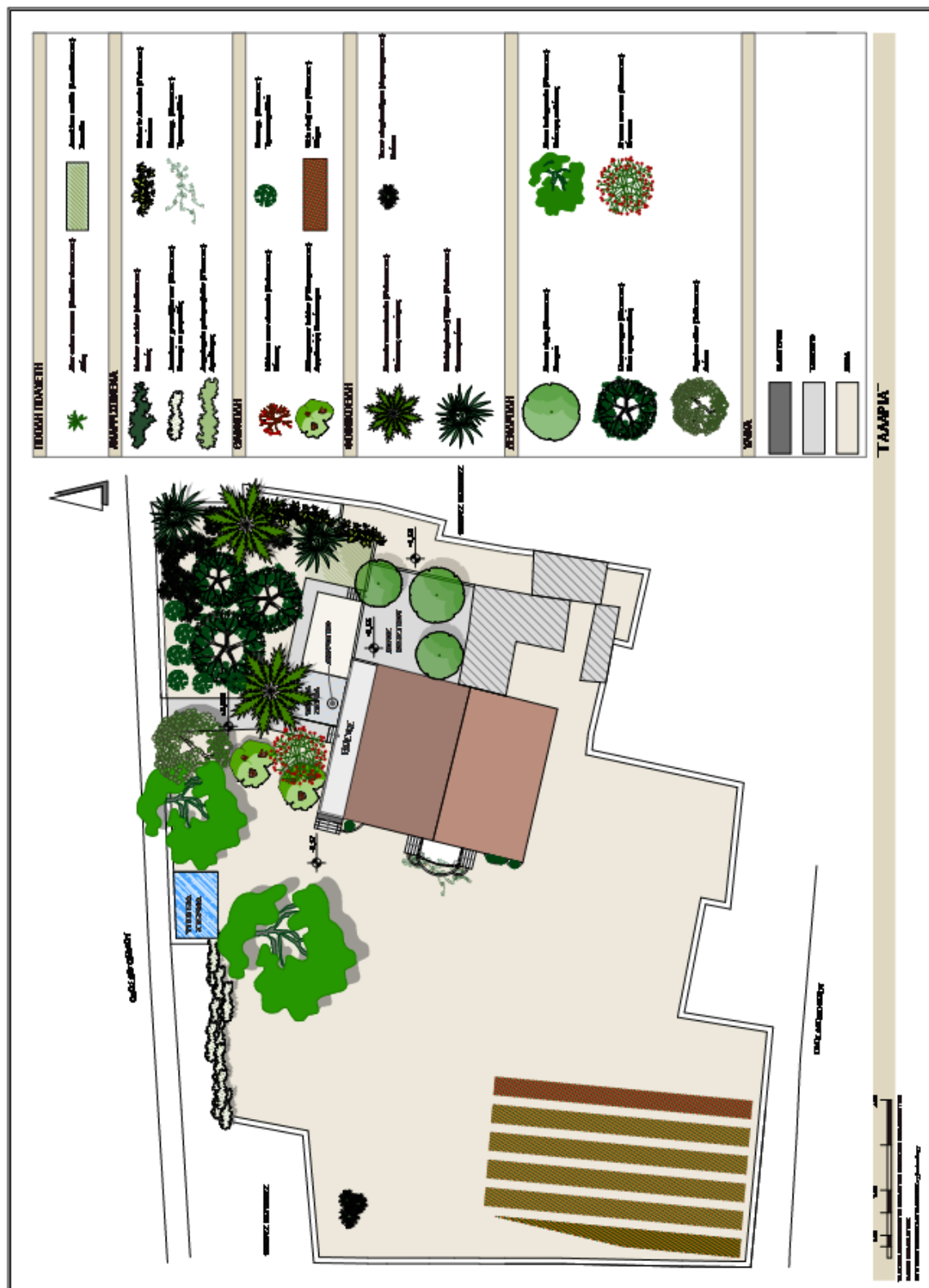

ΕΙΚΟΝΑ 95. Οικία Βιρβιδάκη- Μητσotάκη, η λεγόμενη «Γαλαρία», όπως απεικονίζεται σήμερα. Παρατηρείται η εξέλιξη των προγενέστερων φυτεύσεων, οι οποίες έχουν τροποποιήσει την σχέση της οικίας με το φυτικό υλικό (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.1. ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΥ Κ. ΜΗΤΣΟΤΑΚΗ Η΄ «ΓΑΛΑΡΙΑ»

ΕΙΚΟΝΑ 96. Κάτοψη κήπου οικίας Μητσοτάκη. Το σχέδιο απεικονίζει την σημερινή κατάσταση με αποτυπωμένα τα ίχνη του αρχικού σχεδιασμού του κήπου σε συνδυασμό με την εξέλιξή της στο σήμερα. Το σχέδιο αποτυπώθηκε βάσει τοπογραφικού χάρτη από το Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών του Δ.Χανίων (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.2. ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΟΓΡΑΙΩΝ: Το περιβόλι και το προκήπιο

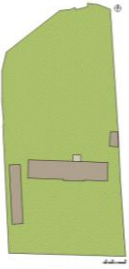
Βιβλιογραφικές αναφορές, μαρτυρίες και φωτογραφικό υλικό της εποχής συντελούν σε μία όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα σχετικά με την διαμόρφωση και τη χρήση του περιβάλλοντος χώρου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών κατά την διάρκεια διαμονής τους σε αυτό. Σύμφωνα με τις πηγές, διαπιστώνεται ότι, ο περιβάλλοντας χώρος της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών διακρινόταν σε περιβόλι (ωφελιμιστικός κήπος) και σε προκήπιο (κυρίως καλλωπιστικός κήπος). Επίσης, εικάζεται ότι ο κήπος άλλαζε μορφή με την πάροδο του χρόνου, καθότι οι Αδελφές ανάλογα τις οικονομικές και τεχνικές δυνατότητες προσέθεταν επιπλέον συνθετικά στοιχεία σε αυτόν (Ασημομύτη- Εκκεκάκη, 2004).

Στην βόρεια όψη του κτιρίου υπήρχε αμπελώνας 20 εργατών, περιβόλι, όπως αναφέρεται στο συμβόλαιο αγοράς του 1895, οπωρώνας, λαχανόκηπος, πηγάδι και οικόσιτα ζώα για την κάλυψη των αναγκών τους, ενώ στην νότια όψη του οικοπέδου υπήρχε ο κήπος- αυλή (Ασημομύτη- Εκκεκάκη, 2004).

Το περιβόλι και το προκήπιο αποτελούσαν αναπόσπαστο σύνολο στην ζωή της Σχολής και των Αδελφών. Παρά το γεγονός ότι υπάρχει υπεύθυνος κηπουρός για τον κήπο, και η εκάστοτε Αδελφή ασχολείται με την περιποίησή του. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η Αδελφή Gouzague καλλιεργεί άνθη τα έτη 1898 και 1935 αντίστοιχα, ενώ μετά το θάνατό της το 1944 την διαδέχεται η Αδελφή Jean l' Evangeliste Galzin. Ομοίως, η Αδελφή Antoine Capella, η οποία ασχολείται με τον κήπο από το 1948 έως το 1953 (Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

Ο κήπος, εκτός όμως από την καλλιέργεια ανθέων, εξυπηρετούσε τις Αδελφές σε δύσκολες στιγμές, όπως κατά την διάρκεια της κατοχής, όπου καλλιεργήσαν και σιτάρι για την επιβίωσή τους, αφού η Σχολή εκείνη την περίοδο δεν λειτουργούσε (Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

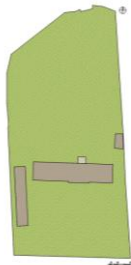
Το κτίριο της Γαλλικής Σχολής, είναι κτισμένο σε βάθος 45.00m περίπου από το δρόμο και η πρόσοψή του έχει νότιο προσανατολισμό, ενώ οι δύο εξώστες του νότιο και βόρειο αντίστοιχα. Το οικόπεδο έχει πρόσβαση επί της οδού Ελ. Βενιζέλου (ΕΙΚΟΝΑ 97, 98).

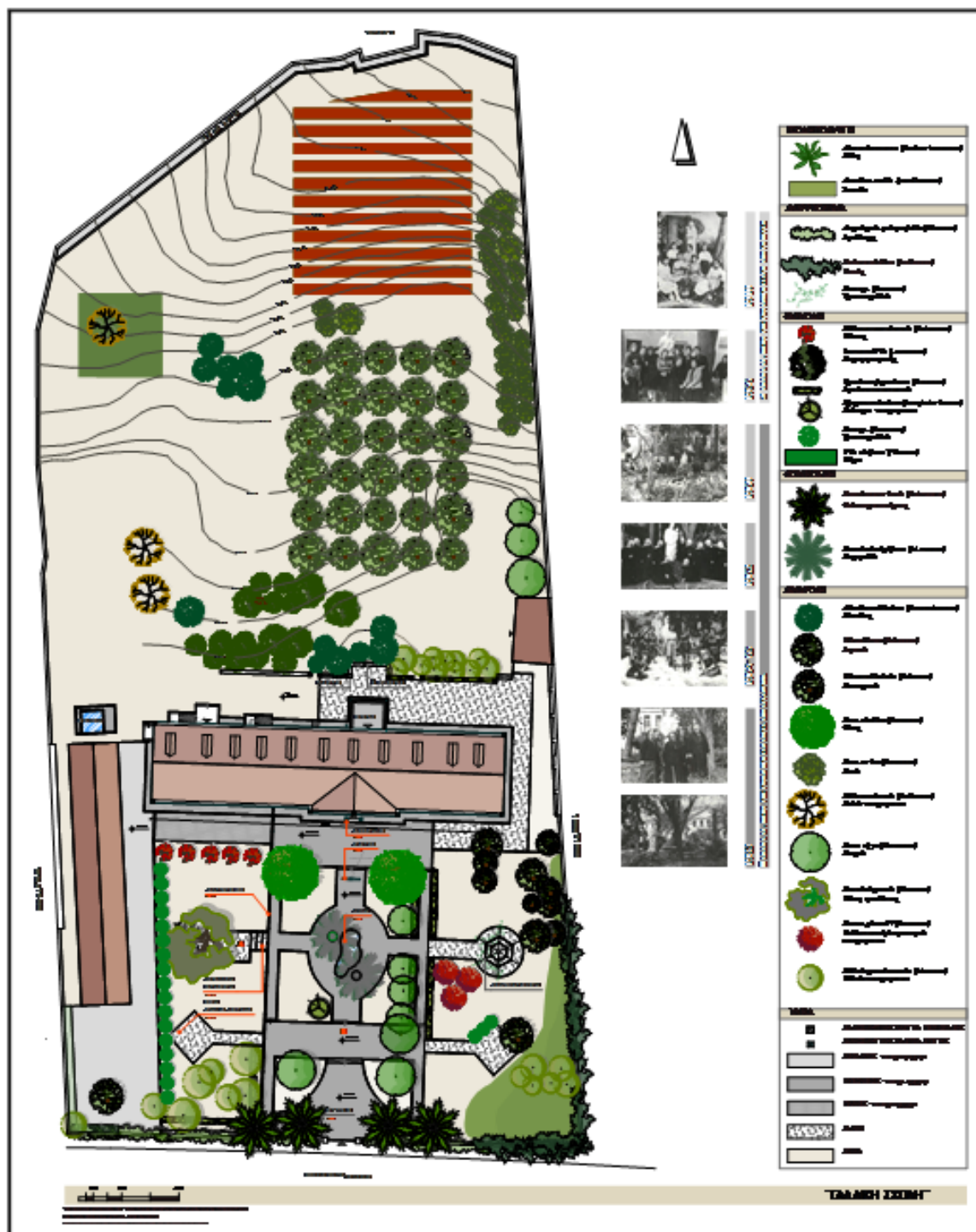
5.2.2. ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΟΓΡΑΙΩΝ: Το περιβάλλον και το προκήπιο

ΕΙΚΟΝΑ 97. Πρόσωση κτιρίου Γαλλικής Σχολής Καλογραιών, σήμερα. Παρατηρείται η εξέλιξη των προγενέστερων φυτεύσεων, οι οποίες καλύπτουν την πρόσωση του κτιρίου και ότι έχει διαφοροποιηθεί η σχέση φυτικού υλικού και κτιρίου σήμερα (προσωπικό αρχείο, 2015).

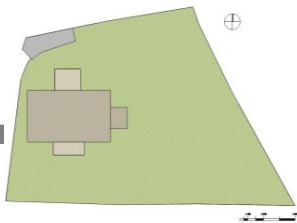

5.2.2. ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΟΓΡΑΙΩΝ: Το περιβόλι και το προκήπιο

ΕΙΚΟΝΑ 98. Κάτοψη κήπου Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Το σχέδιο απεικονίζει την σημερινή κατάσταση με αποτυπωμένα τα ίχνη του αρχικού σχεδιασμού του κήπου σε συνδυασμό με την εξέλιξη της σήμερα. Το σχέδιο αποτυπώθηκε βάσει τοπογραφικού σχεδίου της Τεχνικής Υπηρεσίας του Πολυτεχνείου Κρήτης (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.3. ΟΙΚΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

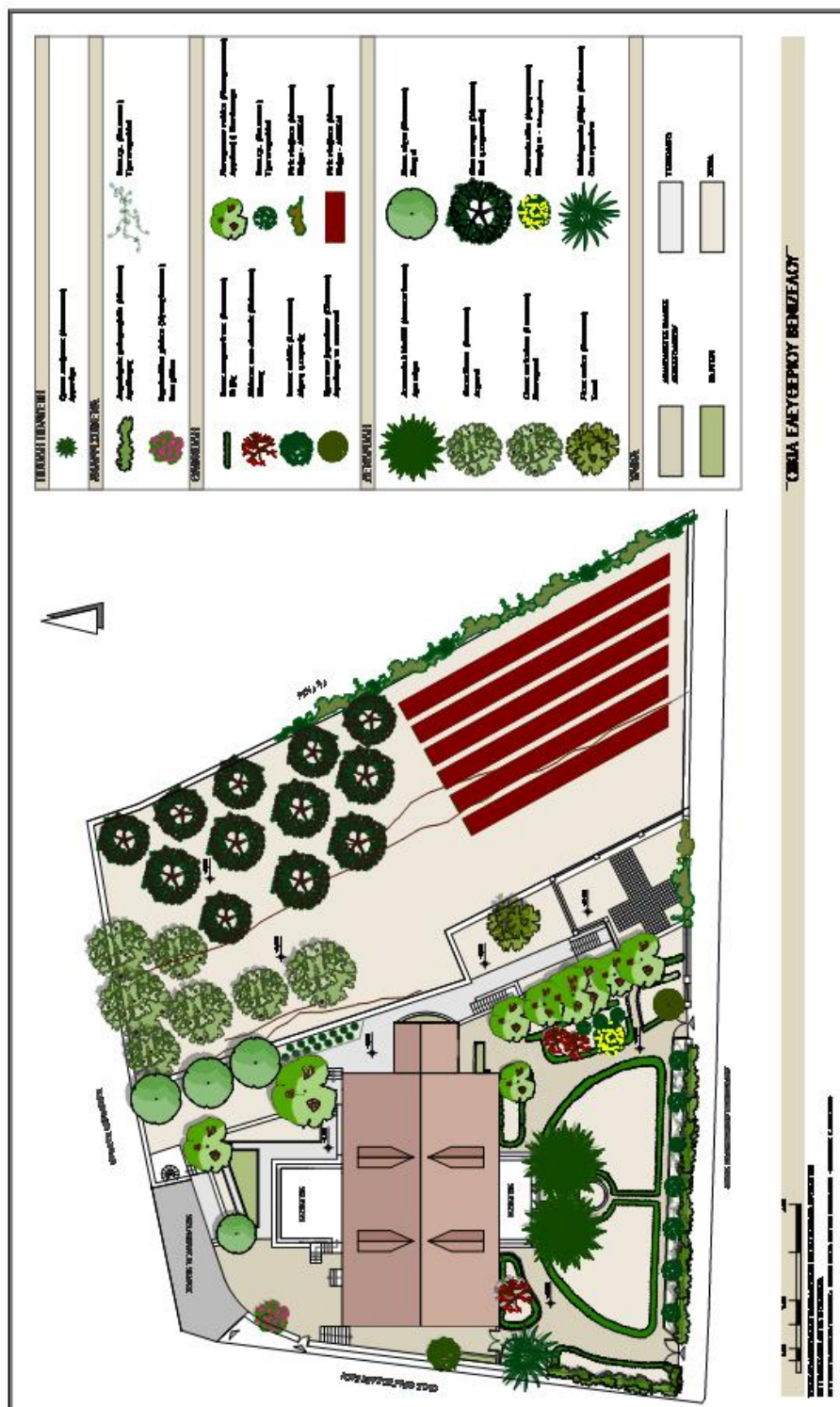
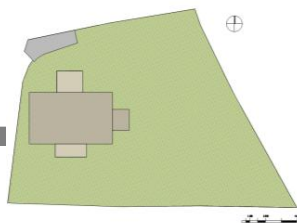
Η οικία Ελευθερίου Βενιζέλου είναι κτισμένη σε βάθος 15.00m περίπου η πρόσοψή της έχει νότιο προσανατολισμό, ενώ οι δύο εξώστες αυτής νότιο και βόρειο αντίστοιχα (ΕΙΚΟΝΑ 99). Η οπισθοχώρηση της οικίας Βενιζέλου σε σχέση με το δρόμο καθώς και ο σχεδιασμός του προκηπίου συνεισφέρουν στην δημιουργία μεγαλοπρεπούς εισόδου σε αυτήν (Πιστόπουλος, 2002).

Ο κήπος έχει και καλλωπιστικό (προκήπιο) και ωφελιμιστικό χαρακτήρα (αμπελώνα, ελαιώνα, εσπεριδοειδή, οπωρώνα ανατολικά του οικοπέδου), ενώ το οικόπεδο έχει δύο κύριες πρόσβασεις επί της οδού Ελευθερίου Βενιζέλου και μία δευτερεύουσα επί της οδού Φραγκοκαστέλου (ΕΙΚΟΝΑ 100).

ΕΙΚΟΝΑ 99. Οικία Βενιζέλου, όπως φαίνεται από την οδό Ελ. Βενιζέλου, σήμερα. Παρατηρείται ότι οι φυτεύσεις καλύπτουν την πρόσοψη της οικίας και έχει διαφοροποιηθεί η σχέση του φυτικού υλικού με το κτίριο σήμερα (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.3. ΟΙΚΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

ΕΙΚΟΝΑ 100. Κάτοψη κήπου οικίας Βενιζέλου. Το σχέδιο απεικονίζει την σημερινή κατάσταση με αποτυπωμένα τα ίχνη του αρχικού σχεδιασμού του κήπου σε συνδυασμό με την εξέλιξη της σήμερα. Το σχέδιο αποτυπώθηκε βάσει τοπογραφικού σχεδίου από το Ίδρυμα «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» και τοπογραφικού χάρτη από το Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών Δ.Χανίων (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.4. ΟΙΚΙΑ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΜΗΤΣΟΤΑΚΗ Η΄ «ΠΑΛΑΤΙ»

Η κατοικία του Θεμιστοκλή Μητσοτάκη κτίστηκε δίπλα στην οικία Βενιζέλου με μεγάλη οπισθοχώρηση (35.00m) για να μην εμποδίζεται ο ηλιασμός και η θέα προς την ανατολή. Η πρόσοψη της οικίας Μητσοτάκη έχει νότιο προσανατολισμό ενώ οι δύο εξώστες αυτής νότιο και βόρειο αντίστοιχα.

Το προκήπιο έχει ιδιαίτερα καλλωπιστικό χαρακτήρα και ακολουθεί μέχρι και σήμερα συμμετρικό σχεδιασμό (ΕΙΚΟΝΑ 101, 102, 103).

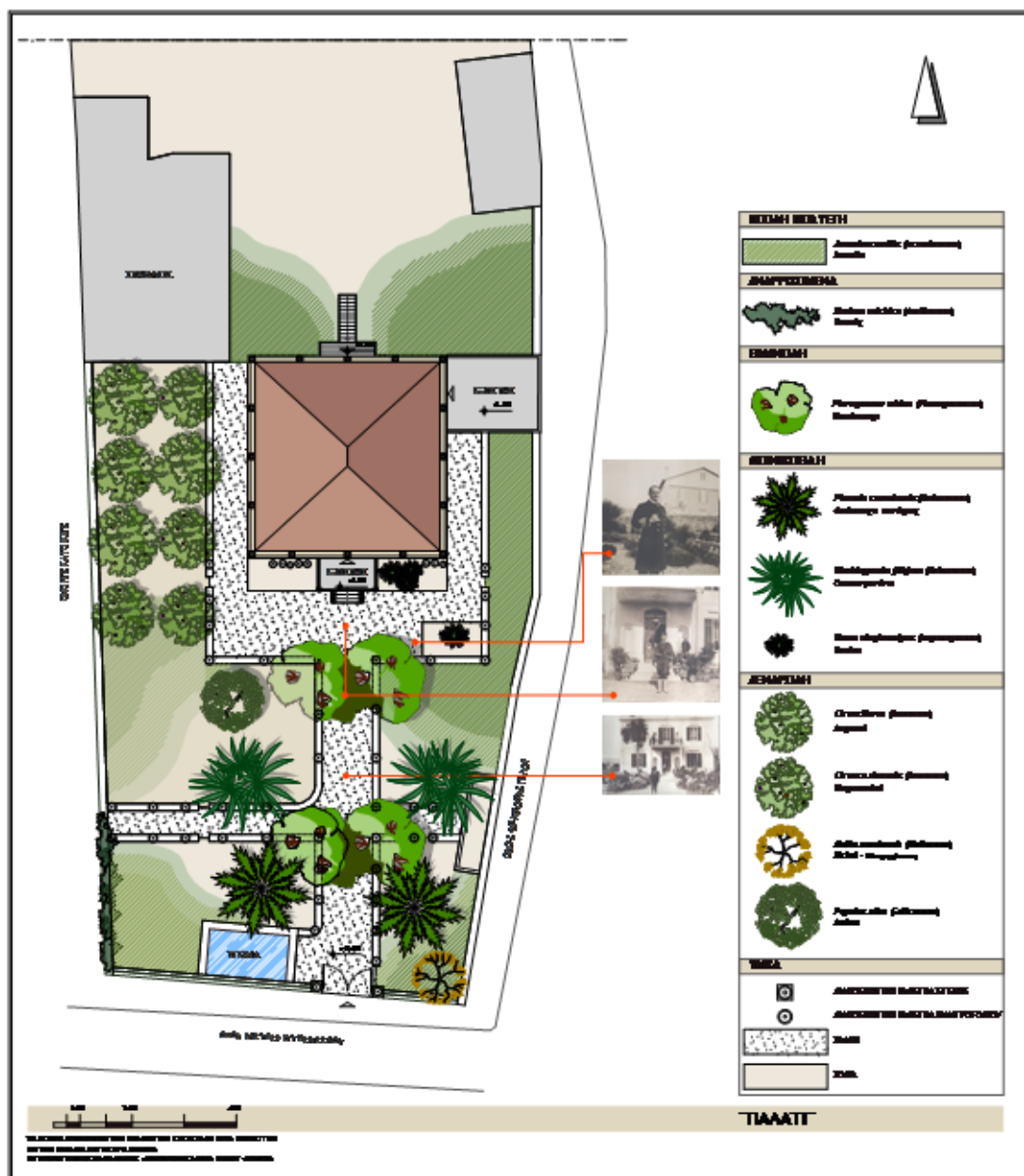

ΕΙΚΟΝΑ 101. Φυτεύσεις και άποψη του προκηπίου στην οικία του Πρίγκιπα Γεωργίου. Παρατηρούνται Φοίνικες συμμετρικά φυτεμένοι με άξονα συμμετρίας τον αξονικό διάδρομο, ο οποίος συνδέει την είσοδο της οικίας Πρίγκιπα Γεωργίου με την οδό Ελευθερίου Βενιζέλου. Η σχέση του φυτικού υλικού με το κτίριο σήμερα έχει διαφοροποιηθεί (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 102. Φυτεύσεις και άποψη του προκηπίου στην οικία του Πρίγκιπα Γεωργίου. Παρατηρούνται Φοίνικες συμμετρικά φυτεμένοι με άξονα συμμετρίας τον αξονικό διάδρομο, ο οποίος συνδέει την είσοδο της οικίας Πρίγκιπα Γεωργίου με την οδό Ελευθερίου Βενιζέλου. Η σχέση του φυτικού υλικού με το κτίριο σήμερα έχει διαφοροποιηθεί (προσωπικό αρχείο, 2015).

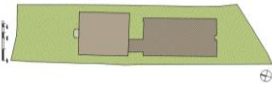
5.2.4. ΟΙΚΙΑ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΜΗΤΣΟΤΑΚΗ Η΄ «ΠΑΛΑΤΙ»

ΕΙΚΟΝΑ 103. Κάτοψη κήπου της οικίας του Πρίγκιπα Γεωργίου. Το σχέδιο απεικονίζει την σημερινή κατάσταση με αποτυπωμένα τα ίχνη του αρχικού σχεδιασμού του κήπου σε συνδυασμό με την εξέλιξη της σήμερα. Το σχέδιο αποτυπώθηκε βάσει τοπογραφικού σχεδίου, το οποίο παραχωρήθηκε από την αρχιτέκτονα κα Αμιλία Κλάδου- Μπλέτσα (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.5. ΟΙΚΙΑ ΦΑΙΝΑΡΕΤΗ ΜΗΤΣΟΤΑΚΗ Η΄ ΑΓΓΛΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ Η΄ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ «ΧΑΛΕΠΑ»

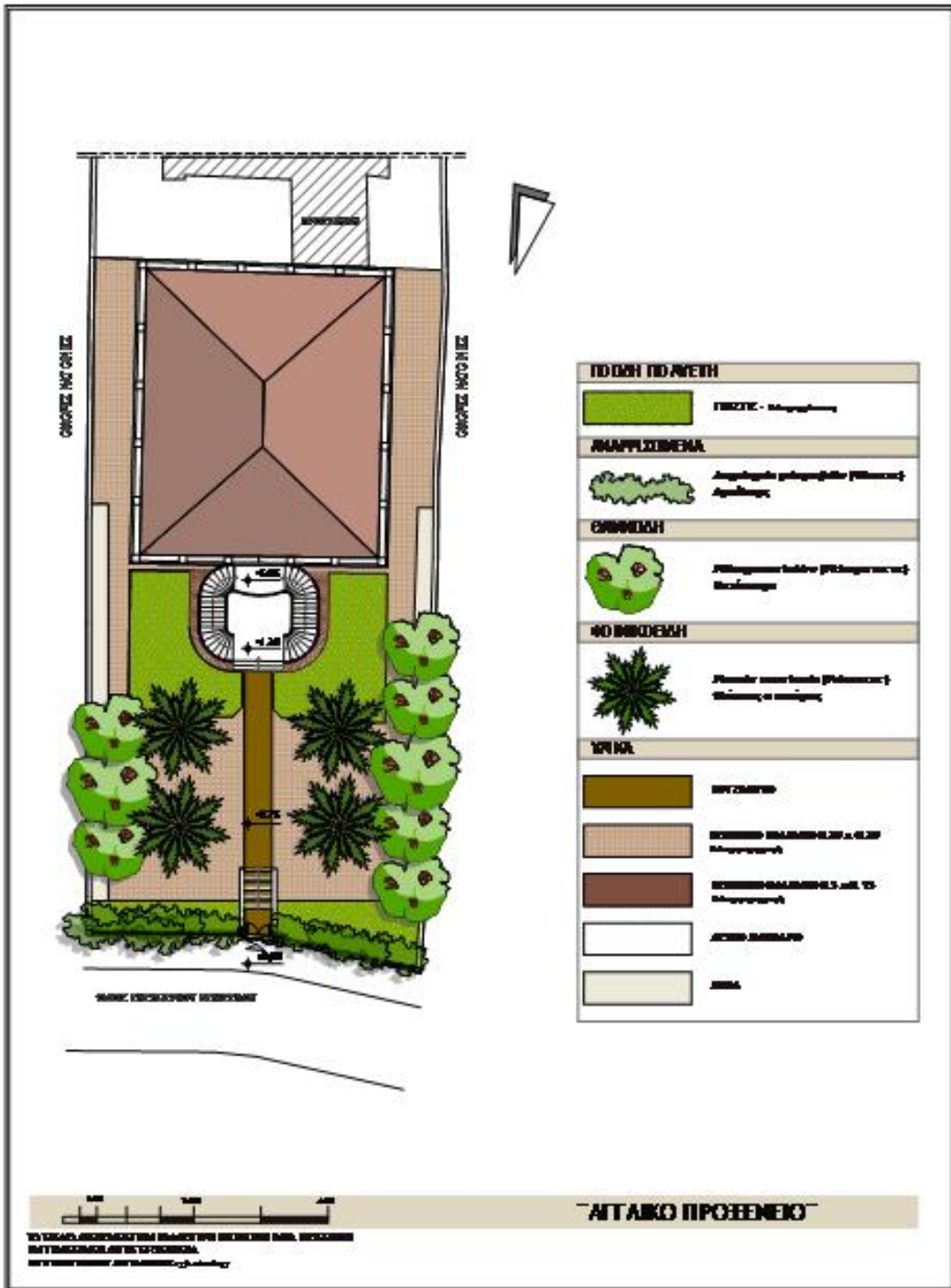
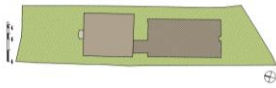
Η οικία Φαιναρέτη Μητσotάκη, το σημερινό ξενοδοχείο «Χαλέπα», κτίστηκε σε βάθος 22.00m περίπου από τον δρόμο και η πρόσοψή του έχει βόρειο προσανατολισμό όπως και ο εξώστης (ΕΙΚΟΝΑ 104).

Ο κήπος (προκήπιο) έχει καλλωπιστικό χαρακτήρα, ο σχεδιασμός του υπακούει στην συμμετρία και το οικόπεδο έχει πρόσβαση επί της οδού Ελ. Βενιζέλου (ΕΙΚΟΝΑ 105).

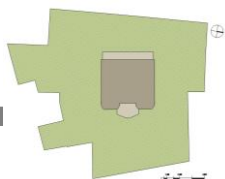

ΕΙΚΟΝΑ 104. Οικία Φαιναρέτη Μητσotάκη, όπως φαίνεται από την οδό Ελευθερίου Βενιζέλου, σήμερα. Φοίνικες συμμετρικά φυτεμένοι με άξονα συμμετρίας τον αξονικό διάδρομο, ο οποίος συνδέει την αυλόθυρα με την οδό Ελ. Βενιζέλου. Παρατηρείται η εξέλιξη των προγενέστερων φυτεύσεων, οι οποίες πλαισιώνουν την πρόσοψη της οικίας και ότι έχει διαφοροποιηθεί η σχέση φυτικού υλικού και κτιρίου σήμερα (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.5. ΟΙΚΙΑ ΦΑΙΝΑΡΕΤΗ ΜΗΤΣΟΤΑΚΗ Η΄ ΑΓΓΛΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ
Η΄ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ «ΧΑΛΕΠΑ»

ΕΙΚΟΝΑ 105. Κάτοψη κήπου οικίας Φαιναρέτη Μητσotάκη. Το σχέδιο απεικονίζει την σημερινή κατάσταση με αποτυπωμένα τα ίχνη του αρχικού σχεδιασμού του κήπου σε συνδυασμό με την εξέλιξη της σήμερα. Το σχέδιο αποτυπώθηκε βάσει τοπογραφικού χάρτη από το Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών του Δ.Χανίων (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.6. ΟΙΚΙΑ ΕΡΙΕΤΤΑ ΧΟΡΤΑΤΖΗ- ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΚΗ Η΄ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΚΗ

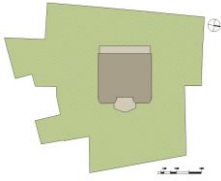
Η οικία Εριέττα Χορτάτζη-Μαρκαντωνάκη είναι κτισμένη σε βάθος 17.00m περίπου από το δρόμο, σχεδόν στο μέσο του οικοπέδου και βλέπει στην πλατεία Καγιαλέ. Η πρόσοψη του κτιρίου έχει ανατολικό προσανατολισμό ενώ οι δύο εξώστες της έχουν ανατολικό και δυτικό αντίστοιχα (ΕΙΚΟΝΑ 106).

Ο κήπος έχει καλλωπιστικό χαρακτήρα (προκήπιο) και ωφελιμιστικό χαρακτήρα (εσπεριδοειδή σε μορφή μικρού οπωρώνα) κυρίως Βόρεια και νότια του οικοπέδου (ΕΙΚΟΝΑ 107).

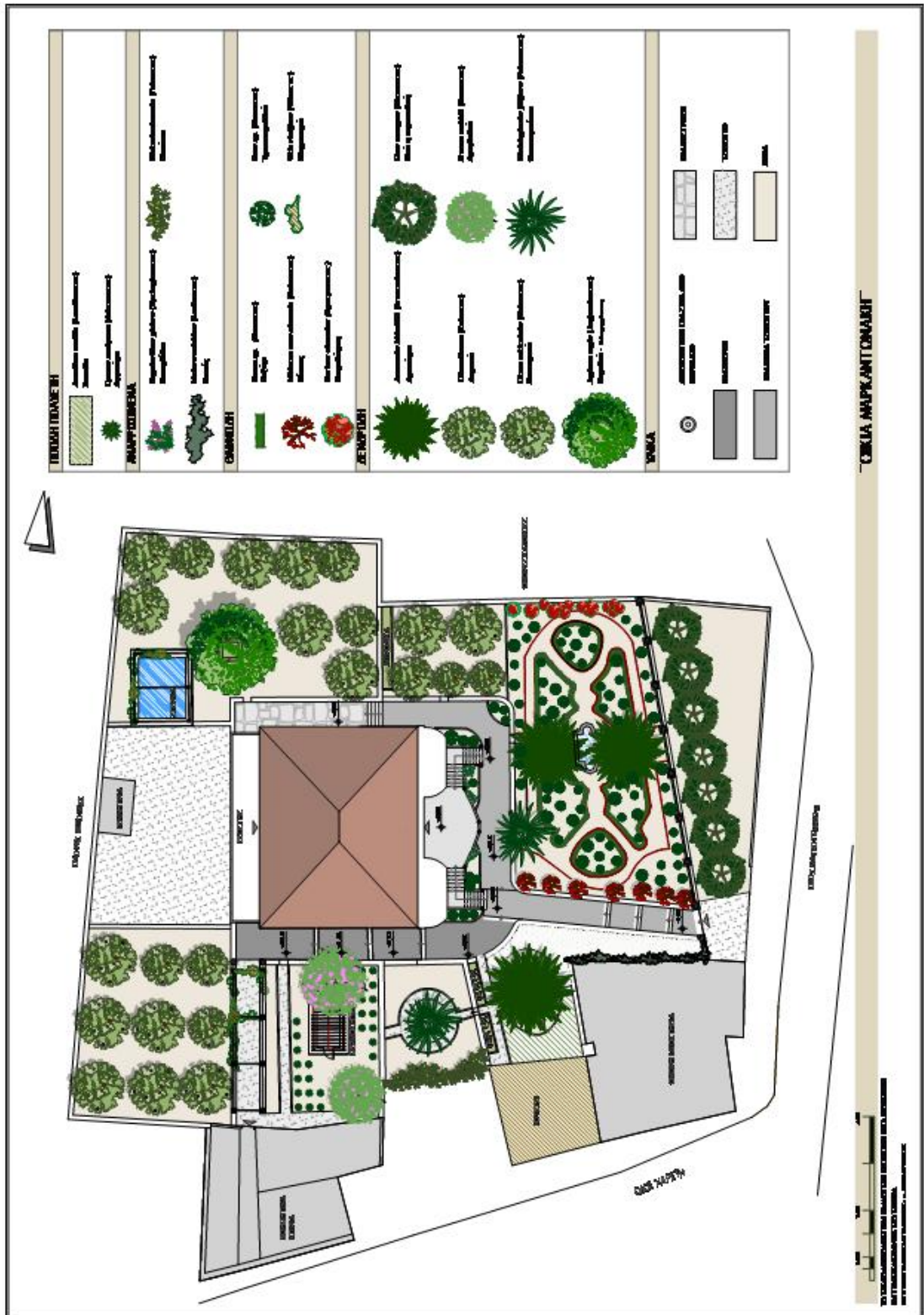

ΕΙΚΟΝΑ 106. Οικία Μαρκαντωνάκη, όπως φαίνεται από την Πλατεία Καγιαλέ, σήμερα. Παρατηρείται η εξέλιξη των προγενέστερων φυτεύσεων και η διαφοροποίηση της σχέσης του φυτικού υλικού με το κτίριο. Οι Αρωκάριες πλαισιώνουν την είσοδο της οικίας (προσωπικό αρχείο, 2015).

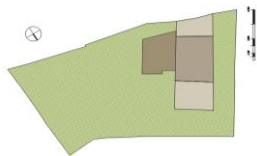

5.2.6. ΟΙΚΙΑ ΕΡΙΕΤΤΑ ΧΟΡΤΑΤΖΗ- ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΚΗ Η΄ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΚΗ

ΕΙΚΟΝΑ 107. Κάτοψη κήπου οικίας Μαρκαντωνάκη. Το σχέδιο απεικονίζει την σημερινή κατάσταση με αποτυπωμένα τα ίχνη του αρχικού σχεδιασμού του κήπου σε συνδυασμό με την εξέλιξή της σήμερα. Το σχέδιο αποτυπώθηκε βάσει τοπογραφικού σχεδίου, το οποίο παραχωρήθηκε από τον κο Μαρκαντωνάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.7. ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ Η ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ «ΔΩΜΑ»

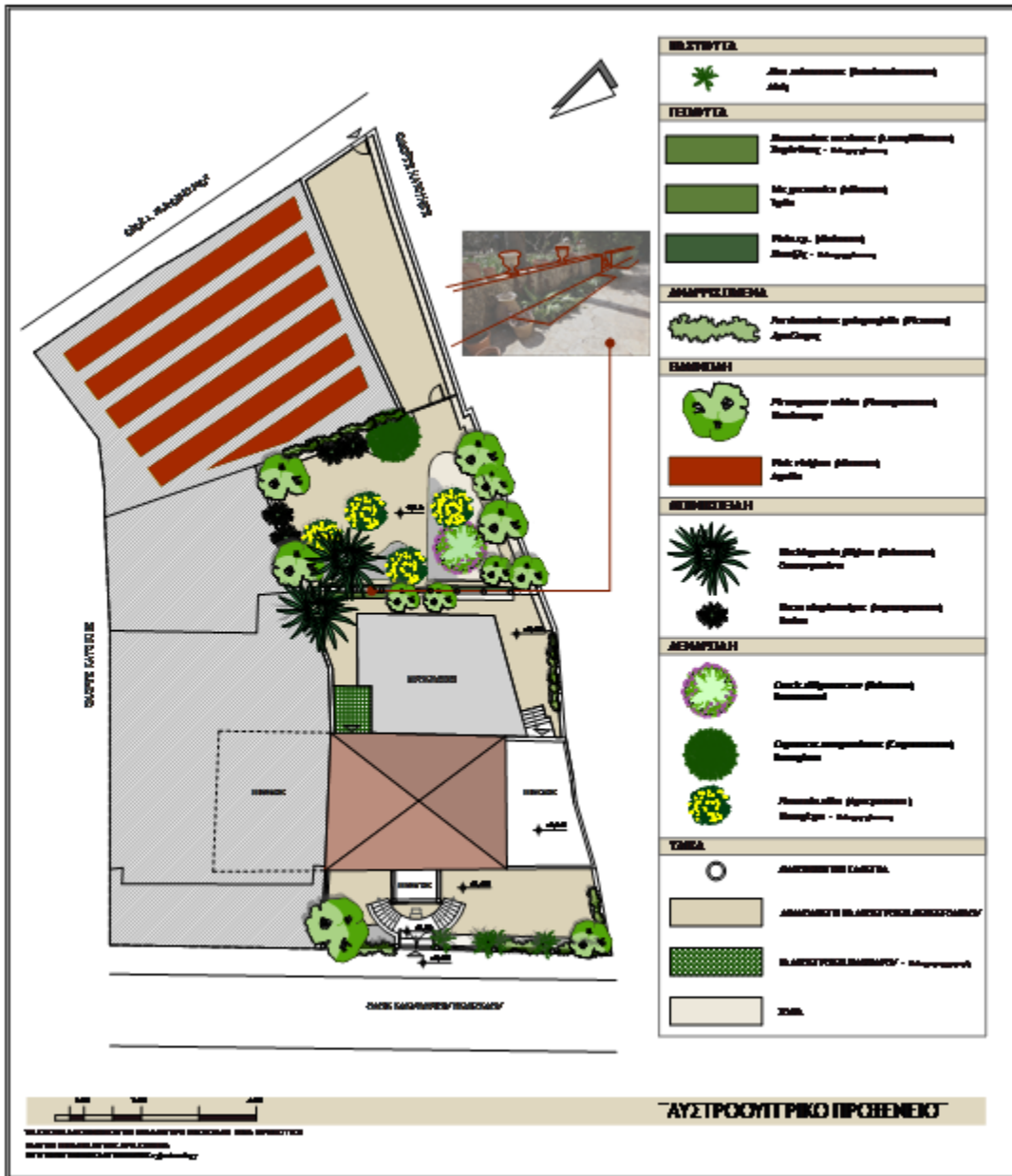
Το άλλοτε Αυστροουγγρικό Προξενείο είναι κτισμένο με απόσταση μόνο λίγων μέτρων (5.00m) από τον δρόμο και η πρόσοψή του έχει δυτικό προσανατολισμό (ΕΙΚΟΝΑ 108). Ο εξώστης του κτιρίου σήμερα έχει δυτικό προσανατολισμό, ενώ πριν την μετατροπή του κτιρίου σε ξενοδοχείο διέθετε δύο εξώστες με βορειοανατολικό και νοτιοδυτικό προσανατολισμό.

Ο κήπος του έχει κυρίως καλλωπιστικό χαρακτήρα (προκήπιο στα δυτικά και κήπο ανατολικά του οικοπέδου). Παλαιότερα, όμως, διέθετε και αμπελώνα. Το οικοπέδο έχει πρόσβαση δυτικά επί της Ελ. Βενιζέλου και ανατολικά επί της οδού Ι. Καποδιστρίου (ΕΙΚΟΝΑ 109).

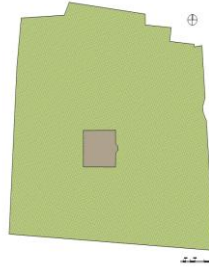
ΕΙΚΟΝΑ 108. Ξενοδοχείο «Δώμα», όπως φαίνεται από την οδό Ελευθερίου Βενιζέλου, σήμερα. Παρατηρείται η εξέλιξη των προγενέστερων φυτεύσεων και η διαφοροποίηση της σχέσης του φυτικού υλικού με το κτίριο (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.7. ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ Η ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ «ΔΩΜΑ»

ΕΙΚΟΝΑ 109. Κάτοψη κήπου ξενοδοχείου «Δώμα». Το σχέδιο απεικονίζει την σημερινή κατάσταση με αποτυπωμένα τα ίχνη του αρχικού σχεδιασμού του κήπου σε συνδυασμό με την εξέλιξη της σήμερα. Το σχέδιο αποτυπώθηκε βάσει τοπογραφικού χάρτη από το Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών Δ.Χανίων (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.8. Ι.Ν. ΑΓΙΑΣ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗΣ

Ο Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής είναι κτισμένος στο μέσο του οικοπέδου και η πρόσοψή του έχει δυτικό προσανατολισμό, όπως και ο εξώστης του (ΕΙΚΟΝΑ 110).

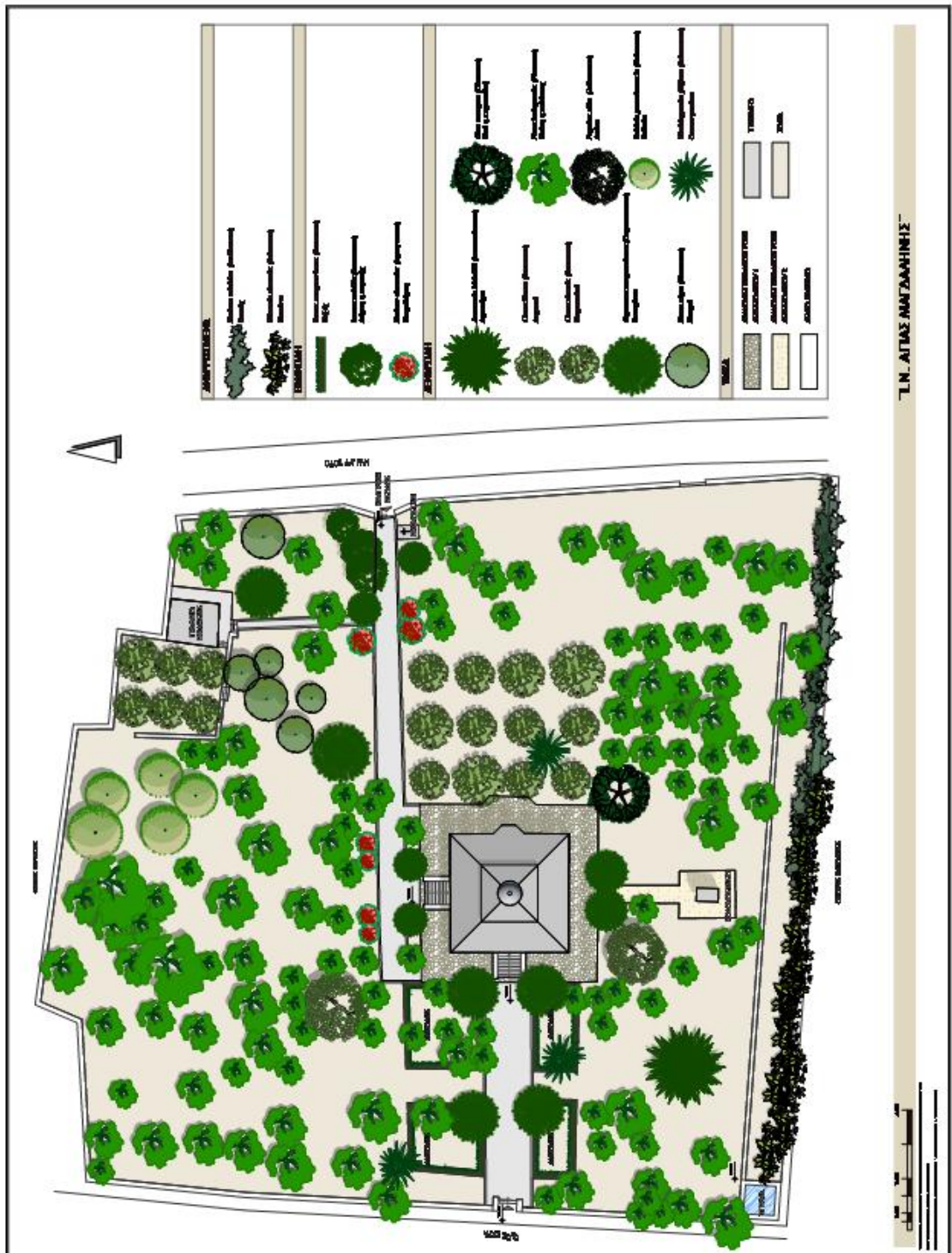
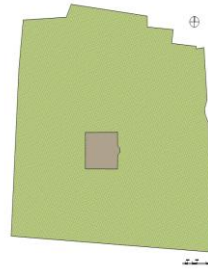
Ο κήπος περιμετρικά του Ναού έχει και καλλωπιστικό και ωφελμιστικό χαρακτήρα, ενώ πρόσβαση σε αυτόν υπάρχει ανατολικά επί της οδού Δαγκλή και δυτικά επί της οδού Σκρα (ΕΙΚΟΝΑ 111).

ΕΙΚΟΝΑ 110. Πρόσοψη Ι.Ν.Αγίας Μαγδαληνής. Παρατηρείται η εξέλιξη των προγενέστερων φυτεύσεων, οι οποίες πλαισιώνουν την πρόσοψη του ναού και ότι έχει διαφοροποιηθεί η σχέση του φυτικού υλικού με το κτίριο σήμερα (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.8. Ι.Ν. ΑΓΙΑΣ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗΣ

ΕΙΚΟΝΑ 111. Κάτοψη κήπου Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής. Το σχέδιο απεικονίζει την σημερινή κατάσταση με αποτυπωμένα τα ίχνη του αρχικού σχεδιασμού του κήπου σε συνδυασμό με την εξέλιξη της σήμερα. Το σχέδιο αποτυπώθηκε βάσει τοπογραφικού σχεδίου, το οποίο παραχωρήθηκε από τον αρχιτέκτονα κο Ιωάννη Τσουκάτο (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το μέγεθος των οικοπέδων όπου είναι κτισμένα τα αρχοντικά της Χαλέπας κυμαίνεται από 1.5 έως 10 στρέμματα. Είναι σαφές ότι η αρχική μορφή των οικοπέδων σήμερα έχει αλλοιωθεί και προφανώς εμφανίζονται σήμερα μικρότερα, χωρίς όμως να υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες για το μέγεθός τους ώστε να είναι δυνατή η διάκριση των αρχικών ορίων των ιδιοκτησιών αυτών.

Τα αρχοντικά συνήθως είναι τοποθετημένα με οπισθοχώρηση κάποιων μέτρων από το όριο του οικοπέδου με τον δρόμο. Οπότε, άλλοτε βρίσκονται στο όριο με τον δρόμο και μάλιστα στις περισσότερες περιπτώσεις εμφανίζονται υπερυψωμένα κατά 1.5-2.00m σε σχέση με το επίπεδο της οδικής αρτηρίας, άλλοτε σε κάποια απόσταση από το όριο με τον δρόμο και άλλοτε στο κέντρο του οικοπέδου, ανάλογα την θέση και το σχήμα της έκτασης του οικοπέδου. Με αυτόν τον τρόπο ο υπαίθριος χώρος των αρχοντικών χωρίζεται σε δύο όχι απαραίτητα ίσα μέρη. Δημιουργείται, έτσι, το προκήπιο, το οποίο έχει ρόλο ως επί το πλείστον διακοσμητικό, και το περιβόλι (οπωρώνας, αμπελώνας) το οποίο τοποθετείται στην πίσω όψη των αρχοντικών.

Τα περισσότερα προκήπια και όψεις αρχοντικών βλέπουν στην οδό Χαλέπας, σημερινή Ελ. Βενιζέλου, η οποία συνέδεε και εξακολουθεί να συνδέει τα αρχοντικά με την πόλη των Χανίων, ενώ κάθε ένα παρέχει θέα στη θάλασσα (Κρητικό Πέλαγος) και στο βουνό (Μαδάρες).

Συνολικά, τα αρχοντικά ακολουθούν την κλίση του αναγλύφου του εδάφους, όπως και οι κήποι τους, οι οποίοι συχνά διαμορφώνονται σε επίπεδα, όπως στις οικίες Κ.Μητσοτάκη ή «Γαλαρία», Γαλλική Σχολή, οικία Βενιζέλου και Μαρκαντωνάκη. Οι οικίες είναι διώροφες στην πρόσοψη και τριώροφες στην πίσω όψη, ανάλογα την περίπτωση, και συνήθως διαθέτουν ένα υπερυψωμένο υπόγειο, το οποίο φωτίζεται από φεγγίτη.

Τα επίπεδα των κήπων οργανώνουν και τις χρήσεις σε αυτούς, όπως παρατηρείται για παράδειγμα στην οικία Βενιζέλου, όπου το πρώτο επίπεδο χρησιμοποιείται για ανθώνες, το δεύτερο επίπεδο για οπωρώνα και το χαμηλότερο τρίτο επίπεδο για αμπελώνα.

Τα οικόπεδα έχουν μία έως δύο προσβάσεις στον δρόμο και συνήθως ένα αξονικό μονοπάτι συνδέει την κύρια πρόσβαση της οικίας με τον δρόμο και τον κήπο. Η αξονικότητα διακόπτεται ανάλογα την περίπτωση και ακολουθεί την κλίση του εδάφους, όταν αυτή είναι έντονη.

Συμπεράσματα σχετικά με την διάταξη των παρτεριών και την σύνθεση του φυτικού τους υλικού, την χάραξη δικτύου μονοπατιών στους κήπους, τις διαστάσεις τους, το είδος και τη θέση των φυτεύσεων, την τοποθεσία και μορφολογία σημαντικών συνθετικών στοιχείων (λίμνες, πέργολες, αγάλματα) προκύπτουν βασισμένα σε έρευνα και επί τόπου παρατηρήσεις από το σύνολο των περιπτώσεων που μελετήθηκαν, λόγω του ότι εμφανίζονται έντονες αλλοιώσεις των κήπων μέσα στο πέρασμα του χρόνου καθώς και λόγω της ανομοιογένειας στη σύνθεσή τους και το σχεδιασμό τους.

Γενικά, όμως, διαπιστώνεται ότι κυριαρχεί η συμμετρία και τα γεωμετρικά σχήματα στη διάταξη των κήπων και ότι το φυτικό υλικό τους περιλαμβάνει βολβώδη, ποώδη πολυετή, αναρριχώμενα, μικρούς θάμνους, αλλά και δενδρώδη φυτικά είδη.

Αν και η μορφολογία των αρχοντικών ποικίλει, οι κήποι παρουσιάζουν κοινές αρχές σχεδιασμού. Είναι φανερό, ότι οι κήποι είχαν έντονα διττό χαρακτήρα: καλλωπιστικό και ωφελιμιστικό για την κάλυψη καθημερινών αναγκών, ανάλογα την

περίπτωση. Το προκήπιο μπροστά από την πρόσοψη αποτελεί τον καλλωπιστικό κήπο, ενώ ο κήπος στην πίσω όψη του κτιρίου τον ωφελιμιστικό.

Πρόκειται για περικόκλειστους κήπους οι οποίοι δίνουν την αίσθηση της ασφάλειας και εσωστρέφειας, αφού περιβάλλονται από συμπαγή μαντρότοιχο μεγάλου ύψους.

Τέλος, πιθανόν κάποτε οι κήποι αυτοί να ήταν ιδιαίτερα πυκνοφυτεμένοι και με τον τρόπο αυτό ο σχεδιασμός τους αντιμετώπιζε επιτυχώς τις κλιματικές συνθήκες της Χαλέπας, η οποία χαρακτηρίζεται από μακράς διάρκειας, θερμά, και ξηρά καλοκαίρια. Η πυκνή φύτευση φαίνεται να προσέφερε ανακούφιση από την ζέστη και την σκόνη, σύμφωνα με μαρτυρίες διάφορων περιηγητών, αλλά ακόμη και σήμερα συμβάλλουν αισθητά στην δημιουργία ενός ιδιαίτερου μικροκλίματος.

5.4. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΘΕΤΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΧΑΛΕΠΑΣ

Στην παράγραφο αυτή παρουσιάζονται κυρίως μέσα από φωτογραφικό υλικό και σκίτσα οι συνθετικές δομές, οι οποίες συνθέτουν τους κήπους των αρχοντικών της Χαλέπας, καθώς και τα υλικά κατασκευής τους. Περιγράφονται επίσης τα κοινά μεταξύ τους στοιχεία, οι διαφορές τους και οι ομοιότητές τους, όπως αυτά παρατηρήθηκαν κατά την επί τόπου έρευνα. Επίσης, παρουσιάζεται το φυτικό υλικό, το οποίο αξιολογείται με βάση την συχνότητα εμφάνισης και τη σημασία του.

Σημειώνεται ότι το φωτογραφικό υλικό της εποχής αλλά και η σημερινή αποτύπωσή τους όπως είναι σήμερα, με τις υπάρχουσες εναπομείναντες δομές τους, αποτελούν αποδεικτικά στοιχεία των αυθεντικών συνθετικών στοιχείων των κήπων των αρχοντικών της Χαλέπας.

5.4.1. Περίφραξη: Περιβολότοιχοι ή Μαντρότοιχοι και Αυλόθυρες

Όλες οι ιδιοκτησίες των αρχοντικών της Χαλέπας περιβάλλονται από ψηλό μαντρότοιχο ύψους 1.5-3.00m περίπου, ανάλογα την περίπτωση. Ο περιβολότοιχος ή μαντρότοιχος διακρίνεται σε απλό συμπαγή πέτρινο τοίχο ή σε μεικτό πέτρινο τοίχο, συνδυασμός πέτρας και σφυρήλατου σιδήρου, οπότε, είναι διάτρητος και υπάρχει οπτική επαφή με τον κήπο.

Οι μαντρότοιχοι συντελούν στην ιδιωτικότητα, καθότι η επιρροή από την Οθωμανική κουλτούρα επιτάσσει οι γυναίκες να μην είναι ορατές εξωτερικά της περιφράξης του κήπου. Ένας πρόσθετος λόγος είναι η ασφάλεια και η στοιχειώδης οχύρωση. Για τον ίδιο λόγο στην Κρήτη υπάρχουν αρκετοί ψηλοί μαντρότοιχοι από την εποχή της Ενετοκρατίας. Οι νεωτερικές αντιλήψεις που ήρθαν από την Ευρώπη αντικατέστησαν σιγά σιγά τους ψηλούς μαντρότοιχους με σιδερένια κιγκλιδώματα δουλεμένα στο χέρι. Οι μαντρότοιχοι άρχισαν να χαμηλώνουν σε ύψος από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα για να καταλήξουν στα τέλη του μεσοπολέμου να κατασκευάζονται πιο χαμηλοί (ΕΙΚΟΝΑ 117, 118, 119, 120, 121).

Όταν οι μαντρότοιχοι είναι διάτρητοι αποτελούνται από συμπαγή πέτρινο τοίχο, ύψους συνήθως 1.50m περίπου, από σχεδόν ακατέργαστες πέτρες ή ελάχιστα κατεργασμένες, πάνω στον οποίο τοποθετείται περίτεχνη σιδεριά. Επιπλέον, παρουσιάζουν επαναλαμβανόμενα διακοσμητικά στοιχεία, όπως διακοσμητικές γλάστρες σε συνδυασμό με σιδεριές λιτού σχεδιασμού. Συχνά οι περιβολότοιχοι καλύπτονται από αναρριχώμενα φυτικά είδη, το συνηθέστερο εκ των οποίων είναι η Αμπέλοψη η πεντάφυλλη, *Ampelopsis quinquefolia* (Vitaceae).

Όσον αφορά την χρήση τους, άλλοτε οι μαντρότοιχοι οριοθετούν τις ιδιοκτησίες, προσφέρουν ασφάλεια σε χαλεπούς καιρούς και προστατεύουν από τα αδιάκριτα βλέμματα, άλλοτε συγκρατούν το έδαφος από την έκπλυσή του λόγω επικλινότητας του εδάφους και άλλοτε εξυπηρετούν ταυτόχρονα και τις δύο χρήσεις.

Ξεχωριστή περίπτωση περιβολότοιχου αποτελεί αυτή της Γαλλικής Σχολής, ο οποίος είχε σκοπό αφενός τον έλεγχο και αφετέρου την ασφάλεια των οικοτρόφων μαθητριών της. Για το σκοπό αυτό, η Σχολή διέθετε μόνο μία πρόσβαση επί της οδού Ελ.Βενιζέλου και την δεκαετία του 1950 εγκαταστάθηκε αυλόθυρα από συμπαγές σίδηρο (ΕΙΚΟΝΑ 112, 113). Μετά την πώληση του οικοπέδου στο Πολυτεχνείο Κρήτης η αυλόθυρα αντικαταστάθηκε με νέα, εναρμονισμένη με αυτές των άλλων αρχοντικών της Χαλέπας, ενώ ο χώρος απέκτησε και δεύτερη πρόσβαση επίσης, επί της οδού Ελ.Βενιζέλου (ΕΙΚΟΝΑ 114, 115, 116).

Περιβολότοιχος και αυλόθυρα στην οικία Βενιζέλου αποκτούν νέα όψη με την ανακαίνιση της οικίας το 1927 ακολουθώντας τις τάσεις της εποχής (ΕΙΚΟΝΑ 134, 135, 137, 138).

Οι αυλόθυρες, συνήθως, παρουσιάζουν περίτεχνες σιδεριές και με τον τρόπο αυτό προβάλλονται εντονότερα ως βασικά στοιχεία σύνθεσης των κήπων. Στηρίζονται σε πεσσούς από πελεκητή πέτρα (λαξευμένη) όπως στην περίπτωση του Αγγλικού Προξενείου (ΕΙΚΟΝΑ 122, 123, 124, 125) και του Αυστροουγγρικού Προξενείου (ΕΙΚΟΝΑ 129, 130, 131). Το σχέδιο της σιδεριάς εναρμονίζεται με αυτό των μπαλκονιών. Συχνά, οι πεσσοί στήριξης των αυλοθυρών έχουν και τις απαραίτητες διακοσμητικές αλλά και χρηστικές γλάστρες. Επίσης, εμφανίζονται επιχρισμένοι και έχουν διακοσμητικό σκάλισμα με κάποιο μικρό σχέδιο, όπως για παράδειγμα γεωμετρικό σχέδιο άνθους στην οικία Μαρκαντωνάκη (ΕΙΚΟΝΑ 126, 127, 128).

Η περίφραξη του Ι.Ν.Αγίας Μαγδαληνής, σύμφωνα με τις συνήθειες πρακτικές της εποχής, αποτελείτο από χαμηλό συμπαγή τοίχο ύψους 1.00-1.20m περίπου και έφερε μόνο ένα λιτό συρμάτινο πλέγμα πάνω σε αυτόν. Με την αποκατάσταση, όμως, των στηθαιών περίφραξης και των αυλοθυρών το 2008 το πλέγμα αντικαταστάθηκε με μεταλλικό κιγκλίδωμα από συμπαγείς ράβδους, μορφολογικά όμοιο με το σχέδιο της σιδεριάς των αυλοθυρών το οποίο προϋπήρχε (ΕΙΚΟΝΑ 132, 133).

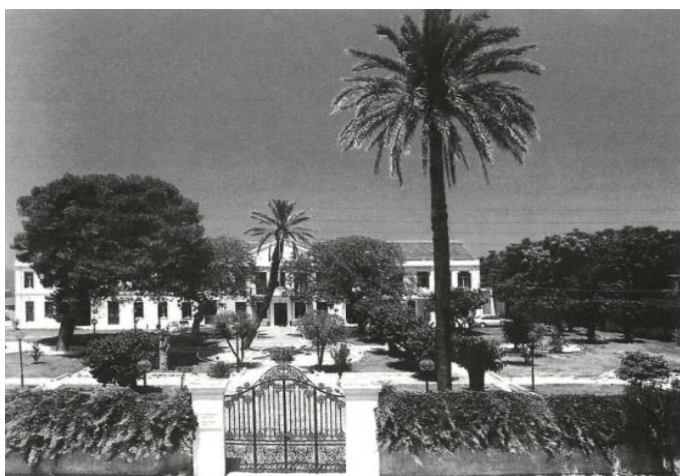
Από βιβλιογραφικές αναφορές και φωτογραφικό υλικό είναι γνωστό ότι την δεκαετία του 1950 προστίθεται εσωτερική περίφραξη ύψους 1.00m μέσα στο χώρο της Γαλλικής Σχολής, η οποία διαχωρίζει την αυλή από τους κήπους (ΕΙΚΟΝΑ 138, 139). Η περίφραξη αυτή δεν υφίσταται πλέον. Όμως, σήμερα διατηρείται εσωτερική περίφραξη στον περιβάλλοντα χώρο του κήπου στην βόρεια όψη του κτιρίου (ΕΙΚΟΝΑ 140), προφανώς για τον ίδιο σκοπό: οριοθέτηση του χώρου στην βόρεια όψη του κτιρίου από τον χώρο του περιβολιού (αμπελώνας, οπωρώνας) (Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζουν και οι εσωτερικές περιφράξεις οι οποίες συναντώνται στο «Παλάτι» για την οριοθέτηση κινήσεων και χρήσεων του χώρου μέσα στο προκήπιο, όπως διακρίνεται σε φωτογραφία της εποχής (ΕΙΚΟΝΑ 141, 142) Το στοιχείο αυτό διατηρείται μέχρι σήμερα και στον κήπο του ξενοδοχείου «Δώμα» (ΕΙΚΟΝΑ 143, 144).

ΕΙΚΟΝΑ 112 και 113. Άποψη του κήπου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών το έτος 1980 λίγα χρόνια πριν την πώλησή του. Διακρίνεται η περίφραξη και η σιδερόπορτα. Δεξιά άποψη της σιδερόπορτας το έτος 1962 της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 114. Ο κήπος της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών την δεκαετία του 1990, αμέσως μετά την ανακαίνιση των εγκαταστάσεων από το Πολυτεχνείο Κρήτης. Διακρίνεται η νέα αυλόθυρα (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004). Και όπως είναι σήμερα προσωπικό αρχείο **ΕΙΚΟΝΑ 115** και **116.** Νέα πρόσβαση στο οικοπέδο και σχεδόν πανομοιότυπη αυλόθυρα. Κεντρική αυλόθυρα και είσοδος του οικοπέδου της Γαλλικής Σχολής σήμερα (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 117. Ο πρίγκιπας Άρθουρ, Δούκας του Κόννωτ, τριτότοκος γιος της βασίλισσας της Μ. Βρετανίας Βικτωρίας, αναχωρεί με την ακολουθία του από το «Παλάτι». Φωτογραφία του Περικλή Διαμαντόπουλου το 1899. Διακρίνεται ο μαντρότοικος του προκηπίου στο «Παλάτι» καθώς και η σιδεριά πάνω από αυτόν σε λιτή γραμμή (πηγή: Κοκκινάκης, Γιακουμής, 2009).

ΕΙΚΟΝΑ 118. Μόλις που διακρίνεται η αυλόθυρα στην οικία του Πρίγκιπα Γεώργιου, το «Παλάτι». Η αυλόθυρα διακρίνεται και σε φωτογραφία στην παράγραφο: το στοιχείο του νερού (πηγή: Κοκκινάκης, Γιακουμής, 2009).

ΕΙΚΟΝΑ 119 και **120.** Η οικία του Ύπατου Αρμοστή της Κρητικής Πολιτείας το 1898, όπου διακρίνονται οι πεσοί στήριξης της αυλόθυρας με τις διακοσμητικές γλάστρες, οι οποίες φυτεύονται κιάλας. Δεξιά οι πεσοί, σήμερα (πηγή: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

ΕΙΚΟΝΑ 121. ΒΑ όψη από το «Παλάτι». Διακρίνεται η συμπαγής περίφραξη από πέτρα από την οδό Φραγκοκαστέλλου, η οποία ακολουθεί την κλίση του εδάφους (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 122. Μαντρότοιχος, αυλόθυρα και είσοδος στον χώρο του προκηπίου του ξενοδοχείου «Χαλέπα» (προσωπικό αρχείο, 2015).

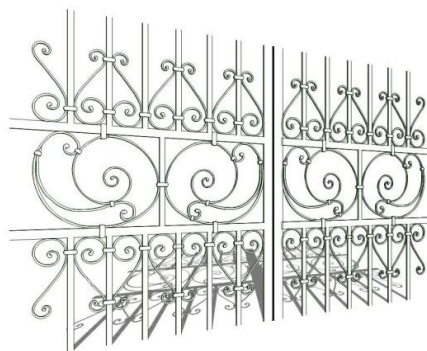
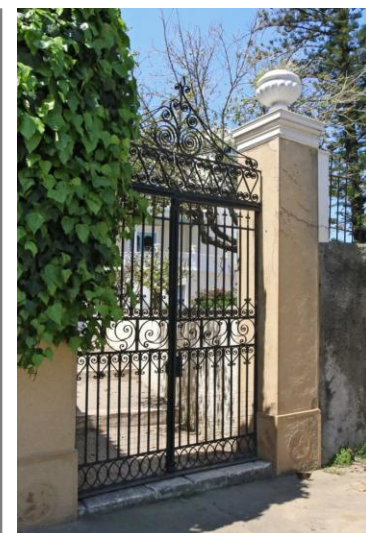
ΕΙΚΟΝΑ 124. Λεπτομέρεια σιδεριάς αυλόθυρας ξενοδοχείου «Χαλέπα» (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 123. Πεσσός στήριξης σιδεριάς από πελεκητή πέτρα στο προκήπιο του Αγγλικού Προξενείου (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 125. Λεπτομέρεια σιδεριάς περίφραξης ξενοδοχείου «Χαλέπα» (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 126. Μαντρότοιχος κήπου και αυλόθυρα οικίας Μαρκαντωνάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 127. Αυλόθυρα, λεπτομέρεια αυλόθυρας και ποδόμακτρο οικίας Μαρκαντωνάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 128. Λεπτομέρεια αυλόθυρας οικίας Μαρκαντωνάκη και σκίτσο (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 129. Μαντρότοιχος οικοπέδου, ο οποίος περιβάλλει το προκήπιο στο ξενοδοχείο «Δώμα» (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 130. Αυλόθυρα και κεντρική είσοδος στον χώρο του προκηπίου του ξενοδοχείου «Δώμα» (πρώην Αυστροουγγρικό Προξενείο) (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 131. Λεπτομέρεια σιδεριάς αυλόθυρας ξενοδοχείου «Δώμα» (προσωπικό αρχείο, 2015).
ΕΙΚΟΝΑ 132. Μαντρότοιχος, ο οποίος περιβάλλει τον περιβάλλοντα χώρο του Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής πριν την ανάπλαση του 2008 και ακολουθεί την κλίση του εδάφους. Επίσης, διακρίνεται το χαρακτηριστικό ασβέστωμα του τοίχου (πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Τσουκάτου, 2007).

ΕΙΚΟΝΑ 133. Ανατολική και κεντρική είσοδος του περιβάλλοντα χώρου του Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής με πρόσβαση επί της οδού Δαγκλή. Διακρίνεται η αυλόθυρα από εποχής κατασκευής και το ιδιαίτερο σχέδιο των πεσσών. Ο περιβάλλοντας χώρος του Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής διαθέτει και δεύτερη πρόσβαση επί της οδού Σκρα (δυτικά) έχοντας αυλόθυρα με πανομοιότυπο σχέδιο (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 134. Περίφραξη της οικίας Βενιζέλου μετά την πρόσφατη ανακαίνισή της (2015), όπου διατηρήθηκε το παλιό της σχέδιο (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 135. Αυλόθυρα οικίας Βενιζέλου σε σχέδιο του μηχανικού Ιωάννη Σταυριδίδη του 1927 (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 136. Αυλόθυρα στην βορινή αυλή της οικίας Βενιζέλου με πρόσβαση επί της οδού Φραγκοκαστέλου (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 137. Αυλόθυρα, η οποία συνδέει το προκήπιο με την βορινή αυλή στην οικία Βενιζέλου (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 138. Φωτογραφικό στιγμιότυπο μαθητριών το 1950. Διακρίνεται η εσωτερική περίφραξη, η σιδεριά της και μέρος του κήπου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 139. Μερική άποψη της αυλής του κήπου το 1958 της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Διακρίνεται η εσωτερική περίφραξη δεξιά της φωτογραφίας (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 140. Εσωτερική περίφραξη του περιβάλλοντος χώρου, η οποία διαχωρίζει την αυλή στην βόρεια όψη του κτιρίου από τον χώρο του περιβολίου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Διακρίνονται και οι διακοσμητικές γλάστρες σε αυτήν (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 141 και 142. Ξένος αξιωματικός στον κήπο του «Παλατιού», στο βάθος η οικία Βενιζέλου το έτος 1899. Διακρίνεται στοιχείο χάραξης δρομίσκων (τοιχίο) μέσα στο προκήπιο, το οποίο συναντάται και σήμερα στον κήπο του ξενοδοχείου «Δώμα», όπως αυτό φαίνεται παρακάτω (πηγή: Κοκκινάκης, Γιακουμής, 2009 και Εθνικό Ίδρυμα Μελετών και Ερευνών «Ελευθέριος Κ.Βενιζέλος» αντίστοιχα).

ΕΙΚΟΝΑ 144. Λεπτομέρεια τοιχίου στον νότιο κήπο του ξενοδοχείου «Δώμα» (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 143. Μερική άποψη ανατολικού κήπου του ξενοδοχείου «Δώμα». Διακρίνεται κατασκευαστική λεπτομέρεια, η οποία οριοθετεί διαδρόμο κίνησης μέσα στον χώρο του κήπου. Αποτελείται από τοιχίο ύψους 0.50m περίπου και από γλάστρες από πωρόλιθο, οι οποίες είναι στέρεα τοποθετημένες πάνω σε αυτόν. Οι γλάστρες αυτές τοποθετούνται πάνω στο τοιχίο ανά 1.50m περίπου (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.4.2. Εξώστες

Καθοριστικό συνθετικό στοιχείο των αρχοντικών της Χαλέπας αποτελούν οι εξώστες, αρχιτεκτονικό στοιχείο που εμπεριέχει την έννοια της θέας, οι οποίοι συναντώνται σχεδόν στο σύνολο όλων των περιπτώσεων της παρούσας μελέτης (ΕΙΚΟΝΑ 145, 148, 149, 150, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 163, 164).

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι από τις επισκέψεις του Πρίγκιπα Γεωργίου το 1899 και το 1937 στην Γαλλική Σχολή καταγράφεται η θέα στο Κρητικό Πέλαγος βόρεια του κτιρίου και στα Λευκά Όρη νότια του κτιρίου (Ασημομύτη- Εκκεκάκη, 2004). Πράγματι, όλες οι οικίες έχουν θέα στο Κρητικό Πέλαγος και τα Λευκά Όρη μέσα από τους εξώστες τους (ΕΙΚΟΝΑ 145, 148, 151, 154, 162, 165, 166). Σε μερικές περιπτώσεις, όμως, η θέα από τους εξώστες δεν αποτελεί πλέον ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στοιχείο, καθότι η περιοχή της Χαλέπας σήμερα είναι πυκνοδομημένη με αποτέλεσμα η θέα να κρύβεται πίσω από όμορες ιδιοκτησίες.

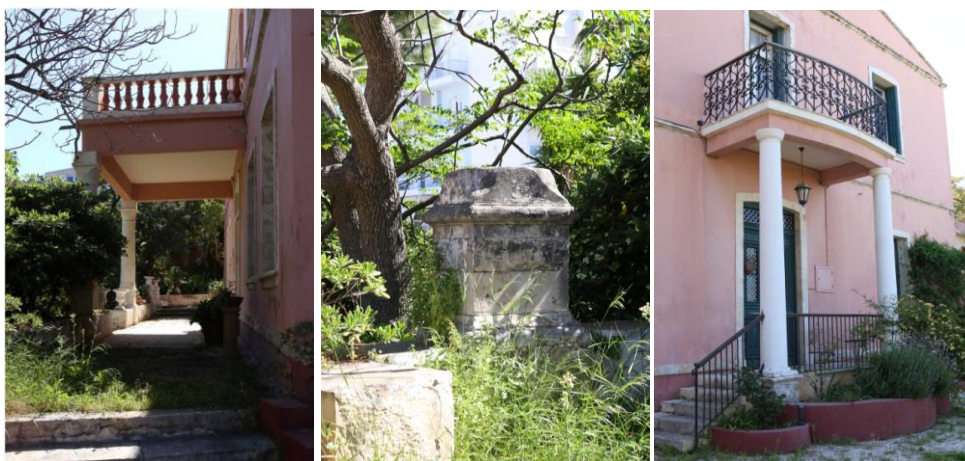
Τέλος, οι εξώστες συνήθιζαν να φέρουν οροφograφίες όπως διέθετε το «Παλάτι» (ΕΙΚΟΝΑ 160). Ομοίως, οροφograφίες λέγεται ότι διατηρούσαν και οι εξώστες της οικίας Μαρκαντωνάκη και του Αυστροουγγρικού Προξενείου.

ΕΙΚΟΝΑ 145 και 146. Βορινός εξώστης Γαλλικής Σχολής Καλογραιών και θέα στο Κρητικό Πέλαγος από την θέση της εσωτερικής περιφραξης (βλέπε σελ. 89) μπροστά από τον Βορινό εξώστη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 147. Θέα σήμερα στην γειτονική συνοικία των Ταμπακαριών και το Κρητικό Πέλαγος από την Γαλλική Σχολή Καλογραιών (προσωπικό αρχείο, 2015).

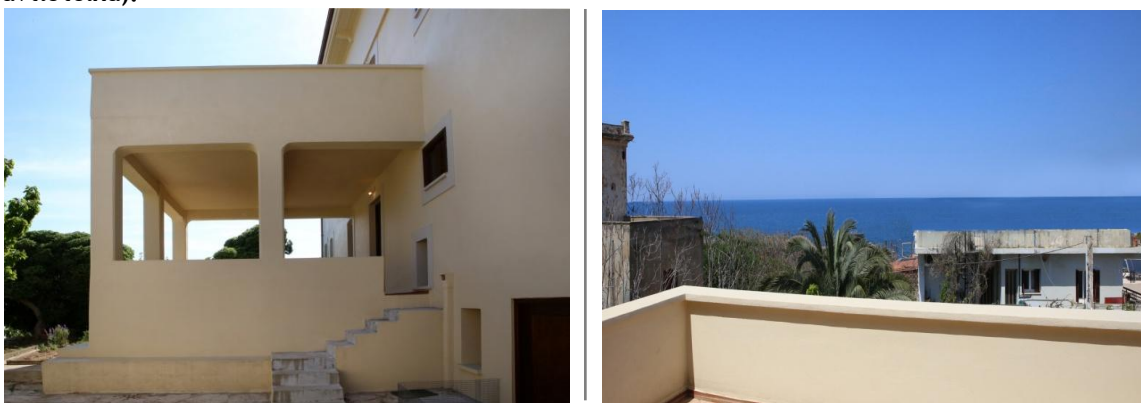

ΕΙΚΟΝΑ 148 και 149. Βορινός εξώστης οικίας Μητσotάκη. Ο εξώστης κάλυπτε όλο το μήκος της πρόσοψης και σχημάτιζε στοά μέχρι την δεκαετία του 1940, όπου πήρε την σημερινή μορφή για αποφυγή προβλημάτων υγρασίας. Δεξιά διακρίνεται πεσσός στήριξης του εξώστη οικίας Μητσotάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 150. Εξώστης οικίας Μητσotάκη με δυτικό προσανατολισμό και θέα την πόλη των Χανίων. Διακρίνεται η περίτεχνη σιδεριά του εξώστη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 151 και 152. Εξώστης με νότιο προσανατολισμό της οικίας Βενιζέλου. Ο εξώστης προστέθηκε κατά την ανακαίνιση του 1927. Δεξιά ο Βενιζέλος δείχνει τα Λευκά Όρη από τον ίδιο εξώστη τέλη της δεκαετίας του 1920; (πηγή: Μητσotάκη, 2006 και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

ΕΙΚΟΝΑ 153 και 154. Βορινός εξώστης οικίας Βενιζέλου. Ο εξώστης προστέθηκε κατά την ανακαίνιση του 1927. Θέα στο Κρητικό Πέλαγος από τον βορινό εξώστη της οικίας Βενιζέλου (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 155 και 156. Εξώστης/ Εσοχή με ανατολικό προσανατολισμό στην οικία Μαρκαντωνάκη. Διακρίνεται λεπτομέρεια από το στηθαίο και οι διακοσμητικές γλάστρες πάνω σε αυτό (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 157. Δυτικός εξώστης οικίας Μαρκαντωνάκη. Η κατασκευή του εξώστη στη θέση αυτή είναι μεταγενέστερη της αρχικής κατασκευής της οικίας (1916;) (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 158 και 159. Εξώστης με νότιο προσανατολισμό και κύρια είσοδος οικίας Πρίγκιπα Γεωργίου. Δεξιά λεπτομέρεια σιδεριάς του εξώστη της οικίας Πρίγκιπα Γεωργίου (προσωπικό αρχείο, 2015).

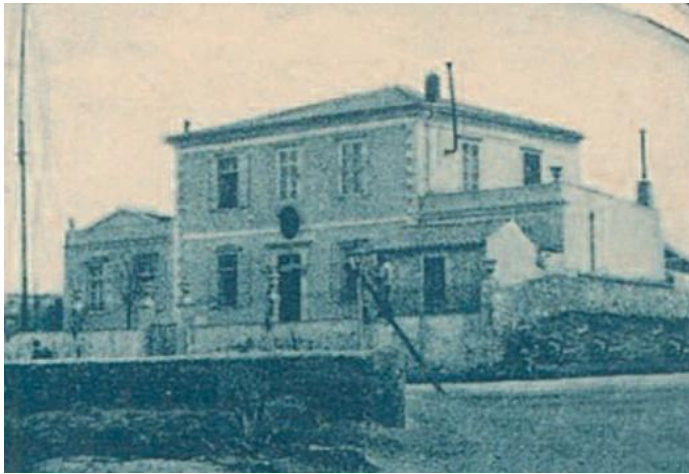
ΕΙΚΟΝΑ 160. Ο σωματοφύλακας Γιάννης Μαθιουδάκης μπροστά από τον εξώστη εισόδου του «Παλατιού». Διακρίνεται η οροφωγραφία του εξώστη, η οποία δεν υφίσταται πλέον (πηγή: Κοκκινάκης, Γιακουμής, 2009).

ΕΙΚΟΝΑ 161. Βορινός εξώστης στο κτίριο του ξενοδοχείου «Χαλέπα» (προσωπικό αρχείο, 2015).

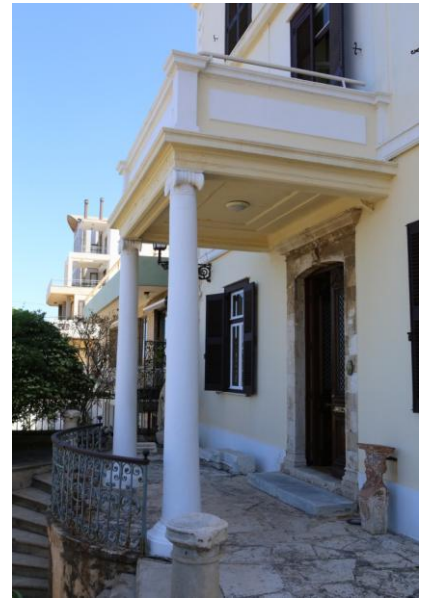

ΕΙΚΟΝΑ 162. Θέα στην πόλη των Χανίων από το ξενοδοχείο Χαλέπα σήμερα (πηγή: www.halepa.com).

ΕΙΚΟΝΑ 163. Εξώστες διακρίνονται δεξιά και αριστερά του κεντρικού κτιρίου στο Αυστροουγγρικό Προξενείο. Φωτογραφία γύρω στο 1900. Οι εξώστες έχουν προσανατολισμό βόρειο και νότιο αντίστοιχα (πηγή: Φωτογραφική Συλλογή Μανούσασκα).

ΕΙΚΟΝΑ 164. Εξώστης με δυτικό προσανατολισμό επί της πρόσοψης του ξενοδοχείου «Δώμα». Ο εξώστης προστέθηκε το 1920 και στηρίζεται σε κολώνες ιωνικού ρυθμού. Τονίζει την κεντρική είσοδο της οικίας (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 165 και 166. Άποψη της πόλης των Χανίων από το κτίριο το 1940, το οποίο σήμερα στεγάζει το ξενοδοχείο «Δώμα» και θέα στον κόλπο της πόλης των Χανίων (πηγή: www.hotel-doma.gr και booking.com αντίστοιχα).

ΕΙΚΟΝΑ 167 και 168. Εσοχή κτιρίου Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής. Η εσοχή του κτιρίου σχηματίζει στοά. Στην στοά υπάρχουν περιμετρικά αυτής πέτρινα καθίσματα. Δεξιά διακρίνεται κάθισμα επί της στοάς Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.4.3. Σκάλες και Κόγχες

Οι σκάλες αποτελούν επιβλητικό αρχιτεκτονικό στοιχείο των αρχοντικών της Χαλέπας, το οποίο συνδέεται άμεσα με τους κήπους. Συναντώνται σκάλες με ένα ή δύο σκέλη.

Ενδιαφέρουσα κατασκευή αποτελεί η σκάλα από πελεκητή πέτρα και χρήση βοτσαλωτού στην είσοδο του προκηπίου στο κτίριο «Αγγλικό Προξενείο» (ΕΙΚΟΝΑ 169). Επίσης, ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η κατασκευή της σκάλας με κυκλικές κλίμακες με δύο σκέλη (διπλής όψης) στο κτίριο «Αγγλικό Προξενείο», της οποίας η επίστρωση είναι από μάρμαρο. Χαρακτηριστικό της είναι η εσοχή που δημιουργείται με την οπισθοχώρηση του εξώστη (ΕΙΚΟΝΑ 170). Σκάλα διπλής όψης διαθέτει η οικία Μαρκαντωνάκη αλλά διέθετε και η πρόσοψη της οικίας Βενιζέλου μέχρι την ανακαίνισή της το 1927 (ΕΙΚΟΝΑ 171, 172).

Όμοιες κατασκευές συναντώνται στην οικία Μαρκαντωνάκη με υλικό κατασκευής πέτρα λαξευτή από ασβεστόλιθο, όπως και στο κτίριο του Αυστροουγγρικού Προξενείου όπου η σκάλα διπλής όψης ενοποιεί την υπερυψωμένη είσοδο κατά 1.50m περίπου με το επίπεδο του δρόμου, ενώ ταυτόχρονα πλαισιώνει την είσοδο με πέτρινο πυλώνα κατά τα Ενετικά πρότυπα (ΕΙΚΟΝΑ 173, 174).

Στα αρχοντικά της Χαλέπας παρατηρείται το διακοσμητικό στοιχείο της κόγχης τοποθετημένο συμμετρικά στις προσόψεις τους, όπως στις περιπτώσεις των κτιρίων «Παλάτι» και «Αγγλικό Προξενείο». Στο Αυστροουγγρικό Προξενείο εμφανίζεται συνδυασμός των στοιχείων σκάλας και κόγχης. Συχνά δε οι κόγχες αξιοποιούνται για την προβολή μικρών αγαλμάτων ή γλαστρών με ιδιαίτερη φύτευση π.χ. φτέρη *Woodwardia radicans* (Blechnaceae). Κατά την επιτόπια έρευνα του περιβάλλοντος χώρου στην βόρεια όψη του κτιρίου της Γαλλικής Σχολής παρατηρήθηκε διακοσμητική κόγχη στην εσωτερική περίφραξη (ΕΙΚΟΝΑ 179 και 180).

Τέλος, παρουσιάζονται οι σκάλες του Ι.Ν. Αγίας Μαδαγαληνής και του «Παλατιού» (ΕΙΚΟΝΑ 175, 176, 177, 178).

ΕΙΚΟΝΑ 169. Σκάλα εισόδου στο προκήπιο του ξενοδοχείου «Χαλέπα» (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 170. Σκάλα διπλής όψης στο κτίριο του ξενοδοχείου «Χαλέπα». Διακρίνονται οι κόγχες (4). Η τοποθέτηση των πηλινών δοχείων στις κόγχες αποτελεί νέα παρέμβαση (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 171 και 172. Σκάλα διπλής όψης στην είσοδο της οικίας Μαρκαντωνάκη. Δεξιά διακρίνεται το αριστερό σκέλος της σκάλας, όπου οι γλάστρες διακοσμητικό στοιχείο αυτής (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 173 και 174. Άποψη της σκάλας διπλής όψης στην είσοδο του προκηπίου στο ξενοδοχείο «Δώμα» με πρόσβαση επί της οδού Ελ. Βενιζέλου. Σκάλες ανόδου από το προκήπιο στο κτίριο στην είσοδο του προκηπίου του κτιρίου τοποθετημένες συμμετρικά εκατέρωθεν της κεντρικής εισόδου. Διακρίνεται και η κόγχη μετωπικά κάτω από το πλατύσκαλο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ιδιαίτερο σχέδιο του κιγκλιδώματος (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 175 και 176. Σκάλα από μάρμαρο βορινής όψης Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής. Ο ναός διαθέτει δύο σκάλες ίδιου τύπου: μία στην βόρεια και μία στην δυτική όψη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 177 και 178. Σκάλα εισόδου και κόγχη δεξιά στην πρόσοψη του «Παλατιού». Δεξιά λεπτομέρεια της σκάλας (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 179 και 180. Διακοσμητική κόγχη στην εσωτερική περίφραξη του περιβάλλοντος χώρου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.4.4. Υλικά Πλακόστρωσης

Τα υλικά που χρησιμοποιούνται για την πλακόστρωση των διαδρόμων στον κήπο ή την αυλή αποτελούν μια συνθετική και κατασκευαστική λεπτομέρεια, η οποία δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί με ακρίβεια σήμερα λόγω των αλλαγών που έχουν επέλθει με το πέρασμα του χρόνου σε πολλές περιπτώσεις.

Υπολείμματα παλαιότερων πλακοστρώσεων αποτελούν ενδείξεις ότι τα κύρια υλικά πλακοστρώσης ήταν το καλντερίμι, το βότσαλο, το χαλίκι και οι ακανόνιστες πλάκες από ασβεστόλιθο.

Σύνηθες υλικό πλακόστρωσης των μονοπατιών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα αποτελούσε το καλντερίμι, δηλαδή η επίστρωση με ακατέργαστες πέτρες. Το καλντερίμι αποτελεί παράδοση στο Αιγαίο της Οθωμανικής περιόδου και έχει Βυζαντινές ρίζες (Μανούσακας, 2005-2015). Η τέχνη αυτή αξιοποιήθηκε και σε νεοκλασικές αυλές έως την δεκαετία του 1920 περίπου, όπως συναντώνται και σήμερα στις οικίες Μαρκαντωνάκη και την λεγόμενη «Γαλαρία» (EIKONA 181, 182, 183, 184, 185).

Παρόμοιο υλικό επίστρωσης με το καλντερίμι είναι το χοντρό βότσαλο, το λεγόμενο βοτσαλωτό, που χρησιμοποιήθηκε στο κτίριο «Παλάτι» επί εποχής Ύπατου Αρμοστή Ζαΐμη, και στο Αγγλικό Προξενείο (EIKONA 186). Το βοτσαλωτό του Αγγλικού Προξενείου διατηρείται σχεδόν ανέπαφο μέχρι και σήμερα και χρησιμοποιείται ως υλικό πλακόστρωσης για τα αξονικά μονοπάτια που συνδέουν την οικία με την είσοδο του κήπου (Κλάδου- Μπλέτσα, 1998). Η χρήση του βοτσαλωτού προέρχεται από Ενετικές επιρροές μιάς και οι Ενετοί συνήθιζαν να το χρησιμοποιούν εκτεταμένα ως υλικό πλακόστρωσης σε αυλές εκείνης της περιόδου στα Χανιά, όπως για παράδειγμα στην συναγωγή Ετς Χαγίμ, Etz Hayyim («Δέντρο της Ζωής») στην συνοικία «Οβριακή» της πόλης των Χανίων.

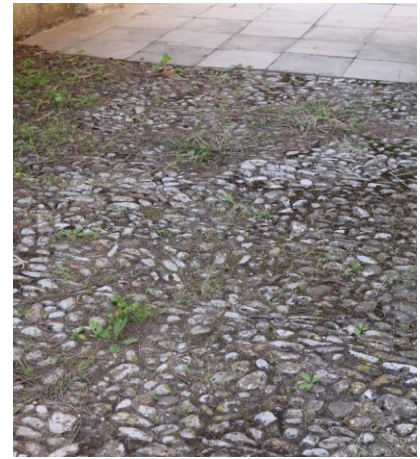
Το χαλίκι αξιοποιείται και αυτό ως υλικό επίστρωσης σε αρκετές περιπτώσεις, όπως στη Γαλλική Σχολή, το Αγγλικό Προξενείο και το «Παλάτι» (EIKONA 188).

Ακανόνιστες πλάκες από ασβεστόλιθο αποτελούν σύνηθες υλικό πλακόστρωσης για τους κήπους των αρχοντικών της Χαλέπας, όπως παρατηρείται στην οικία Μαρκαντωνάκη, στον Ι.Ν.Αγίας Μαγδαληνής, στην οικία Βενιζέλου, στο Αυστροουγγρικό Προξενείο (EIKONA 187, 193, 194, 195, 196, 198, 200, 201). Οι πλάκες από ασβεστόλιθο ποικίλουν σε σχήμα και διαστάσεις, και είναι διαφορετικής κοπής και αρμολόγησης στα διάφορα αρχοντικά.

Το μάρμαρο δεν έχει ευρεία εφαρμογή στους κήπους των αρχοντικών της Χαλέπας όσο οι πλάκες ασβεστολίθου, και εντοπίζεται μόνο στην πλακόστρωση μικρών επιφανειών, όπως στις σκάλες των κτιρίων Παλάτι, Αγγλικό Προξενείο και στον Ι.Ν.Αγίας Μαγδαληνής (βλέπε παράγραφο 5.4.3). Η Κρήτη διαθέτει μάρμαρα μικρού μεγέθους που δεν είναι εύκολα αξιοποιήσιμα, και έτσι, το μάρμαρο που χρησιμοποιείται είναι εισαγόμενο (Μανούσακας, 2005-2015). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το δάπεδο του διαδρόμου του ισογείου της οικίας του Πρίγκιπα Γεωργίου με γεωμετρικό σχέδιο από εναλλασσόμενες γκρι και άσπρες μαρμάρινες πλάκες σε σχήμα ρόμβου. Αυτό το σχέδιο συναντάται τόσο στον εξωτερικό χώρο της εισόδου όσο και εσωτερικά, όπως παρατηρήθηκε κατά την επίσκεψη του αρχοντικού (EIKONA 189 και 190).

Τέλος, με την εισαγωγή νέων οικοδομικών υλικών στα μεταγενέστερα χρόνια, οι ιδιοκτήτες των αρχοντικών της Χαλέπας ενσωματώνουν τα νέα αυτά υλικά στους κήπους τους. Παράδειγμα τέτοιων εφαρμογών αποτελεί η χρήση χρωματιστών τσιμέντινων πλακιδίων την δεκαετία του 1920 στην «Γαλαρία», καθώς και η χρήση τσιμέντου στην αυλή τη Γαλλικής Σχολής το 1952 (EIKONA 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208) (Ασημομύτη- Εκκεκάκη, 2004).

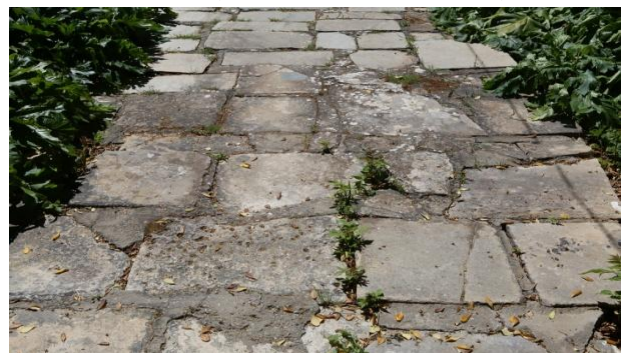

ΕΙΚΟΝΑ 181 και 182. Χαρακτηριστικό καλντερίμι στον κήπο της οικίας Μητσοτάκη. Δεξιά λεπτομέρεια του υλικού (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 183, 184 και 185. Καλντερίμι σε σκάλα στον κήπο της οικίας Μαρκαντωνάκη και λεπτομέρεια της. Η σκάλα ενοποιεί τα τρία επίπεδα του κήπου (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 187. Η εικονιζόμενη πλακόστρωση στο χώρο του προκηπίου της οικίας Θ. Μητσοτάκη αποτελεί επέμβαση των τελευταίων τριάντα ετών στη θέση του άλλοτε βοτσαλωτού διαδρόμου. Το υλικό παραπέμπει σε υλικά πλακόστρωσης, τα οποία έχουν χρησιμοποιηθεί προγενέστερα αυτού. Στην θέση της πέτρινης πλακόστρωσης υπήρχε όμως και χαλίκι κατά μαρτυρία του ιδιοκτήτη, αλλά όπως μαρτυρούν και οι παλαιότερες φωτογραφίες (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 186. Βοτσαλωτό στο προκήπιο του ξενοδοχείου «Χαλέπα» (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 188. Οι υπασπιστές του Πρίγκιπα το 1899. Χρήση χαλικιού ως υλικό πλακόστρωσης στο χώρο του προκηπίου στο «Παλάτι» (πηγή: Κοκκινάκης, Γιακουμής, 2009).

ΕΙΚΟΝΑ 189 και 190. Πλακόστρωση επί της σκάλας εισόδου οικίας Πρίγκιπα Γεωργίου επενδεδυμένη με μάρμαρο Πεντέλης από την εποχή κατασκευής της οικίας. Διακρίνεται λεπτομέρεια σύνδεσης δύο υλικών: μάρμαρο και πέτρα (προσωπικό αρχείο, 2015).

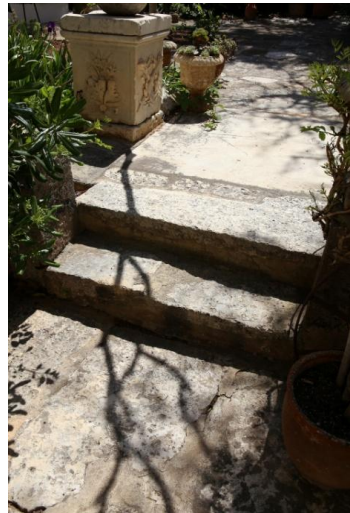

ΕΙΚΟΝΑ 191 και 192. Πλακόστρωση στην βορινή αυλή του κήπου της οικίας Βενιζέλου, όπου διακρίνεται η χρήση ακανόνιστων πλακών από ασβεστόλιθο. Στο μικρό ημικυκλικό παρτέρι μία Βοκαμβίλια, *Bogainvillea glabra* (Nyctaginaceae) (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 193 και 194. Πλακόστρωση γύρω από το κτίριο του Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής πριν την ανάπλαση του 2008. Ακανόνιστες πλάκες από ασβεστόλιθο ως υλικό πλακόστρωσης περιβάλλουν τον ναό (πηγή: Τσουκάτος, 2007).

ΕΙΚΟΝΑ 195. Ακανόνιστες πλάκες από ασβεστόλιθο ως υλικό επίστρωσης στον κήπο της οικίας Μαρκαντωνάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 196. Χρήση ακανόνιστων πλακών ασβεστόλιθου σε σκάλα του κήπου του ξενοδοχείου «Δώμα» (προσωπικό αρχείο, 2015).

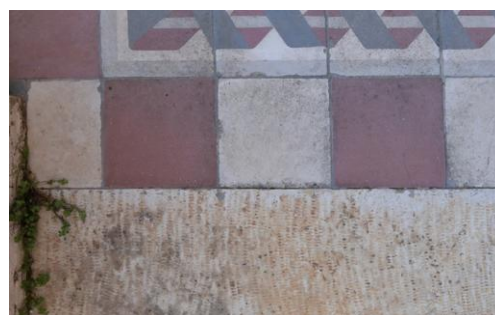
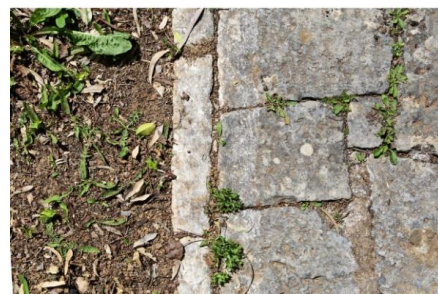
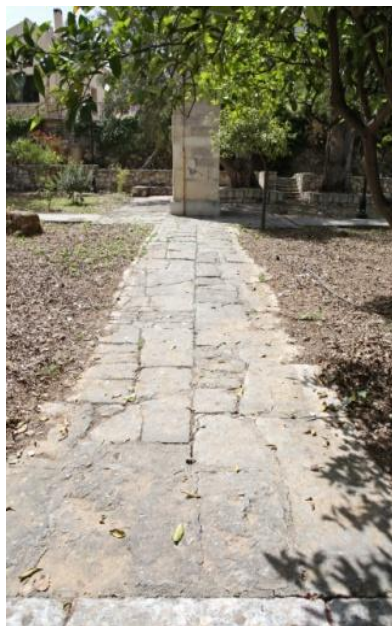
ΕΙΚΟΝΑ 197 και 198. Πλακόστρωση προκηπίου ξενοδοχείου «Δώμα». Χρήση ακανόνιστων πλακών από ασβεστόλιθο (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 199, 200 και 201. Πλακόστρωση για την πρόσβαση στο κωδωνοστάσιο.

Δημιουργία διαδρόμου κίνησης από το κτίριο του ναού σε αυτό. Χρήση ακανόνιστων πλακών ασβεστόλιθου διαφορετικής αρμολόγησης στον περιβάλλοντα χώρο Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 202 και 203. Σχέδιο πλακόστρωσης εισόδου οικίας Μητσοτάκη. Χρωματιστό τοιμέτινο πλακάκι της δεκαετίας του 1920 επί της εισόδου οικίας Μητσοτάκη. Παρόμοια χρήση του υλικού αυτού συναντώνται και σε άλλες οικίες σε άλλες συνοικίες της πόλης των Χανίων (πχ. οδοί Σφακιανάκη, Νεάρχου κ.α.) (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 204 και 205. Η πλακόστρωση αυτή στον κήπο οικίας Βενιζέλου αποτελεί νεότερη εφαρμογή. Πιθανόν με υλικό, το οποίο προϋπήρχε στον χώρο. Δεξιά λεπτομέρεια της πλακόστρωσης (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 206 και 207. Πλακόστρωση στο προκήπιο της οικίας Μαρκαντωνάκη. Δεξιά διακρίνεται λεπτομέρεια υλικού πλακόστρωσης από πλάκες τσιμέντου. Πρόκειται για μεταγενέστερη εφαρμογή (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 208. Πλακόστρωση στη βόρεια όψη της οικίας Βενιζέλου. Παράδειγμα μεταγενέστερης εφαρμογής τσιμέντου (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.4.5. Πέργολες

Οι πέργολες είναι λιτές κατασκευές στους κήπους των αρχοντικών της Χαλέπας. Αποτελούνται από δοκάρια κατασκευασμένα από σκυρόδεμα (beton arme), ξύλο ή σίδηρο. Πάνω σε αυτά αναρριχώνται συνήθως κληματαριές, *Vitis vinifera* (Vitaceae) ή άλλο αναρριχώμενο φυτικό είδος. Οι πέργολες οριοθετούν χώρους στάσης ή κίνησης για ανάπαυση και ταυτόχρονα προσφέρουν προστασία από τον ήλιο (ΕΙΚΟΝΑ 209, 210, 211).

ΕΙΚΟΝΑ 209. Πέργολα από ξύλο στον κήπο του Αγγλικού Προξενείου διακρίνεται μόλις στο πάνω δεξιό μέρος της φωτογραφίας. Καλεσμένοι σε δεξίωση του Άγγλου Προξένου στις 9 Μαΐου 1907 κάθονται κάτω από την σκιά φυτικού είδους, το οποίο αναρριχάται στην πέργολα (πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Εθνικού Ιστορικού Μουσείου).

ΕΙΚΟΝΑ 210 και 211. Πέργολα για σκίαση στην οικία Μαρκαντωνάκη σχηματίζει διάδρομο περιπάτου σε συνέχεια με την στοά που σχηματίζει ο εξώστης. Η πέργολα στηρίζεται σε καλοσχηματισμένα κολωνάκια τετραγωνικής διατομής από μπετόν αρμέ ενώ πάνω σε αυτήν αναρριχάται μία Κληματαριά, *Vitis vinifera* (Vitaceae), η οποία στηρίζεται σε σιδερένιους δοκούς. Η κατασκευή της πέργολας χρονολογείται την δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.4.6. Το Στοιχείο του Νερού

Το στοιχείο του νερού αξιοποιείται για την κάλυψη βασικών αναγκών αλλά και για διακοσμητική χρήση στους κήπους των αρχοντικών της Χαλέπας. Η συλλογή και αξιοποίηση του νερού γίνεται κυρίως μέσω στερνών, ενώ το στοιχείο του νερού ως διακοσμητικό στοιχείο αντιπροσωπεύεται με την μορφή λιμνών και σιντριβανιών.

5.4.6.1. Στέρνες

Η στέρνα αποτελούσε αναγκαία λύση για την εξυπηρέτηση του νοικοκυριού τον 19^ο αιώνα. Όλα τα αρχοντικά της Χαλέπας, τα οποία μελετήθηκαν στην παρούσα εργασία διέθεταν στέρνες. Οι στέρνες, οι οποίες εντοπίστηκαν στους κήπους των αρχοντικών είναι σε πολλές περιπτώσεις παραπάνω από μία σε αριθμό, υπόγειες ή υπέργειες, και χρησιμοποιούνται για την κάλυψη βασικών αναγκών του νοικοκυριού, όπως το πότισμα του κήπου, το πλυσταριό και άλλες.

Τα αρχοντικά της Χαλέπας διέθεταν πηγάδια, υπόγειες και υπέργειες στέρνες. Οι υπόγειες στέρνες γέμιζαν από τα βρόχινα νερά των δωματίων και τις στέγες των οικιών, σύστημα το οποίο εφαρμοζόταν από τα μινωικά χρόνια. Το νερό από τις υπόγειες στέρνες μέσω της σβίγας (βίντσι ή βαρούλκο) μεταφερόταν στις επίγειες στέρνες και από εκεί οδηγείτο με φυσική ροή στα περιβόλια για την άρδευσή τους. Ακόμη, οι υπέργειες στέρνες, συνήθως σε μορφή ανοικτής δεξαμενής, γέμιζαν νερό και από μαγγανοπήγαδα που βρίσκονταν στους κήπους. Μαγγανοπήγαδα στη Χαλέπα δεν συναντώνται σε πολλές περιπτώσεις διότι η περιοχή δεν διαθέτει πολλά υπόγεια νερά σε σύγκριση με τον Χανιώτικο Κάμπο (Μανούσακας, 2005-2015).

Στη Χαλέπα υπήρχαν αρκετά στενά πηγάδια με σβίγα, οι περισσότερες οικίες όμως είχαν υπόγειες στέρνες μεγάλου μεγέθους και θολωτές. Παραδοσιακά, οι υπόγειες στέρνες, ήταν πελεκητές με το σφυρί και το καλέμι σε βράχο που έχει την ιδιότητα να μην απορροφά το νερό. Χρησιμοποιούσαν πέτρα και συνδετικό υλικό (τσιμεντοκονίαμα, ασβέστη, κουρασάνι) για να ολοκληρώσουν και να στεγανοποιήσουν τα τοιχώματα. Επίσης, έκαναν «υάλωμα» για ακόμα καλύτερη στεγανοποίηση απλώνοντας θηραϊκή γη και βάζοντας φωτιά στο εσωτερικό της. Με αυτό τον τρόπο, η στέρνα αποκτούσε πολύ λεία και αδιαπέραστη υφή εσωτερικά. Για να διατηρούν τη στέρνα καθαρή έμπαιναν μέσα μικροκαμωμένα άτομα ή ακόμα και παιδιά που καθάριζαν τη λάσπη από τον πυθμένα και τα τοιχώματα. Για να διατηρείται το νερό της στέρνας καθαρό έριχναν μέσα χέλια για να μην πιάνουν βρύα τα τοιχώματα. Τα χέλια ήταν και δείκτες καθαρότητας, μιας και αν το νερό είχε μολυνθεί, πέθαιναν. Στις ανοικτές στέρνες ενδημούσε ένα μικρό ψάρι το οποίο διατηρούσε το νερό καθαρό. Επίσης, έριχναν στις δεξαμενές ασβέστη για να βελτιωθεί η γεύση του νερού (Μανούσακας, 2005-2015).

Στις υπέργειες στέρνες χρησιμοποιούσαν κληματαριές, «κρεβατίνες», για την προφύλαξή τους από τον ήλιο ώστε να μην αναπτύσσονται βρύα και πρασινίζει το νερό και υπήρχαν και χρυσόψαρα ή άλλα ψάρια για να καταπολεμούν τα κουνούπια (Μανούσακας, 2005-2015).

Οι στέρνες είχαν συνήθως χωρητικότητα 10 έως 20 m³ περίπου.

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι στέρνες είναι απλές κατασκευές χωρίς ιδιαίτερο διάκοσμο, σε αντίθεση με αυτές που συναντώνται στον Κάμπο της Χίου (Αποστολίδης, 2011). Περίτεχνες στέρνες υπάρχουν σε άλλες περιοχές εκτός της Χαλέπας, όπως στο μετόχι Ησυχάκη, η οποία είναι Ενετική, και στο μετόχι της Μουφτινίας (Βεζαδέ). Σήμερα ελάχιστες διατηρούνται πλέον, διότι είτε έχουν εγκαταλειφθεί είτε έχουν αφαιρεθεί, καθότι δεν είναι αναγκαίες πλέον για την εξυπηρέτηση του νοικοκυριού.

Στο ξενοδοχείο «Χαλέπα», μαρτυρία σημερινών ιδιοκτητών αναφέρεται στην ύπαρξη υπερμεγέθους στέρνας στον πίσω κήπο του αρχοντικού η οποία δεν υπάρχει πλέον λόγω της επέκτασης του ξενοδοχείου (συνέντευξη με κο Σπανουδάκη, Απρίλιος 2015). Στα αρχοντικά της Χαλέπας στέρνες διατηρούνται σήμερα στα κτίρια «Γαλαρία», «Παλάτι», την οικία Μαρκαντωνάκη και Βενιζέλου.

Η οικία Μητσοτάκη («Γαλαρία») διέθετε τρεις στέρνες κατά την μαρτυρία των ιδιοκτητών από την εποχή κατασκευής της, λόγω του ότι η αρχική χρήση του χώρου ήταν στρατώνας και οι ανάγκες ιδιαίτερα αυξημένες. Σήμερα, στο χώρο του προκηπίου, ακριβώς κάτω από την στέγη διατηρείται μία υπόγεια στέρνα, η οποία δεν αξιοποιείται πλέον. Η στέρνα συγκέντρωνε το βρόχινο νερό μέσα από το λούκι ομβρίων τετραγωνικής διατομής, το οποίο στηρίζεται με την βοήθεια οξειδωμένων στηριγμάτων (EIKONA 212, 213).

Στην θέση της στάθμευσης των αυτοκινήτων υπήρχε επίσης μία στέρνα ανοικτού τύπου, η οποία όμως κατεδαφίστηκε λόγω της πράξης αναλογισμού την δεκαετία του 1970, όπου μέρος του οικοπέδου χρησιμοποιήθηκε από τον Δήμο για την διαπλάτυνση της οδού Ακρωτηρίου. Πληροφορίες για την τρίτη στέρνα δεν διατίθενται.

Το «Παλάτι» διαθέτει και αυτό δύο στέρνες. Η στέγη περιμετρικά διαθέτει λούκι ομβρίων μέσα από το οποίο το βρόχινο νερό καταλήγει με ελεύθερη απορροή σε υδρορροές ενσωματωμένες στην τοικοποιία του αρχοντικού (μία σε κάθε όψη), και συνδεόταν με υπόγεια θολωτή στέρνα. Το νερό αυτό προοριζόταν μόνο προς πόση. Η υπέργεια στέρνα, όμως, ήταν άμεσης χρήσης αποκλειστικά για το πότισμα του κήπου (EIKONA 214, 215).

Τέλος, στην οικία Μαρκαντωνάκη, γινόταν χρήση γεννήτριας το 1900, η οποία λειτουργούσε κατά την διάρκεια της νύχτας και τροφοδοτούσε τη στέρνα με νερό μέσω αντλίας. Ταυτόχρονα, γινόταν και η παραγωγή ρεύματος για την τροφοδοσία της οικίας (π.χ. για τον φωτισμό). Την ημέρα άνοιγαν την βάνα και πότιζαν τον κήπο με φυσική ροή, λόγω της κλίσης του εδάφους (EIKONA 216).

EIKONA 212 και 213. Υπόγεια στέρνα στην Βόρεια όψη και πρόσοψη οικίας Κυριάκου Μητσοτάκη ή «Γαλαρία», στον χώρο του προκηπίου. Δεξιά διακρίνεται η αντλία της υπόγειας στέρνας για την ανύψωση του νερού (σβίγα ή βίντσι) (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 214. Υπέργεια στέρνα διακρίνεται δεξιά του αξονικού διαδρόμου στο προκήπιο της οικίας του Πρίγκιπα Γεωργίου. Μαρτυρία από την οικογένεια αναφέρει ότι η στέρνα υπάρχει ακόμα στην ίδια θέση κρυμμένη από βλάστηση (πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Εθνικού Ιστορικού Μουσείου).

ΕΙΚΟΝΑ 215. Υπόγεια θολωτή στέρνα για την συλλογή του νερού από την στέγη στην νότια όψη της οικίας Θεμιστοκλή Μητσotάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 216. Υπέργεια στέρνα με κληματαριά στην βόρεια όψη του κήπου της οικίας Μαρκαντωνάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.4.6.2. Λίμνες και Σιντριβάνια

Λίμνη διατηρούσε και διατηρεί μέχρι και σήμερα στον χώρο του προκηπίου, η οικία Μαρκαντωνάκη και η Γαλλική Σχολή Καλογραιών, οι οποίες όμως δεν αξιολογούνται.

Η κατασκευή των λιμνών ήταν απλή. Σύμφωνα με την μαρτυρία του ιδιοκτήτη της οικίας Μαρκαντωνάκη, η λίμνη σχήματος ορθογώνιας κάτοψης με ημικυκλικές προεκτάσεις στις στενές πλευρές ήταν κατασκευασμένη από «διαβρωμένα βράχια» τα οποία αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο και ορίζουν το περίγραμμά της. Επιπλέον, με το ίδιο υλικό διαμορφωνόταν μία κοιλότητα, η οποία συγκέντρωνε το νερό και πλαισίωνε τον πίδακα ανάβλυσης νερού, ο οποίος δεν είχε διακοσμητικό χαρακτήρα και απλά την τροφοδοτούσε με νερό. Η κατασκευή της κοιλότητας αυτής, σύμφωνα με την περιγραφή της από τον ιδιοκτήτη της, παρομοιάστηκε με μανιτάρι ή με ένα ανοικτό νούφαρο. Η λίμνη περιείχε νούφαρα και χρυσόψαρα και το νερό ήταν ήρεμο (προσωπική συνέντευξη με τον κο Μαρκαντωνάκη, Απρίλιος 2015) (ΕΙΚΟΝΑ 217, 218 και 219).

Σχετικά με την λίμνη στο χώρο του προκηπίου της Γαλλικής Σχολής, μαθητής της αναφέρει χαρακτηριστικά ότι διέθετε νούφαρα αλλά, ακόμη και βατράχια (ΕΙΚΟΝΑ 220, 221, 222, 223) (Ασημομύτη- Εκκεκάκη, 2004).

Στην οικία του Αγγλικού Προξενείου, φωτογραφικό ντοκουμέντο της εποχής μαρτυρεί την ύπαρξη σιντριβανιού (ΕΙΚΟΝΑ 224). Το σιντριβάνι αποτελούσε μια διώροφη κατασκευή, από την οποία το νερό ανάβλυζε υπό τη μορφή πίδακα. Τα επιμέρους επίπεδα κοσμούσαν γλάστρες διαφόρων μεγεθών και με ποικιλία φυτικών ειδών. Η χρήση του υγρού στοιχείου είναι συνήθης πρακτική στους μεσογειακούς κήπους, διότι αποτελεί πηγή δροσισμού και αισθητικής απόλαυσης σε θερμά τοποκλίματα, όπως αυτό της Χαλέπας.

ΕΙΚΟΝΑ 217. Η λίμνη ανάμεσα στις Αρωκάριες, *Araucaria bidwillii*, στο προκήπιο της οικίας Μαρκαντωνάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 218 και 219. Λίμνη στο μέσο των παρτεριών του προκηπίου ανάμεσα στις Αρωκάριες. Η αρχική της μορφή εσωτερικά έχει πλέον αλλοιωθεί. Επιπλέον, η χρήση χαλικιού γύρω από την λίμνη αποτελεί μεταγενέστερη εφαρμογή (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 220 και 221. Χρήση του υγρού στοιχείου στον προαύλιο χώρο της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών στο κέντρο της αυλής και μπροστά από την κύρια είσοδο του κτιρίου. Φθινόπωρο του 1949. Διακρίνεται η λίμνη σχήματος S. Δεξιά φωτογραφία της λίμνης σήμερα. Πιθανόν η λίμνη να διατηρεί την παλαιότερη θέση της (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004 και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

ΕΙΚΟΝΑ 222. Η λίμνη του κήπου το 1958 της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών, άλλη μία προσφιλή θέση, εκτός από το Άγαλμα του Αγίου Ιωσήφ της Εμφανίσεως για φωτογραφικές πόζες των μαθητριών της σχολής (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 223. Διακρίνεται η λίμνη με τα Νούφαρα, *Nymphaea alba* (Nymphaeaceae) και άλλα υδροχαρή φυτικά είδη το 1958, όπως αναφέρεται στην βιβλιογραφία. Διακρίνεται και το φυτό Σανσεβιέρια, *Sansevieria sp.* (Asparagaceae) σε πρώτο πλάνο (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 224. Δεξίωση στο Αγγλικό Προξενείο την 9^η Μαΐου 1907. Διακρίνεται το σιντριβάνι στον κήπο του Προξενείου, όπου οι καλεσμένοι απολαμβάνουν την δροσιά του (πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Εθνικού Ιστορικού Μουσείου).

5.4.7. Φυτικό Υλικό

Η αναγνώριση των φυτικών ειδών, τα οποία χρησιμοποιούνται στους κήπους των αρχοντικών της Χαλέπας δεν ήταν εύκολη, μιάς και το μόνο υπάρχον είδος που τεκμηριώνεται με βεβαιότητα είναι η Αρωκάρια, *Araucaria bidwillii* (Araucariaceae). Εκτεταμένη έρευνα διεξήχθη σε φωτογραφικά αρχεία, κείμενα και προφορικές μαρτυρίες για σχετικές πληροφορίες, ενώ πραγματοποιήθηκε και εκτενής επιτόπια έρευνα στους κήπους των αρχοντικών για παλαιές φυτεύσεις, οι οποίες έχουν σήμερα αναπτυχθεί ιδιαίτερα σε ύψος και η εγκατάσταση τους σ' αυτούς τους κήπους χρονολογείται στα τέλη του 19^{ου} αιώνα περίπου.

Το φυτικό υλικό στους κήπους της Χαλέπας καλύπτει διάφορες εφαρμογές, όπως φύτευση σε θαμνοστοιχίες, δένδροστοιχίες και αλέες, φύτευση σε παρτέρια, για την κάλυψη σιδηροκατασκευών, φύτευση σε ομάδες εν είδη μικρών οπωρώνων, ελαιώνων και αμπελώνων, αλλά και τον καλλωπισμό των κήπων μέσα από την φύτευση γλαστρών (ΕΙΚΟΝΑ 225, 226, 227, 231). Από βιβλιογραφία και μαρτυρίες είναι γνωστό ότι η οικία Βενιζέλου, όπως παρατηρήθηκε και κατά την αυτοψία, διαθέτει ομαδικές φυτεύσεις εσπεριδοειδών εν είδει μικρών οπωρώνων. Ομοίως, ομαδικές φυτεύσεις εντοπίστηκαν, κατά την επίσκεψη των κήπων, στην Γαλλική Σχολή Καλογραιών, στο «Παλάτι», την Οικία Μαρκαντωνάκη, καθώς και στον Ι.Ν.Αγίας Μαγδαληνής (ΕΙΚΟΝΑ 228, 232).

Αμπελώνα διέθετε η οικία Βενιζέλου κατά την βιβλιογραφία, ο οποίος υπάρχει μέχρι και σήμερα (ΕΙΚΟΝΑ 229, 230) (Μητσοτάκη, 2006). Όμως και η «Γαλαρία», βάσει μαρτυρίας, διέθετε αμπελώνα, ο οποίος έχει αντικατασταθεί σήμερα από εσπεριδοειδή (προσωπική συνέντευξη με την κα Μητσοτάκη, Απρίλιος 2015). Αμπελώνα είχαν και η Γαλλική Σχολή (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004), η οικία του Αυστροουγγρικού Προξένου, όπως αναφέρθηκε στην παράγραφο 4.3.10, αλλά και η οικία Σβαρτς (Μέλαινα, 2008).

Τέλος, είναι γνωστό από βιβλιογραφία και μαρτυρία ότι η Γαλλική Σχολή διατηρούσε και λαχανόκηπο (Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

Λιγосτές βιβλιογραφικές αναφορές δίνουν ακριβείς πληροφορίες σχετικά με τα φυτικά είδη των κήπων των αρχοντικών της Χαλέπας, όπως:

Χαρακτηριστικά, ο Γερμανός περιηγητής και δραγουμάνος Bothmer γράφει την μονογραφία του με θέμα την Κρήτη, το νησί του Μίνωα, όπως ο ίδιος αναφέρει χαρακτηριστικά, η οποία εκδίδεται στην Λειψία το 1899 για τον εκδοτικό οίκο τουριστικών οδηγών της εποχής (Woerls' Reisebücher Verlag). Στην μονογραφία του αναφέρεται εν συντομία στο χωριό Χαλέπα, το οποίο περιγράφει ότι βρίσκεται 5.00km ανατολικά της πόλης των Χανίων. Σύμφωνα με τον Bothmer, στη Χαλέπα διαμένουν αριστοκρατικές οικογένειες και πρόξενοι, των οποίων τα αρχοντικά είναι βαμμένα λευκά και πλαισιώνονται από πλούσια βλάστηση. Ο Bothmer αναφέρεται και σε συγκεκριμένα φυτικά γένη, τα οποία αναπτύσσονται στους κήπους, όπως *Aloe sp.*, *Cypressus sp.*, *Opuntia sp.*, *Pinus sp.*, Πορτοκαλιές, Συκιές και Φοίνικες, καθώς και διάφορα είδη κάκτων (Bothmer, 1899).

Αλλά και η Βαρώνη Σβαρτς, η οποία συντηρούσε το κτήμα της στην Χαλέπα, περιγράφει χαρακτηριστικά:

«Όπως αφήνει κανείς πίσω του την τάφρο της πόλης που στρίβει προς τα αριστερά, έχει μπροστά του μία πράσινη ζώνη γης που εκτείνεται έως τους γυμνούς λόφους, πάνω στους οποίους βρίσκονται διασκορπισμένα σπίτια, οι επαύλεις, οι κήποι με τους πορτοκαλεώνες και με τους γέρικους ελαιώνες της Χαλέπας (Μέλαινα, 2008)».

Οι περιηγητές της Κρήτης ενδιαφέρονται περισσότερο να παρατηρήσουν το φυσικό τοπίο και να καταγράψουν την χλωρίδα του, παρά να δώσουν περαιτέρω πληροφορίες για την σύνθεση του φυτικού υλικού στους κήπους της Χαλέπας.

Ο ζωγράφος Lear περιγράφοντας την διαδρομή Χανιά-Χαλέπα το 1864, αναφέρεται στους άπειρους συγκεντρωμένους κάκτους, καθώς και στις αλόες, τις οποίες συναντά σε αφθονία κατά ομάδες. Στην διαδρομή αυτή, μισής ώρας με τα πόδια, αναφέρεται σύντομα και στην αυτοφυή βλάστηση της περιοχής, όπως στον Ασφόδελο, *Asphodelus aestivus* (Xanthorrhoeaceae), στην Σκυλοκρεμμύδα, *Drimia maritima* (Asparagaceae) και στην Δρακοντιά, *Dracunculus vulgaris* (Araceae) (Lear, 2012).

Ομοίως, η Σβαρτς αναφέρεται στην Κρητική γη, την οποία περιγράφει το 1866 ως εξής: «*Η Κρητική γη είναι πολύ πλούσια σε ενδιαφέροντα και φαρμακευτικά φυτά, χαμόδεντρα και θάμνους, αλλά επίσης αξιοσημείωτη είναι και η ποικιλία των ανθέων που ανθίζουν στο λιγοστό χώμα ανάμεσα στους βράχους. Ο Tournefort (20), γνωστός γάλλος βοτανολόγος αναφέρει το ακρωτήριο Μελέχα (Ακρωτήριο) και ιδίως τα ακρωτηριανά υψώματα της Χαλέπας ως τις περισσότερο ενδεδειγμένες περιοχές για φυτολογική μελέτη. Σύντομα πείσθηκα ότι η παρατήρησή του είναι αληθινή, διότι επισκεπτόμενος συχνά τα σημεία αυτά στις καθημερινές μου εξόδους*» (Μέλαινα, 2008).

Σημαντική γνώση επίσης για την ιστορία της εισαγωγής φυτών στην Κρήτη, η οποία κρίνεται χρήσιμη για την καλύτερη τεκμηρίωση της παρούσας εργασίας, καταθέτουν και οι συγγραφείς Rackham Ol. και Moody J. (2008):

- Το Βρομόδεντρο ή Αϊλανθος, *Ailanthus altissima* (Simaroubaceae,) είναι ίσως η πιο μακροπρόθεσμη κληρονομιά που άφησε ο Άρθουρ Έβανς στην Κρητική ύπαιθρο. Το κινέζικο αυτό δέντρο με τα τεράστια σύνθετα φύλλα, εισήχθηκε στη Βίλα Αριάδνη, στην οικία του Έβανς στην Κνωσό, γύρω στο 1910, αλλά φυτεύτηκε και σε πολλά άλλα μέρη. Σημαντικό στοιχείο είναι η ιδιότητά του ότι η εξάπλωσή του είναι ανεξέλεγκτη (Rackham Ol.- Moody J., 2008).

- Η Κουκουναριά (ήμερο πεύκο, *Pinus pinea* (Pinaceae) ήταν αρχικά ένα δέντρο των αμμολόφων της Ιταλίας, και ίσως της Ελλάδας. Στην Κρήτη, το δέντρο αυτό καλλιεργούνταν για τους εδώδιμους καρπούς του. Το χαρακτηριστικό σκιαδόμορφο σχήμα του μαρτυρεί συνήθως την ύπαρξη κήπου του 19^{ου} αιώνα (Rackham Ol.- Moody J., 2008).

- Η Τουρκοκρατία ήταν μια περίοδος στην οποία σημειώνεται ενδιαφέρον για νέα φυτά, κυρίως από την Αμερική. Κρίνοντας από σχεδιαστικές απεικονίσεις περιηγητών, ο γιγαντιαίος Αθάνατος, *Agave americana* (Asparagaceae) εισήχθηκε τον 19^ο αιώνα. Τα αγκαθωτά του φύλλα τον μετέτρεψαν σε φυτό για φράκτες. Είναι ένα από τα μεγαλύτερα ποώδη φυτά. Οι βραχύβιοι ανθισμένοι μίσχοι του, ύψους 7.00m, είναι ένα χαρακτηριστικό θέαμα στη χερσόνησο του Ακρωτηρίου (Rackham Ol.- Moody J., 2008).

Ακόμη, σημαντική είναι και η μαρτυρία που επιβεβαιώνει το ενδιαφέρον της οικογένειας Βενιζέλου για την αγροτική ζωή: «...τον Κυριάκο καταλαμβάνει μια επιθυμία να γυρίσει εις την αγροτικήν ζωήν. Να φυτέψη αμυγδαλιές, αμπέλι, συκιές, ροδακινιές, ακόμη και άνθη, ζητεί μάλιστα εκλεκτάς ποικιλίας από την Χίον, από την Σύρον, την Σμύρνην, από τα Κύθηρα, από την Αττική. Από την Σμύρνη ζήτησε πενήντα έως εκατόν κληματόβεργες μπαγλίσ και μερικές τσεκιρδεξίζικες, καθώς και συκιές μπαρδακλί. Από τα γειτονικά Κύθηρα ζήτησε λιθοσυκιές και κλήματα από συγκεκριμένο κτήμα». Ποιά από όλα τα προαναφερθέντα φυτικά είδη εγκαταστάθηκαν στα Χανιά παραμένει αδιευκρίνιστο. Σίγουρο είναι ότι υπήρχε διαμορφωμένος κήπος και αμπέλι. Σύμφωνα με την κα Μητσοτάκη, ο κήπος είχε πλακόστρωτα δρομάκια, άνθη, τριανταφυλλιές από την Γαλλία, οπωροφόρα δέντρα, αμπέλι, ελιές, είδη που ήταν ιδιαίτερη αδυναμία του Ελ. Βενιζέλου (Μητσοτάκη, 2006).

---

(20) Ο γνωστός γάλλος βοτανολόγος, στάλθηκε το 1700 από τον Λουδοβίκο ΙΔ΄ στο Λεβάντε. Από εκεί έφερε πολλά φυτά και ενδιαφέρουσες πληροφορίες, τις οποίες δημοσίευσε στο έργο του «Voyage du Levant» (Μέλαινα, 2008, σελ. 24).

Ο Βενιζέλος κατέβαλε ιδιαίτερη φροντίδα για τον κήπο, ακολουθώντας την πατρική παράδοση. Έφερε κηπουρό από την Αθήνα και φυτά, αξίας 25.000δρχ., από τα οποία εμπλουτίστηκε και ο Δημοτικός Κήπος της πόλης. Τον κήπο του, φρόντιζε ιδιαίτερα μέχρι το θάνατό του, ακόμη και όταν έμενε στην Ευρώπη, στέλνοντας οδηγίες, βιβλία, φυτά, κυρίως τριανταφυλλίες και εργαλεία. Έτρεφε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την καλλιέργεια του αμπελιού (Κλάδου- Μπλέτσα, 1998) (ΕΙΚΟΝΑ).

Ενδεικτικό είναι το τελευταίο του γράμμα από το Παρίσι στις 10 Μαρτίου 1936, το οποίο αναφέρεται κυρίως στη φροντίδα και το πότισμα του κήπου (εφημ. Νέος Κόσμος αρ. φ. 993/ 20.03.1936) (21) (Μητσοτάκη, 2006).

Σημαντική παράμετρος, όμως, για την καλλιέργεια φυτών αποτελεί το έδαφος και η ποιότητά του. Ο δάσκαλος Πιμπλάκις το 1895 αναφέρει σχετικά:

«Η έκταση του καλλιεργήσιμου εδάφους της Χαλέπας είναι μικρά, η ποιότης αυτού είναι καλή, συνίσταται από άμμο, άργιλλο (κολλώδες χώμα) και τίτανον (ασβεστόχωμα) και θεωρείται κατάλληλον δια οιαδήποτε καλλιέργειαν εις βάθος όμως του εδάφους είναι μικρόν και επικάθηται πανταχού υπεράνω των κεκωμένων εις το έδαφος ή υπερεχόντων συνεχών αμμολίθων (καμαρόπετραι) ή τετανολίθων (ασβεστόπετραι), η καλλιέργεια δια τούτον του εδάφους είναι και μικρά και κοπιαστική. Έκαστος των κατοίκων περιποιείται έν μικρόν κηπάριον με οπωροφόρα δέντρα ή ανθοφόρα φυτά, και εις πάσαν οικίαν δύναται τις να παρατηρήσει πλήθος ανθέων σπανιωτάτων δια την νήσον μας, τα οποία καλλιεργώνται μέσα εις τας γλάστρας (Πιμπλάκης, 1895)».

Οι κήποι των αρχοντικών της Χαλέπας συντηρούνταν και από κηπουρό. Κηπουρό διέθετε η Γαλλική Σχολή, η οικία Βενιζέλου, η οικία Μαρκαντωνάκη και το Αυστροουγγρικό Προξενείο. Επιπρόσθετα, η Σβαρτς συμβουλευόταν ενίοτε τον ειδικό Γάλλο γεωπόνο Dr. Baume στα Χανιά για θέματα φυτοπαθολογίας (Μέλαινα, 2008).

ΕΙΚΟΝΑ 225 και 226. Αλέξανδρος Ζαΐμης με άγνωστη στο Αγγλικό Προξενείο στη Χαλέπα το 1908. Διακρίνεται πώδες φυτικό είδος της οικογένειας των Αστεροειδών (Asteraceae) ή Σύνθετων (Compositae), όπως για παράδειγμα τα γένη *Argyranthemum*, *Chrysanthemum* και μία Λεύκα *Populus alba* (Salicaceae) (πηγή: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο και Δημόπουλος, 1988 αντίστοιχα).

(21) Βλέπε δημοσίευμα εφημερίδας «Νέος Κόσμος» στο παράρτημα.

ΕΙΚΟΝΑ 227. Αδελφές και μαθήτριες της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών το σχολικό έτος 1911-1912 στον κήπο (Ιούνιος 1912). Διακρίνεται η πλούσια βλάστηση του κήπου με ποικίλα φυτικά είδη, όπως Ουσινγκτόνια, Πικροδάφνη και Γεράνι (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 228. Κήπος Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής την δεκαετία του 1970. Διακρίνεται ομαδική φύτευση εν είδει πορτοκαλεώνα/οπωρώνα (πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Κλάδου- Μπλέτσα).

ΕΙΚΟΝΑ 229 και 230. Άποψη του αμπελώνα της οικίας Βενιζέλου (προσωπικό αρχείο, 2015).

Έτσι, προκύπτουν τα παρακάτω συμπεράσματα για τις πιθανές πηγές, την προέλευση και προμήθεια του φυτικού υλικού των κήπων της Χαλέπας τα εξής:

1. Στο βιβλίο της Σβαρτς γίνεται η εξής αναφορά: «100 κουμαριές *Arbutus sp.* (Ericaceae) φύτεψα στο κτήμα μου και καμιά δεν ρίζωσε». Ενδεχομένως αυτό να οφειλόταν στην ξηρασία του κτήματός της, όπως η ίδια επισημαίνει (Μέλαινα, 2008). Η εισαγωγή ενδημικών φυτών στους κήπους αποτελούσε μία γενικευμένη πρακτική.

2. Το Κρητικό Τοπίο συνδέεται με το φυτικό υλικό των κήπων στα αρχοντικά της Χαλέπας. Λόγω του ότι δεν υπήρχε συστηματική παραγωγή καλλωπιστικών φυτικών ειδών, αλλά και η μεταφορά τους και εισαγωγή τους δεν ήταν εύκολη υπόθεση εκείνη την εποχή, πιθανή θεωρείται η επιλογή ενδημικών ή ιθαγενών φυτών από το γύρω περιβάλλον. Μια από τις πιθανές πηγές συλλογής φυτικού υλικού ήταν φυτά, τα οποία προϋπήρχαν στην περιοχή της Χαλέπας και του Ακρωτηρίου ή σε θέσεις κοντινών αποστάσεων, με σκοπό την προσπάθεια ένταξης αυτών στους κήπους της Χαλέπας.
3. Βιβλιογραφικές αναφορές και μαρτυρίες επισημαίνουν την εισαγωγή φυτικού υλικού από την Ευρώπη, του οποίου η ευδοκίμηση ευνοείται από το τοπικό κλίμα της Χαλέπας και δεν παρουσιάζει δυσκολίες στην καλλιέργησή του. Για παράδειγμα, ο Ελευθέριος Βενιζέλος κατά την ανακαίνιση της οικίας του το 1927 έφερε φυτά από την Αθήνα και την Αίγυπτο (Skoutelis, 2011).
4. Εντοπίστηκε κατά την έρευνα φυτικό υλικό εμπνευσμένο από την Οθωμανική περίοδο, όπως για παράδειγμα Κυπαρίσια και Μουριές (Skoutelis, 2011).
5. Παρατηρήθηκε ανταλλαγή φυτικού υλικού μεταξύ των νοικοκυριών των αρχοντικών της Χαλέπας, όπως προκύπτει από σχετικές μαρτυρίες ιδιοκτητών (προσωπική συνέντευξη με τον κο Κινδελή και την κα Κουτσουδάκη, Απρίλιος 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 231. Πεύκο, *Pinus halepensis* (Pinaceae) στο προκήπιο της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Κάποτε σκίαζε το άγαλμα του Αγίου Ιωσήφ της Εμφάνισης (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 232. Εσπεριδοειδή, Άκανθα και Κισσός στο προκήπιο της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.4.7.1. Δενδροστοιχίες, Αλέες και Θαμνοστοιχίες

Μαρτυρία μαθήτριας της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών την δεκαετία του 1950 αναφέρεται στις τέσσερις πανύψηλες Χουρμαδιές, *Phoenix dactylifera* (Palmaceae) (Ασημομύτη- Εκκεκάκη, 2004), οι οποίες ήταν συμμετρικά φυτεμένες στην αυλή του προκηπίου της Γαλλικής Σχολής. Συμμετρική φύτευση Φοινίκων συναντάται και σήμερα και στο «Παλάτι» και στο «Αγγλικό Προξενείο».

Ο κήπος της Γαλλικής Σχολής την δεκαετία του 1960 διέθετε αλέες, οι οποίες διατηρούνται και σήμερα από Μουριές, *Morus sp.* (Moraceae), καθώς και από Ροβίνιες, *Robinia pseudoacacia* (Fabaceae) υπό την μορφή δενδροστοιχιών, οι οποίες πιθανόν να προστέθηκαν μεταγενέστερα (ΕΙΚΟΝΑ 233, 234, 235) (Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

Θαμνοστοιχίες εμφανίζονται στο προκήπιο της Γαλλικής Σχολής με χρήση των φυτικών ειδών Τριανταφυλλιάς, *Rosa sp.* (Rosaceae), Ιβίσκου, *Hibiscus rosa-sinensis* (Malvaceae) και Λιγούστρου (ΕΙΚΟΝΑ 236). Θαμνοστοιχία Ιβίσκου παρατηρήθηκε και στην οικία Μαρκαντωνάκη.

ΕΙΚΟΝΑ 233 και 234. Μερική άποψη του προκηπίου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Διακρίνεται δενδροστοιχία από Μουριές, *Morus alba* (Moraceae) (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 235. Δενδροστοιχία από Μουριές, *Morus alba* (Moraceae) στην Βορινή όψη του κτιρίου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 236. Αλέα από Λιγούστρο, *Ligustrum japonicum* (Oleaceae) στο προκήπιο της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Ορίζει διάδρομο κίνησης στο προκήπιο (προσωπικό αρχείο, 2015).

5.2.7.2. Παρτέρια

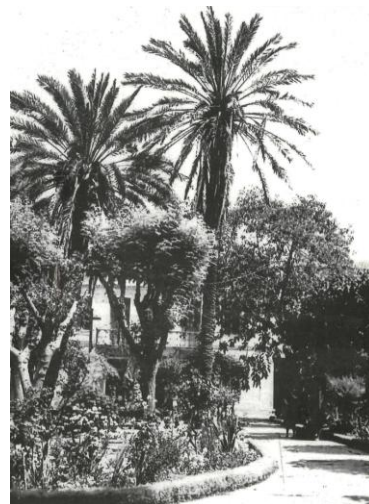
Η χρήση των παρτεριών γίνεται κυρίως για τα άνθη (ανθώνες), όπως παρατηρήθηκε στην οικία Βενιζέλου αλλά και σε άλλες περιπτώσεις (ΕΙΚΟΝΑ 237 και 238, 245, 246, 247). Παρτέρια υπάρχουν όμως και για τα απαραίτητα στο νοικοκοιριό «ζαρζαβατικά» σε ημισκιερό μέρος κάτω από τα εσπεριδοειδή, όπως παρατηρήθηκε π.χ. κατά την αυτοψία στην οικία Μαρκαντωνάκη.

Στην οικία Βενιζέλου παρατηρήθηκαν παρτέρια, τα οποία οριοθετούνται από ψαλιδιζόμενη μπορντούρα από Πυξάρι, *Buxus sempervirens* (Buxaceae) ύψους 0.50m και άλλα φυτικά είδη (ΕΙΚΟΝΑ 239, 240, 241, 248, 249, 250, 251). Ειδικότερα, δύο ανθώνες του προκηπίου, στους οποίους προφανώς αναφέρεται ο Βενιζέλος στο τελευταίο του γράμμα από το Παρίσι, πλαισιώνονται από Πυξάρι, ενώ δύο Αρωκάριες, *Araucaria bidwillii* (Araucariaceae), οριοθετούν τις κάθετες γραμμές του κήπου στο κέντρο του παρτεριού (Skoutelis, 2011). Στην περίπτωση επιλογής των δέντρων αυτών δεν υπήρξε πρόβλεψη για την σωστή απόσταση φύτευσης από την οικία, με αποτέλεσμα σήμερα να έχει χαθεί η ισορροπία κτιρίου και δενδρώδους φυτικού υλικού. Ακόμη, το ύψος και το σχήμα της κόμης λειτουργούν με την σημερινή τους μορφή ανταγωνιστικά σε σχέση με το κτίριο και έχουν μετατραπεί σε χαρακτηριστικά τοπόσημα που αποτελούν σημείο αναφοράς για την περιοχή.

Παρόμοια χρήση μπορντούρας παρατηρήθηκε και στην Γαλλική Σχολή, ενώ μαρτυρίες αποκάλυψαν ότι υπήρχε όμοια χρήση στην οικία Μαρκαντωνάκη και στην «Γαλαρία» (προσωπική συνέντευξη με κκ. Μαρκαντωνάκη και Βιρβιδάκη, Απρίλιος 2014). Στους ανθώνες αυτού του τύπου των προκηπίων φύτευαν ως επί το πλείστον τριανταφυλλίες (προσωπική συνέντευξη με κο Κινδελή, Απρίλιος 2015).

Στον αρχικό κήπο του Πρίγκιπα Γεωργίου στο Παλάτι φυτεύτηκαν δύο Τραχύκαρποι, *Trachycarpus fortunei* και δύο Φοίνικες, *Phoenix canariensis* με άξονα συμμετρίας το κεντρικό μονοπάτι, το οποίο πλαισιώνεται από Άκανθα, *Acanthus mollis*, και ψαλιδιζόμενο είδος Πιττόσπορο, *Pittosporum tobira* (Skoutelis, 2011).

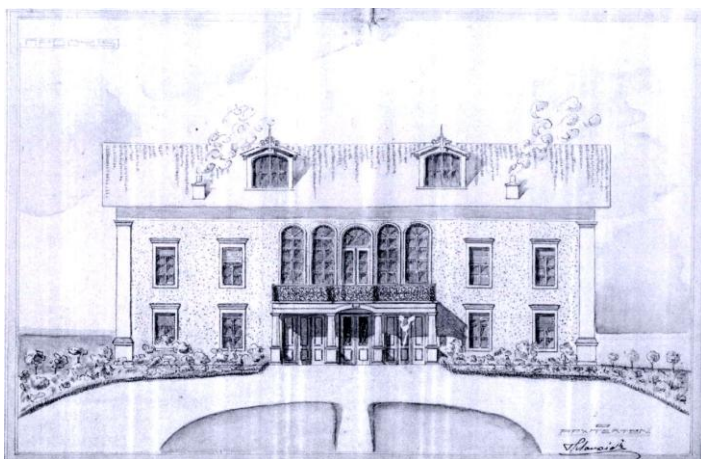
Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα παρτέρια σε άμεση επαφή με την πρόσοψη, όπως αυτά παρατηρήθηκαν κατά την αυτοψία στην «Γαλαρία», στις οικίες Μαρκαντωνάκη και Βενιζέλου, όπου και αφαιρέθηκαν στην πρόσφατη ανακαίνιση (2015) ενδεχομένως για λόγους αποφυγής προβλημάτων υγρασίας (ΕΙΚΟΝΑ 242, 243, 244).

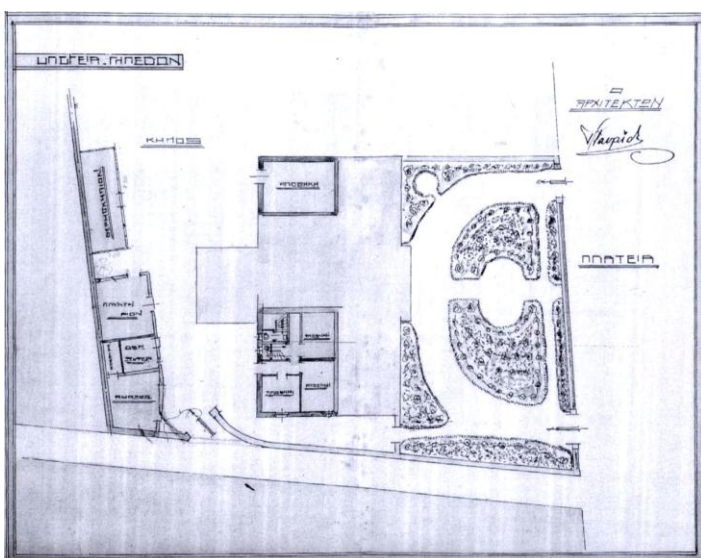
ΕΙΚΟΝΑ 237. Επιστολικό δελτάριο της δεκαετίας του 1920, όπου διακρίνονται τα παρτέρια, οι φυτεύσεις και τα καθιστικά στο προκήπιο της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Χώροι στάσης και κίνησης (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 238. Αποψη του κήπου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών όπου διακρίνεται παρτέρι με φυτά και χαμηλή μπορντούρα πλάτους 0.20m περίπου πιθανόν από Λεβαντίνη, *Santolina chamaecyparissus* (Asteraceae). Οριοθετεί το παρτέρι από τον πλακοστρωμένο χώρο (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 239. Σκίτσο όψης του μηχανικού Σταυρίδη το 1927. Διακρίνεται η χάραξη των ανθώνων του προκηπίου της οικίας Βενιζέλου (πηγή: Μητσοτάκη, 2006).

ΕΙΚΟΝΑ 240. Σχέδιο κάτοψης, όπου διακρίνονται τα παρτέρια με χαμηλή φύτευση, όπως τα σχεδίασε ο μηχανικός Σταυρίδης το 1927 και όπως σχεδόν έχουν διατηρηθεί μέχρι σήμερα. Ακόμη και οι θέσεις των αυλοθυρών διατηρούνται και σήμερα όπως στο σχέδιο (πηγή: Μητσοτάκη, 2006).

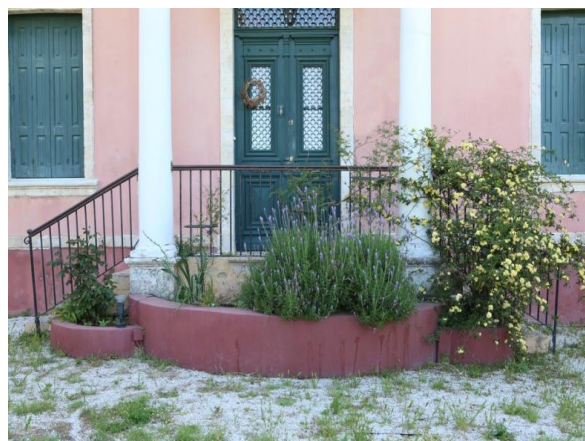

ΕΙΚΟΝΑ 241. Νοτιοανατολική όψη του προκηπίου της οικίας Βενιζέλου πριν την τελευταία ανακαίνιση (2015). Διακρίνονται τα παρτέρια ιταλικού ύφους (πηγή: Μητσοτάκη, 2006).

ΕΙΚΟΝΑ 242. Παρτέρι σε επαφή με την πρόσοψη του κτιρίου της οικίας Μαρκαντωνάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 243. Παρτέρι εισόδου οικίας Μαρκαντωνάκη σε επαφή με την πρόσοψη του κτιρίου (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 244. Παρτέρια σε επαφή με την πρόσοψη και μπροστά από την είσοδο της οικίας Μητσοτάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 245 και 246. Άποψη του προκηπίου του Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής την δεκαετία του 1960. Διακρίνονται παρτέρια με χαμηλή φύτευση ενώ ψηλά δέντρα πλαισιώνουν το κτίριο. Δέντρα και ψηλοί θάμνοι πλαισιώνουν την πρόσοψη του κτιρίου, τα οποία είναι φυτεμένα σε παρτέρια δεξιά και αριστερά αξονικού διαδρόμου. Δεξιά φωτογραφία της δεκαετίας του 1970 (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» και Φωτογραφικό Αρχείο Κλάδου- Μπλέτσα αντίστοιχα).

ΕΙΚΟΝΑ 247. Άποψη του προκηπίου Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής το 2007 πριν την ανάπλαση του 2008 (πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Τσουκάτου, 2007).

ΕΙΚΟΝΑ 248 και 249. Παρτέρι στο προκήπιο της οικίας Ελ. Βενιζέλου. Μπορντούρα από Πιττόσπορο, *Pittosporum tobira* (Pittosporaceae), έχει εξελιχθεί σε θάμνο ελεύθερης ανάπτυξης και αργότερα σε δέντρο για σκιά (προσωπικό αρχείο, 2015).

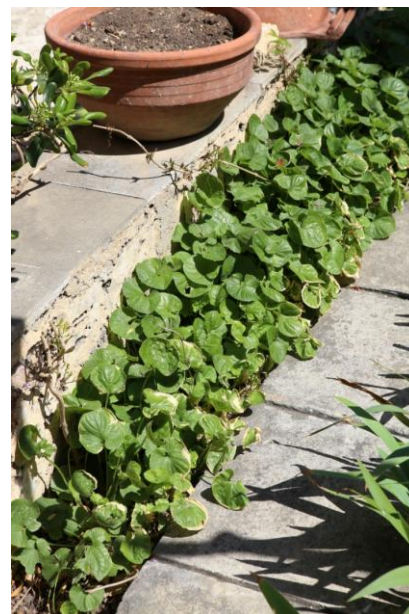

ΕΙΚΟΝΑ 250. Παρτέρι στο προκήπιο της οικίας Ελ. Βενιζέλου. Μπορντούρα από Πιττόσπορο, *Pittosporum tobira* (Pittosporaceae) έχει εξελιχθεί σε θάμνο ελεύθερης ανάπτυξης και αργότερα σε δέντρο για σκιά (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 251. Άποψη του προκηπίου στο «Παλάτι». Παρτέρι, το οποίο σχηματίζεται από τον αξονικό διάδρομο. Η μπορντούρα από Πιττόσπορο, έχει εξελιχθεί σε θάμνο ελεύθερης ανάπτυξης και έχει επέλθει σε «σπηλαιώδη μορφή». Παράλληλα η Άκανθα ενώ ευδοκίμει σε σκιασμένες θέσεις δεν παρουσιάζει προβλήματα σε ηλιόλουστες θέσεις και δημιουργεί μαζί με το Πιττόσπορο ένα ευχάριστο περιβάλλον (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 252. Βολβώδες φυτικό είδος Χεμάνθους, *Haemanthus coccineus* (Amaryllidaceae), σε παρτέρι 0.40m πλάτους περίπου στον ανατολικό κήπο του ξενοδοχείου «Δώμα» (προσωπικό αρχείο, 2015). Πρόκειται πιθανόν για μεταγενέστερη εφαρμογή της δεκαετίας 1960.

ΕΙΚΟΝΑ 253. Φύτευση παρτεριού πλάτους 0.20m περίπου με Μενεξέ, *Viola sp.* (Violaceae), στον ανατολικό κήπο του ξενοδοχείου «Δώμα» (προσωπικό αρχείο, 2015). Πρόκειται πιθανόν για μεταγενέστερη εφαρμογή.

5.4.7.3. Σιδηροκατασκευές

Μαρτυρίες μαθητών, οι οποίοι φοίτησαν στην Γαλλική Σχολή Καλογραιών την δεκαετία του 1950 (1955-57), αναφέρονται στην γεμάτη με άνθη και δένδρα αυλή. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται για τα κιόσκια (22) τα οποία ήταν καλυμμένα με αναρριχώμενα φυτά, όπως Γιασεμί, *Jasminum sp.* (Oleaceae), Τριανταφυλλιά, *Rosa sp.* (Rosaceae), και κάτω από αυτά ήταν τοποθετημένα παγκάκια. Εκεί μέσα οι Αδελφές κένταγαν κέντημα τύπου ροκοκό, τα πλεκτά τους και τα εργόχειρά τους (ΕΙΚΟΝΑ 254) (Ασημομύτη- Εκκεκάκη, 2004).

Η παραπάνω περιγραφή παραπέμπει σε σιδηροκατασκευή, πάνω στην οποία αναρριχάται φυτικό είδος Τριανταφυλλιάς, *Rosa sp.* (Rosaceae) και το οποίο παρατηρήθηκε κατά την έρευνα στο προκήπιο της Γαλλικής Σχολής (ΕΙΚΟΝΑ 255).

ΕΙΚΟΝΑ 254. Μερική άποψη της αυλής του προκηπίου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Διακρίνεται σιδηροκατασκευή για την αναρρίχηση φυτών (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 255. Σιδηροκατασκευή για την στήριξη αναρριχώμενων Τριανταφυλλιών, *Rosa sp.* (Rosaceae), στο προκήπιο της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών (προσωπικό αρχείο, 2015).

(22) κιόσκι το: ελαφρά υπαίθρια στεγασμένη κατασκευή, συνήθ. ξύλινη και ανοιχτή από όλες τις πλευρές. | | περίπτερο. [γαλλ. kiosque (στη νέα σημ.) -ι < ιταλ. chiosco < τουρκ. köşk εξοχικό σπίτι, περίπτερο σε κήπο (από τα περσ.)] (Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής).

5.2.7.4. Φυτικά Δοχεία και Θερμοκήπια

Η καλλιέργεια ποικίλων φυτικών ειδών σε φυτοδοχεία είχε ευρεία εφαρμογή στους κήπους των αρχοντικών της Χαλέπας. Βιβλιογραφικές αναφορές, φωτογραφικό υλικό αλλά και μαρτυρίες αποδεικνύουν την χρήση γλαστρών είτε από πωρόλιθο είτε από πηλό. Χαρακτηριστικά παραδείγματα συναντάμε στην «Γαλαρία», στο «Παλάτι» (ΕΙΚΟΝΑ 258, 259), στην οικία Μαρκαντωνάκη και Βενιζέλου. Ακόμη, σημαντική πηγή πληροφόρησης αποτελεί η εικονική περιήγηση του Εθνικού Ιδρύματος Μελετών και Ερευνών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» (www.venizelos-foundation.gr).

Οι γλάστρες είναι συχνά ιδιαίτερα περίτεχνες, δουλεμένες στο χέρι και διακοσμούν τα στηθαία των προσώπων, τις περιφράξεις, τους πεσσούς των αυλοθυρών, τα σιντριβάνια ή τις σκάλες (ΕΙΚΟΝΑ 261, 262, 263, 264). Είναι διακοσμημένες με μοτίβα με διαφορετικά θέματα όπως πχ. τον βότρυ του σταφυλιού στην οικία του Αυστροουγγρικού Προξένου (ΕΙΚΟΝΑ 265).

Στην Γαλλική Σχολή Καλογραιών, φωτογραφικό ντοκουμέντο φανερώνει ακόμα και την χρήση βάθρων για την στήριξη γλαστρών (ΕΙΚΟΝΑ 256, 257). Τα βάθρα αυτά ήταν συμμετρικά τοποθετημένα ως προς την κεντρική είσοδο του κτιρίου (Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004). Ο χώρος του κήπου νότια της οικίας Μαρκαντωνάκη αποτελεί απόδειξη για την εκτεταμένη χρήση γλαστρών. Πρόκειται για θερμοκήπιο 10.00m² περίπου (ΕΙΚΟΝΑ 266 και 267), όπου φυλάσσονταν τον χειμώνα όλες οι γλάστρες με σκοπό την προστασία των φυτών από το κρύο (προσωπική συνέντευξη με τον κο Μαρκαντωνάκη, Απρίλιος 2015).

Επίσης, λόγω του ήπιου κλίματος και του προστατευμένου μικροκλίματος των περικλειστων κήπων της Χαλέπας, κλασικά φυτά εσωτερικών χώρων, χρησιμοποιούνταν και εκτός των οικιών. Στην ΕΙΚΟΝΑ 223 (παράγραφος 5.4.6.2), 258, 260 και διακρίνονται τα είδη *Yucca sp.*, *Sansevieria sp.*, *Aspidistra sp.* σε γλάστρες σε διάφορους κήπους.

Η χρήση των φυτικών δοχείων στις περιοχές με μεσογειακό κλίμα είναι διευρυμένη καθώς αποτελεί λύση για τον έλεγχο της αύξησης και ανάπτυξης του φυτού. Η άρδευση μπορεί να ελεγχθεί και να επιτευχθούν καλύτερα αποτελέσματα με περισσότερη βλάστηση για τον κήπο και αποφεύγεται η απώλεια νερού λόγω απορροής. Αποτελεί μια πρακτική προσαρμογής στην ξηρασία των μεσογειακών περιοχών.

ΕΙΚΟΝΑ 256. Άποψη της πρόσοψης του κτιρίου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών με τα γερμανικά παραθυρόφυλλα το σχολικό έτος 1926-1927. Διακρίνονται οι ανθοστήλες τοποθετημένες συμμετρικά δεξιά και αριστερά της κεντρικής εισόδου του κτιρίου (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 257. Άποψη εισόδου κτιρίου την δεκαετία του 1920 της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Κατασκευαστική λεπτομέρεια με χρήση βάθρου για γλάστρα πιθανόν από μάρμαρο εγκατεστημένη στην κεντρική είσοδο του κτιρίου (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

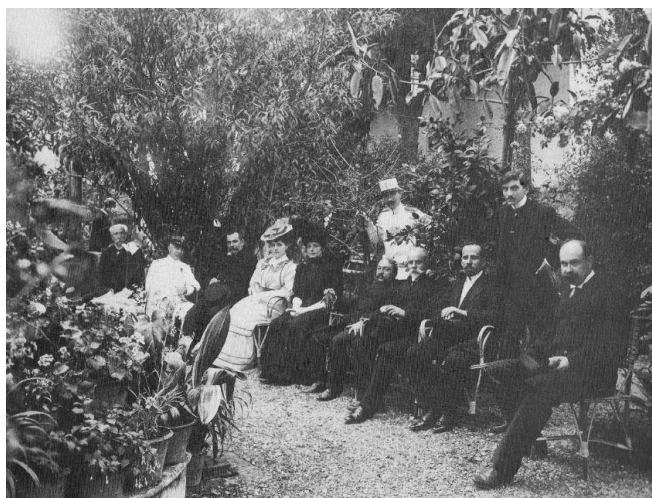

ΕΙΚΟΝΑ 258. Ο γηραιός οπλαρχηγός Καζάκος τον Σεπτέμβριο του 1899. Διακρίνονται γλάστρες από πηλό στο βάθος της φωτογραφίας (πηγή: Κοκκινάκης, Γιακουμής, 2009).

ΕΙΚΟΝΑ 259. Χανιά, το Παλάτι του πρίγκιπα στη Χαλέπα. Φωτογραφία του Διαμαντόπουλου το 1898. Διακρίνεται η χρήση γλαστρών για διακοσμητικούς λόγους στην σκάλα εισόδου του κτιρίου και σε όλο το προκήπιο (πηγή: Κοκκινάκης, Γιακουμής, 2009).

ΕΙΚΟΝΑ 260. Δεξίωση του Προξένου της Αγγλίας Μπιλιώτη. Διακρίνονται οι γλαστρες φυτεμένες και με φυτά εσωτερικού χώρου όπως Ασπιδίστρα, *Aspidistra sp.* (πηγή: Δημόπουλος, 1988).

ΕΙΚΟΝΑ 261. Ανθοδόχη ως διακοσμητικό στοιχείο στον κήπο της οικίας Μαρκαντωνάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 262. Ανθοδόχη στην σκάλα εισόδου στην πρόσοψη οικίας Μαρκαντωνάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 263 και 264. Ανθοδόχη ως διακοσμητικό στοιχείο στην περίφραξη της οικίας Μαρκαντωνάκη (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 265. Ομοίως στην περίφραξη του προκηπίου του ξενοδοχείου «Δώμα» (προσωπικό αρχείο, 2015).

ΕΙΚΟΝΑ 266 και 267. Θερμοκήπιο στην νότια όψη του κήπου της οικίας Μαρκαντωνάκη. Η κατασκευή χρονολογείται τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα (προσωπικό αρχείο, 2015).

Από τις παραπάνω πηγές, προκύπτουν τα παρακάτω συμπεράσματα:

1. Το φυσικό τοπίο πριν την εποίκηση της Χαλέπας αποτελείτο από μακία βλάστηση και κυρίως από ελαιώνες και πορτοκαλεώνες. Σε παλιές φωτογραφίες η πλαγιά της Χαλέπας απεικονίζεται γυμνή από ψηλή βλάστηση.
2. Οι πρώτες ενέργειες για δημόσιο πράσινο έγιναν το 1870, όταν ο Οθωμανός Διοικητής Ρεούφ Πασά έφτιαξε το πρώτο κοινωφελές έργο, τον Δημοτικό Κήπο της Πόλης των Χανίων και φυτεύτηκε ο δρόμος της Χαλέπας με «δέντρα πολυτελείας» (Κλάδου- Μπλέτσα, 1998).
3. Το φυτικό υλικό σε όλους τους επιλεγμένους κήπους των αρχοντικών της Χαλέπας είναι ως επί το πλείστον κοινό.
4. Η εισαγωγή της Χαλέπιου Πεύκης, *Pinus halepensis* (Pinaceae) στους κήπους των αρχοντικών της Χαλέπας αποτελούσε μια γενικευμένη πρακτική. Πολλά είδη είναι σήμερα ηλικίας 80-100 ετών.
5. Συγκεκριμένα είδη, όπως το Κυπαρίσι, *Cupressus sempervirens* (Cupressaceae) θεωρούνται ιερά δέντρα στην Οθωμανική παράδοση (συμβολίζει την αιωνιότητα) και ήταν φυτεμένα σε αφθονία. Μεμονωμένα είδη φτάνουν σήμερα τα 20.00m.

6. Πέρα από την χρήση κοινών μεσογειακών δέντρων, όπως Κυπαρίσσι και Συκίες, στις αυλές, τα περισσότερα καλλωπιστικά φυτικά είδη προέρχονται από την Ευρώπη.
7. Επικρατεί ως επί το πλείστον η χρήση αειθαλών δέντρων κατά 75% τα οποία παρέχουν σκίαση όλο το χρόνο.
8. Η χρήση ωφελιμιστικών φυτών είχε ταυτόχρονα και καλλωπιστική αξία.
9. Διαπιστώθηκε ότι οι προγενέστερα εγκατεστημένοι Φοίνικες και τα Πεύκα έχουν αναπτυχθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αποτελούν αναφορά για την ευρύτερη περιοχή του αστικού τοπίου. Παράλληλα, οι έντονα κλαδεμένες Αγγελικές, μετά από δεκαετίες εγκατάλειψης, μετατράπηκαν σε μεγάλα δέντρα και έχουν αποκτήσει αφηρημένα σχήματα (Skoutelis, 2011).
10. Τα παρτέρια Ιταλικού ύφους χάθηκαν σε ένα συνοθύλευμα φυτεύσεων, ενώ ταυτόχρονα το ριζωματώδες φυτικό είδος *Acanthus mollis* έχει εξαπλωθεί σε όλο τον χώρο του προκηπίου της οικίας Θ. Μητσοτάκη («Παλάτι») και αλλού (Skoutelis, 2011).
11. Το χρώμα στους κήπους υπάρχει μέσα από τα παρτέρια π.χ. ανθώνες στην οικία Βενιζέλου, στον Ι.Ν.Αγίας Μαγδαληνής, αλλά και μέσα από την χρήση διακοσμητικών γλαστρών, όπως π.χ. στο «Παλάτι».
12. Κυριαρχούν αρμονικές γεωμετρικές συνθέσεις, αυστηρή γεωμετρία, συμμετρική σύνθεση.

Τέλος, τα κυριότερα φυτικά είδη, δέντρα και θάμνοι, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στα αρχοντικά της Χαλέπας και των οποίων η ύπαρξή τους έχει επιβεβαιωθεί/ ταυτοποιηθεί, αναφέρονται στον παρακάτω ΠΙΝΑΚΑ. Τα φυτικά είδη στον ΠΙΝΑΚΑ περιλαμβάνουν είδη που εντοπίστηκαν στους κήπους των εκλεκτικιστικών αρχοντικών της Χαλέπας είτε από το διαθέσιμο φωτογραφικό υλικό είτε από την επιτόπια έρευνα στους κήπους. Ο πίνακας αυτός είναι πιθανόν να μπορεί να συμπληρωθεί και από επιπλέον φυτικά είδη σε μια μεταγενέστερη έρευνα.

ΠΙΝΑΚΑΣ. Κυριότερα είδη φυτών, τα οποία χρονολογούνται από εποχής δημιουργίας των κήπων των Αρχοντικών της Χαλέπας (βιβλιογραφικές αναφορές, φωτογραφικό υλικό εποχής, φωτογραφική αποτύπωση και αυτοψία).

Φυτικό Υλικό	
Βοτανική Ονομασία	Κοινή Ονομασία
Ποώδη Πολυετή	
<i>Argyranthemum frutescens</i> (Compositae)	Μαργαρίτα
<i>Dianthus caryophyllus</i> (Caryophyllaceae)	Γαρύφαλλο
<i>Pelargonium grandiflorum</i> (Geraniaceae)	Πελαργόνι
<i>Pelargonium zonale</i> (Geraniaceae)	Γεράνι
Γεώφυτα	
<i>Acanthus mollis</i> (Acanthaceae)	Άκανθα η απαλή
<i>Iris germanica</i> (Iridaceae)	Ίριδα
Υδροχαρή	
<i>Nymphaea alba</i> (Nymphaeaceae)	Νούφαρο
Κακτώδη και Παχύφυτα	
<i>Agave americana</i> (Asparagaceae)	Αγαύη
<i>Aloe arborescens</i> (Xanthorrhoeaceae)	Αλόη
<i>Opuntia ficus-indica</i> (Cactaceae)	Φραγκοσουκιά
<i>Sansevieria sp.</i> (Asparagaceae)	Σανσεβιέρια
Αναρριχώμενα	
<i>Ampelopsis quinquefolia</i> (Vitaceae)	Αμπέλοψη η πεντάφυλλη
<i>Bougainvillea glabra</i> (Nyctaginaceae)	Βουκανβίλλεα η λεία
<i>Hedera colchica</i> (Araliaceae)	Κισσός
<i>Jasminum grandiflorum</i> (Oleaceae)	Γιασεμί
<i>Stephanotis floribunda</i> (Apocynaceae)	Στεφανωτή
<i>Vitis vinifera</i> (Vitaceae)	Κλήμα
<i>Wisteria sinensis</i> (Fabaceae)	Γουϊστέρια

Αειθαλή Θαμνώδη	
<i>Arbutus sp.</i> (Ericaceae)	Κουμαριά
<i>Buxus sempervirens</i> (Buxaceae)	Πυξός
<i>Hibiscus rosa-sinensis</i> (Malvaceae)	Ιβίσκος ο σινικός
<i>Laurus nobilis</i> (Lauraceae)	Δάφνη η ευγενής
<i>Ligustrum japonicum</i> (Oleaceae)	Λιγούστρο
<i>Nerium oleander</i> (Apocynaceae)	Πικροδάφνη
<i>Pittosporum tobira</i> (Pittosporaceae)	Πιττόσπορο
<i>Santolina chamaecyparissus</i> (Asteraceae)	Λεβαντίνη
Φυλλοβόλα Θαμνώδη	
<i>Rosa sp.</i> (Rosaceae)	Τριανταφυλλιά
Αειθαλή Δενδρώδη	
<i>Citrus limon</i> (Rutaceae)	Λεμονιά
<i>Citrus reticulata</i> (Rutaceae)	Μανταρινιά
<i>Citrus x sinensis</i> (Rutaceae)	Πορτοκαλιά
<i>Ficus elastica</i> (Moraceae)	Φίκος
<i>Olea europea</i> (Oleaceae)	Ελιά η ευρωπαϊκή
Κωνοφόρα	
<i>Araucaria bidwillii</i> (Araucariaceae)	Αρωκάρια
<i>Cupressus sempervirens</i> var. <i>pyramidalis</i> (Cupressaceae)	Κυπαρίσσι το πυραμιδοειδές
<i>Pinus halepensis</i> (Pinaceae)	Πεύκη η χαλέπιος
Φοινικοειδή	
<i>Phoenix canariensis</i> (Palmaceae)	Φοίνικας ο κανάριος
<i>Phoenix dactylifera</i> (Palmaceae)	Χουρμαδιά
<i>Trachycarpus fortunei</i> (Arecaceae)	Τραχύκαρπος
<i>Washingtonia filifera</i> (Palmaceae)	Ουασιγγκτόνια
<i>Yucca elephantipes</i> (Asparagaceae)	Γιούκα
Φυλλοβόλα Δενδρώδη	
<i>Ailanthus altissima</i> (Simabouraceae)	Αίλανθος
<i>Ficus carica</i> (Moraceae)	Συκιά
<i>Melia azedarach</i> (Meliaceae)	Μελιά
<i>Morus alba</i> (Moraceae)	Μουριά
<i>Morus nigra</i> (Moraceae)	Μουριά
<i>Populus alba</i> (Salicaceae)	Λεύκα
<i>Prunus webbii</i> (Rosaceae)	Αμυγδαλιά

5.4.8. Ιδιαίτερα Συνθετικά Στοιχεία των Κήπων της Χαλέπας

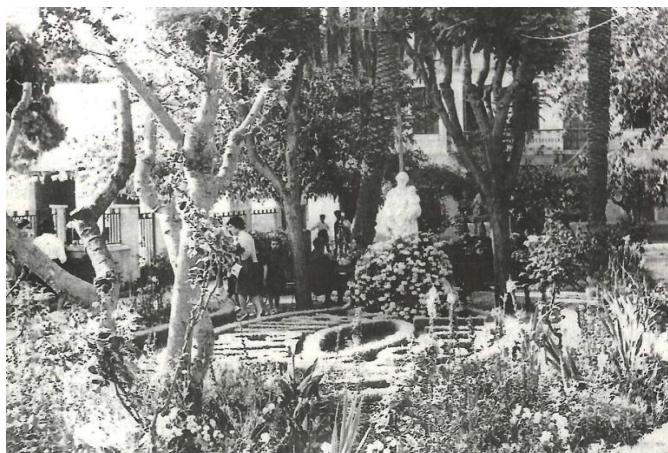
Ιδιαίτερα συνθετικά στοιχεία κήπων παρουσιάζουν οι περιπτώσεις: α. η αυλή της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών και β. ο περιβάλλοντας χώρος του Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής.

Ιδιαίτερα συνθετικά στοιχεία της αυλής της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών αποτελούν το άγαλμα του Αγίου Ιωσήφ της Εμφανίσεως, Προστάτης του Τάγματος των Αδελφών, ο μεγάλος σταυρός, η σπηλιά της Λούρδης και το διακοσμητικό παγώνι.

Το Άγαλμα του Αγίου Ιωσήφ στήθηκε την δεκαετία του 1950 στο μέσο της αυλής ανάμεσα σε Πεύκα, *Pinus halepensis* (Pinaceae) και γύρω από αυτό κατασκευάστηκε χαμηλός πέτρινος τοίχος με σιδεριά (ΕΙΚΟΝΑ 268), ο οποίος χρησίμευε και ως πάγκος ανάπαυσης για τις μαθήτριες (Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 268. Το άγαλμα του Αγίου Ιωσήφ το έτος 1956, πλαισιωμένο από ψηλά πεύκα και περίφραξη ύψους 1.00m περίπου στην αυλή της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004). Το πευκο πιθανόν να ταυτίζεται με αυτό της φωτογραφίας

ΕΙΚΟΝΑ 269. Άποψη του κήπου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών το 1960. Χρήση διάφορων φυτικών ειδών όπως δέντρα, θάμνοι, πολυετή ποώδη και το άγαλμα του Αγίου Ιωσήφ. Μπροστά από το άγαλμα σχηματίστηκε με τη βοήθεια του φυτικού είδους Λεβαντίνη, *Santolina chamaecyparissus* (Asteraceae) η επιγραφή «*École Française*». Η φύτευση πλαισιώνει τον χώρο του αγάλματος, ενώ στην περιοχή, η οποία ορίζεται από την ψαλιδιζόμενη επιγραφή, έχει δημιουργηθεί ξέφωτο (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

Το 1960, το Άγαλμα μεταφέρθηκε από τα Πεύκα σε θέση περίοπτη και δημιουργήθηκε ένας τάπητας γύρω από αυτό με το φυτό Λεβαντίνη, *Santolina chamaecyparissus* (Asteraceae). Με κατάλληλο ψαλίδισμα του φυτού σχηματίζονταν οι λέξεις «*École Française*». Έτσι, η επιγραφή συνέδεε την σχολή με τον Προστάτη του (ΕΙΚΟΝΑ 269). Το άγαλμα αποτελούσε διαχρονικά προσφιλή τόπο για τις φωτογραφικές πόζες των μαθητριών, όπως αυτό συνέβαινε άλλωστε και το 1910 (ΕΙΚΟΝΑ 270, 271, 272). Με την πώληση του ακινήτου το 1983 το Άγαλμα του Αγίου Ιωσήφ μεταφέρθηκε στο Λαγονήσι. Αγάλματα όμως κοσμούσαν και άλλα σημεία της αυλής, όπως αναφέρει μαρτυρία μαθητή της σχολής (Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 270. Φωτογραφικό στιγμιότυπο της Ηγουμένης και των Αδελφών το 1962 στην αυλή της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Διακρίνεται το άγαλμα του Αγίου Ιωσήφ της Εμφανίσεως μετά την αλλαγή θέσης του το 1960. Το εγκατεστημένο φυτικό είδος Λεβαντίνη, *Santolina chamaecyparissus* (Asteraceae) βρίσκεται σε αρχικό στάδιο φυτικής ανάπτυξης (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 271. Μαθήτριες του σχολικού έτους 1964-1965 φωτογραφίζονται στον κήπο της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Διακρίνεται το άγαλμα του Αγίου Ιωσήφ στην νέα του θέση μετά το 1960 και οι μπορντούρες από Λεβαντίνη, *Santolina chamaecyparissus* (Asteraceae) (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 272. Το άγαλμα του Αγίου Ιωσήφ το έτος 1910, το οποίο διαχρονικά υπήρξε συνήθης τόπος φωτογράφισης κατά την διάρκεια λειτουργίας της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

Μεγαλοπρεπής σταυρός της αυλής υψώνεται το 1933 μπροστά από την είσοδο του κεντρικού κτιρίου (ΕΙΚΟΝΑ 273).

ΕΙΚΟΝΑ 273. Μαθήτριες φωτογραφίζονται το σχολικό έτος 1937-38 στο προκήπιο της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Διακρίνεται ο Σταυρός από ξύλο ως συνθετικό στοιχείο (πηγή: Ασημομούτη-Εκκεκάκη, 2004).

Οι Αδελφές είχαν εκφράσει την επιθυμία στην Ηγουμένη να κατασκευαστεί μια σπηλιά (grotto) στον κήπο τους, για να τιμήσουν την Παναγία της Λούρδης (23). Η Ηγουμένη Mere Augustin εκπληρώνει την επιθυμία τους το 1958 και με τη βοήθεια του Πατέρα Grégoire, συγκεντρώνονται πέτρες από την ακροθαλασσιά και κατασκευάζεται η σπηλιά, αριστερά από την συμπαγή σιδερένια πόρτα (ΕΙΚΟΝΑ 274).

ΕΙΚΟΝΑ 274. Διακρίνεται η «Σπηλιά της Λούρδης» στο προκήπιο της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών (πηγή: Ασημομούτη-Εκκεκάκη, 2004).

Μέσα σε αυτήν ένας βωμός παρέχει στις Αδελφές την δυνατότητα τέλεσης λειτουργίας κατόπιν άδειας. Στις 13 Σεπτεμβρίου 1959 καλούνται οι καθολικοί των Χανίων και πραγματοποιούνται τα εγκαίνια της ιερής σπηλιάς, στον κήπο της σχολής.

(23) Οι σπηλιές (grotto) αποτελούν μέρος της λατρευτικής παράδοσης των καθολικών (Παπασυριδίου, 2009).

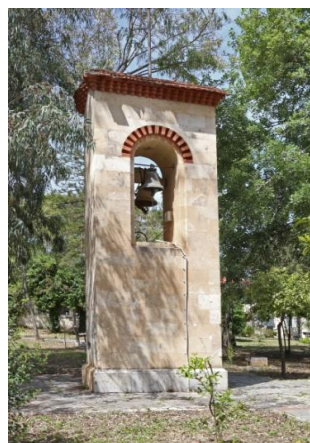

ΕΙΚΟΝΑ 275. Άποψη του κήπου της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών το 1940. Αξιοπερίεργη η εξοικείωση των μαθητριών με ένα διακοσμητικό παγώνι (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004). Εξωτικά πτηνά πάντα είχαν μία θέση στον κήπο (Turner, 2011).

Επίσης, αξιοπερίεργο («curiosité») αποτελεί το φωτογραφικό ντοκουμέντο του 1940 στο προκήπιο της Γαλλικής Σχολής, όπου διακρίνεται ένα παγώνι (ΕΙΚΟΝΑ 275). Προφορική μαρτυρία αναφέρει ότι την δεκαετία του 1960 ευκατάστατες οικογένειες στα Χανιά είχαν παγώνια στις αυλές τους. Ενδεχομένως η μόδα να προήλθε από την Ρόδο, όπου οι Ιταλοί τα είχαν εισάγει (Μανούσκακας, 2005-2015).

Τέλος, το κωδωνοστάσιο του περιβάλλοντος χώρου του Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής αποτελεί μοναδικό συνθετικό στοιχείο, λόγω των ιδιαίτερων αναγκών του ναού. Το κωδωνοστάσιο είναι ανεξάρτητη κατασκευή τοποθετημένη σε κοντινή απόσταση από το κτίριο του ναού (15.00m) και διέθετε κλίμακα για την πρόσβαση σε αυτό παλαιότερα. Μορφολογικά υιοθετεί αρχιτεκτονικά στοιχεία από τη διαμόρφωση της περιμετρικής στοάς του ναού με τα ενσωματωμένα καθίσματα (ΕΙΚΟΝΑ 276 και 277).

ΕΙΚΟΝΑ 276 και 277. Επιστολικό δελτάριο της εποχής. Διακρίνεται το κωδωνοστάσιο του Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής. Δεξιά το κωδωνοστάσιο Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής σήμερα χωρίς την κλίμακα, αφού δεν είναι πλέον απαραίτητη (πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» και προσωπικό αρχείο, 2015 αντίστοιχα).

5.4.8.1. Το Χρώμα

Έντονοι χρωματισμοί στις οικίες της Χαλέπας δεν συναντώνται. Από εποχής κατασκευής τους κυριαρχούν χρώματα, όπως το λευκό, η ώχρα και το γκρι. Επί Κρητικής Πολιτείας, σχετική νομοθεσία όριζε την ένταση των χρωμάτων, τα οποία δεν επιτρεπόταν να είναι ζωηρά. Δεν υποχρέωνε όμως τη χρήση συγκεκριμένου χρώματος σε κάθε κτίριο. Το διάταγμα της Κρητικής Πολιτείας, 332/05.04.1901, καθόριζε τον χρωματισμό των όψεων με βάση τι είναι επιβλαβές στην όραση και υγεία των κατοίκων, γι' αυτό «απαγορεύεται ο χρωματισμός δια λαμπρών και ζωηρών χρωμάτων, οποία το ερυθρούν, το βαθύ κίτρινο και το τελειώς λευκόν, όπως και αι ζωηράί ελαιοβαφαί και τα βερνίκια» (Τριμανδήλη McGann, 2002).

Τα περισσότερα κτίρια στην πόλη των Χανίων είχαν ανοικτό κεραμιδί χρώμα και κάποια εμφάνιζαν ώχρες σε απαλές αποχρώσεις. Τη δεκαετία του 1920 άρχισε να χρησιμοποιείται και το ανοικτό γκρι, ενώ τη δεκαετία του 1930 κάποια χρωματίστηκαν με σκούρο κίτρινο (μουσταρδί). Σε κάθε περίπτωση, κάτω από τα μεταγενέστερα επιχρίσματα σώζονται τα παλιότερα χρώματα των κτιρίων κι αυτό ισχύει και για την οικία Μαρκαντωνάκη που διατηρούσε το χρώμα του πηλού (Μανούσακας, 2005-2015).

Όσο αναφορά τους χρωματισμούς των κουφωμάτων, τα παραθυρόφυλλα Γερμανικού τύπου ήταν σε χρώμα κυπαρισσί ή μελί, ενώ αργότερα με την χρήση Γαλλικού τύπου παραθυρόφυλλων επικράτησαν οι αποχρώσεις του γκρι. Τα παλαιότερα Τούρκικα κουφώματα (χωρίς γρίλλιες) ήταν περασμένα συνήθως μόνο με λάδι ή ήταν βαμμένα ανοικτό βυσινί χρώμα (Μανούσακας, 2005-2015).

Το χρώμα κάθε κατασκευαστικού στοιχείου συμβάλλει και στο συνολικό αποτέλεσμα της σύνθεσης του εξωτερικού χώρου. Έτσι, γενικά ισχύουν τα εξής: υλικά πλακόστρωσης συνήθως γκρι ή ώχρα, αυλόθυρες και σιδεριές σε μαύρο ή γκρι, γλάστρες από λευκό πωρόλιθο, και το φυτικό υλικό, αιθαλές ως επί το πλείστον, δηλαδή σκούρο πράσινο. Τα χρώματα των οικιών δημιουργούν έντονη αντίθεση με τα φυτικά είδη αλλά και ιδιαίτερα με τα αιθαλή δέντρα, τα οποία κυριαρχούν.

Το κόκκινο εμφανίζεται κατ'εξάιρεση σε μικρές επιφάνειες, όπως για παράδειγμα στο υλικό οριοθέτησης παρτεριών ή στις κολόνες στήριξης της πέργολας στην οικία Μαρκαντωνάκη. Στον πίνακα ζωγραφικής του Σταυράκη με το παλιό λιμάνι των Χανίων το 1897, κυριαρχεί το κεραμιδί χρώμα, κάτι που ισχύει από την όψιμη Ενετοκρατία. Άλλη θεωρία στηρίζει την επιλογή του κόκκινου χρώματος στο χώρο στην ανακάλυψη της Κνωσού (Μανούσακας, 2005-2015). Τέλος, το λευκό χρώμα εμφανίζεται και ως αποτέλεσμα της παραδοσιακής τεχνικής του ασβεστόματος των μαντρότοιχων και άλλων στοιχείων, η οποία εφαρμόζεται μέχρι σήμερα.

5.4.9. Οικόσιτα ζώα

Οι περισσότεροι κήποι των αρχοντικών της Χαλέπας, αν όχι όλοι, διέθεταν οικόσιτα ζώα, για την κάλυψη βασικών αναγκών. Συνήθως διατηρούσαν κοτέτσι για τα πτηνοτροφικά προϊόντα, αλλά και οικόσιτα ζώα, όπως χοίρους και κατσίκες.

Διέθεταν, όμως, και στάβλους για τα άλογα, τα οποία χρησίμευαν στις μετακινήσεις. Με την ένταξη του αυτοκινήτου ως μεταφορικό μέσο στην ζωή των κατοίκων της Χαλέπας, οι χώροι των στάβλων είτε παραμελήθηκαν είτε αξιοποιήθηκαν σε άλλες χρήσεις. Συγκεκριμένα:

Ιδιαίτερη αναφορά για τα ζώα γίνεται για την Γαλλική Σχολή Καλογραιών, η οποία λειτουργούσε ως οικοτροφείο και οι ανάγκες ήταν ιδιαίτερα αυξημένες. Διατηρούσε κότες και κατσίκες το 1897, όπως αναφέρει η Εκκεκάκη. Στάβλο για άλογα διέθεταν η Γαλλική Σχολή Καλογραιών, η οικία Σβαρτς, η οικία Μαρκαντωνάκη, το «Παλάτι» αλλά και το «Αγγλικό Προξενείο» (Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004 και Μέλαινα, 2008).

Τέλος, κοτέτσι διέθετε και η οικία Μαρκαντωνάκη και η «Γαλαρία», κατά την μαρτυρία των ιδιοκτητών αντίστοιχα, ενώ η Μαρί Εσπεράνς φον Σβαρτς συντηρούσε με έξοδά της άσυλο για άρρωστα και γέρικά ζώα, αφού είχε ιδρύσει την εποχή εκείνη Φιλοζωϊκή Εταιρεία (Μέλαινα, 2008).

5.4.10. Χρήσεις των Κήπων της Χαλέπας και Εξοπλισμός

Ο κήπος (το προκήπιο ή η αυλή) αξιοποιείται ανάλογα την περίπτωση και τις ανάγκες αλλά και τα ενδιαφέροντα των ιδιοκτητών στις διάφορες περιστάσεις, όπως κοινωνικές εκδηλώσεις, π.χ. δεξιώσεις (garden party), αλλά και αγροτικές ασχολίες, αφού το τοπόκλιμα της περιοχής ευνοεί τέτοιου είδους πρωτοβουλίες ιδιαίτερα τους καλοκαρινούς μήνες. Για τον σκοπό αυτό διατίθεται και ο απαραίτητος εξοπλισμός κήπου, όπως καθιστικά από ξύλο ή γίνεται χρήση επίπλων από τον εσωτερικό διάκοσμο της οικίας (ΕΙΚΟΝΑ 278, 279).

ΕΙΚΟΝΑ 278. Ο Ύπατος Αρμοστής Αλέξανδρος Ζαΐμης με την οικογένειά του. Διακρίνεται τραπεζαρία από ξύλο στο προκήπιο της οικίας Θεμιστοκλή Μητσοτάκη (πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Εθνικού Ιστορικού Μουσείου).

ΕΙΚΟΝΑ 279. Δεξίωση στον κήπο του Αγγλικού προξενείου την 9^η Μαΐου 1907. Διακρίνεται πάγκος σε λιτή γραμμή από σανίδες ξύλου των 0.05m περίπου και μαντέμι (πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Εθνικού Ιστορικού Μουσείου).

Ακόμη, όσον αφορά τον περιβάλλοντα χώρο της Γαλλικής Σχολής, η Εκκεκάκη (2004) αναφέρει αρκετά στοιχεία για την χρήση της αυλής. Οι Αδελφές αξιοποιούσαν την αυλή και τον κήπο προς όφελος της σχολής και ιδιαίτερα για την εξυπηρέτηση των διαφόρων δραστηριοτήτων των μαθητριών κατά την διάρκεια λειτουργίας της. Αξίζει να σημειωθεί ότι με την εγκατάστασή τους το 1896 ενδιαφέρθηκαν άμεσα και για την σωματική άσκηση των μαθητριών. Για το σκοπό αυτό οι Αδελφές είχαν τοποθέτησει δοκάρια για τα αθλήματα της πετοσφαίρισης και της αντισφαίρισης και μία οριζόντια δοκό για ασκήσεις γυμναστικής (ΕΙΚΟΝΑ 280). Ομοίως, αναφέρεται για την δεκαετία του 1920 αλλά και για το καλοκαίρι του 1952 (Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 280. Άποψη της αυλής της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών το 1925 και αθλητικές δραστηριότητες σε αυτήν (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

Παράλληλα, ο χώρος της αυλής χρησιμοποιείται και για εορταστικές εκδηλώσεις, όπως απονομή βραβείων στους μαθητές το 1899, διοργανώσεις δεξιώσεων το Μάρτιο του 1966, αλλά και για γυμναστικές επιδείξεις και άλλες δραστηριότητες (ΕΙΚΟΝΑ 281, 282, 283) (Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 281. Η Αδελφή Amelie και οι μαθητρίες της φωτογραφίζονται το 1948 στον προαύλιο χώρο της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Το τοπικό κλίμα της περιοχής ενθαρρύνει τις δραστηριότητες σε ανοιχτό χώρο εν προκειμένω το μάθημα του κεντήματος και πλεξίματος σε εσωτερικές (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 282. Μερική άποψη της πρόσοψης του κτιρίου το 1957 της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Η αυλή στην πρόσοψη του κτιρίου χρησιμοποιείται ως χώρος γυμναστικών επιδείξεων μαθητριών (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

ΕΙΚΟΝΑ 283. Μερική άποψη της πρόσοψης του κτιρίου το 1964 της Γαλλικής Σχολής Καλογραιών. Η αυλή της στην πρόσοψη του κτιρίου χρησιμοποιείται ως χώρος γυμναστικών επιδείξεων μαθητριών (πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, 2004).

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι πληροφορίες από τις αναφορές που ήταν διαθέσιμες -βιβλιογραφία, μαρτυρίες, φωτογραφικό υλικό και επί τόπου έρευνα- δεν επαρκούν για να σχηματίσουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα για τον τρόπο σύνθεσης και διαμόρφωσης των κήπων των αρχοντικών της Χαλέπας. Δίνουν, όμως, μία εικόνα του πως ήταν οι κήποι στην αρχική τους μορφή. Ομοίως, ισχύει και για τα ερωτήματα: 1. αν εργάστηκαν κατά την εγκατάσταση των κήπων αυτών Αρχιτέκτονες Τοπίου και ποιοί ήταν αυτοί ή 2. αν υπήρξαν κηποτεχνικά σχέδια των κήπων. Πράγματι, κατά την διενέργεια της έρευνας τα ερωτήματα αυτά δεν μπόρεσαν να απαντηθούν.

Υπάρχουν ενδείξεις, όμως, ότι τον 19^ο αιώνα στην διαμόρφωση εξωτερικών χώρων και κήπων της Χαλέπας εργάζονται μηχανικοί. Το 1903 την διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου του Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής αναλαμβάνει ο αρχιτέκτονας Χρήστος Τσολίνας, ενώ το 1927 ο μηχανικός Ιωάννης Σταυρίδης σχεδιάζει τα παρτέρια του προκηπίου της οικίας Βενιζέλου. Πιθανόν οι μηχανικοί, οι οποίοι σχεδίαζαν και κατασκεύαζαν τα αρχοντικά της Χαλέπας, να εργάζονταν και στην διαμόρφωση των εξωτερικών αυτών χώρων.

Για την συντήρηση των κήπων προσκαλούνται και κηπουροί και εξειδικευμένο προσωπικό από την Αθήνα, όπως στην περίπτωση του Βενιζέλου το 1927. Κηπουρός για την συντήρηση του κήπου απασχολείται και στην Γαλλική Σχολή Καλογραιών, στην οικία Μαρκαντωνάκη, αλλά και στο Αυστροουγγρικό Προξενείο.

Κατά την αυτοψία διαπιστώθηκε η εμφανώς αλλοιωμένη υφιστάμενη κατάσταση σε σχέση με την αρχική καθώς έχουν γίνει επεμβάσεις στους κτιριακούς όγκους αλλά και στους περιβάλλοντες χώρους των αρχοντικών της Χαλέπας. Παρόλα αυτά, οι αλλοιώσεις αυτές δεν αποτελούν εμπόδιο στις ενδείξεις ότι οι κήποι υπήρχαν, ήταν προφανώς πολυσύνθετοι και κυρίως δυτικής τεχνοτροπίας.

Το φυτικό υλικό είναι φθαρτό και κυρίως τα δενδρώδη φυτικά είδη μαρτυρούν την εγκατάσταση πρασίνου σε προγενέστερη χρονική περίοδο, όπως οι Αρωκάριες. Εξαιρέση του κανόνα αποτελεί ο κήπος της οικίας Μαρκαντωνάκη, στην οποία να μην δεν αναγνωρίζεται φυτικό υλικό όλων των φυτικών ομάδων (ετήσια, πολυετή ποώδη, βολβώδη, υδροχαρή κ.α.) από την εποχή εγκατάστασης, διατηρούνται, όμως, συνθετικά δομικά στοιχεία από την εποχή της κατασκευής τους, όπως λίμνη, πέργολα και θερμκήπιο.

Φωτογραφικό υλικό της εποχής, αλλά και του σήμερα, μαρτυρεί την διάθεση χρήσης συγκεκριμένων στοιχείων στον κήπο για την απόλαυση των ιδιοκτητών τους, όπως περιβολότοιχοι, γλάστρες από πωρόλιθο, λίμνες, πέργολες και φυτικό υλικό, τα οποία αποτελούν κοινά χαρακτηριστικά συνθετικά στοιχεία στις μελέτες περιπτώσεων (case studies) και είναι εμφανή έως και σήμερα.

Τα υπολείμματα αυτών κατά την αυτοψία, όμως, δεν δίνουν ξεκάθαρη εικόνα για τη σύνθεση του φυτικού υλικού, δηλαδή φυτευτικούς συνδυασμούς γενικότερα π.χ. πεύκη και φτέρη ως υποόροφος (μικροτοπίο). Όμως, οι γλάστρες από πωρόλιθο, οι λίμνες, οι πέργολες και άλλα στοιχεία αποτελούν αδιάσπιστα ντοκουμέντα για το πνεύμα και το πράσινο δαιμόνιο, το αισθητικό κριτήριο των ιδιοκτητών τους καθώς και την γνώση της προστιθέμενης αξίας του πρασίνου στην ιδιοκτησία τους εκείνη την εποχή. Ο κήπος αποτελούσε ζωτικό χώρο της εκάστοτε ιδιοκτησίας που αξιοποιούνταν ανάλογα με τις ανάγκες των χρηστών του, όπως για κοινωνικές εκδηλώσεις ή αναψυχή.

Αναγκαιότητα αποτελεί επίσης, να γίνουν εκτιμήσεις για τις μεταβολές που έχουν επέλθει στη διάρκεια ζωής των κήπων με την πάροδο του χρόνου, καθώς θεωρείται πιθανόν ότι η διαμόρφωση των μελετούμενων κήπων ήταν μία συνεχής διαδικασία και δεν διαφαίνεται να υπήρξε η έννοια του προαποφασισμένου.

Ένας κήπος ούτως ή άλλως δεν περιλαμβάνει την έννοια της στατικότητας, αλλά μεταβάλλεται και εξελίσσεται στην διάρκεια των εποχών του έτους, αλλά και ταυτόχρονα με την πάροδο των ετών. Είναι ένας ζωντανός οργανισμός. Αναπροσαρμογές, συμπληρώσεις, αλλαγές και ανακυκλώσεις των αποφάσεων μπορεί να θεωρηθεί ο κανόνας για τους κήπους της Χαλέπας, αφού νέα συνθετικά στοιχεία προστίθεντο συνεχώς ακολουθώντας και την εξέλιξη των εποχών. Η μέθοδος της «δοκιμής και του ελέγχου του λάθους» (trial and error) βρίσκει δηλαδή και εδώ εφαρμογή, όπως και στην περίπτωση του Βασιλικού Κήπου της Αθήνας λίγα χρόνια νωρίτερα (Παπαγεωργίου- Βενετάς, 2008). Σε αυτό σημαντικό ρόλο παίζει και το στοιχείο της μόδας και ο μιμητισμός. Υλικό για παράδειγμα, το οποίο χρησιμοποιείται για την κατασκευή λίμνης στην οικία Μαρκαντωνάκη, εμφανίζεται αργότερα και στην Γαλλική Σχολή στην κατασκευή της σπηλιάς της Λούρδης.

Στην περίπτωση του Βασιλικού Κήπου της Αθήνας τίποτε δεν ήταν εξασφαλισμένο από την αρχή: ούτε ο διαθέσιμος χώρος στο σύνολό του, ούτε η επάρκεια της ύδρευσης, ούτε η ύπαρξη φυτωρίων με την δυνατότητα εύκολης επιλογής συγκεκριμένων φυτών. Αλλά και τα χρηματικά μέσα ήταν περιορισμένα και διετέθησαν αποκλειστικώς από το Βασιλικό ζεύγος (Παπαγεωργίου- Βενετάς, 2008). Οι προϋποθέσεις δημιουργίας των κήπων της Χαλέπας δεν διέφεραν πολύ περισσότερο από αυτές του Βασιλικού κήπου. Δεν αμφισβητήθηκε παρόλα αυτά από κανέναν περιηγητή το κατάφυτο των κήπων αυτών, παρόλες τις δυσκολίες, αν και το ενδιαφέρον τους εστιάζεται στην θέα στον κόλπο των Χανίων από το ύψωμα της Χαλέπας.

Οι περιγραφές των περιηγητών αποδίδουν ενδεχομένως το *genius loci* της θέσης της περιοχής Χαλέπα. Η επιλογή της θέσης άλλωστε δεν είναι τυχαία. Η Χαλέπα ως θέση εποικισμού χαρακτηρίζεται έντονα από το στοιχείο της θέας (θέα προς την ύπαιθρο (Μαλάξα, Λευκά Όρη) και τη θάλασσα (Κρητικό Πέλαγος) και διακρίνεται για το υγιεινό της κλίμα. Η θέση της αποτέλεσε πηγή έμπνευσης του σχεδιασμένου τοπίου, καθώς οι οικίες είναι αμφιθεατρικά κτισμένες με σεβασμό στο φυσικό περιβάλλον.

Ανάλογα την οικονομική δυνατότητα, τους στόχους και την τεχνογνωσία της εποχής, δοκιμάζονταν και οι κατάλληλες κάθε φορά λύσεις. Επιπλέον, οι παράγοντες άνθρωπος και φύση ίσως να συναγωνίζονται στην σύνθεση του τοπίου της Χαλέπας.

Οι κήποι άλλωστε είναι το αποτέλεσμα μιας σύνθεσης, η οποία βασίζεται στην κουλτούρα του εκάστοτε ιδιοκτήτη ή «ειδικού». Αναπόφευκτα το ίδιο ισχύει και για τους κήπους των αρχοντικών της Χαλέπας, δηλαδή ανάλογα με την μόρφωση και τις πολιτισμικές αξίες και θρησκευτικές πεποιθήσεις του «άρχοντα» οδηγεί σε συγκεκριμένο αισθητικό αποτέλεσμα. Ο κάθε ιδιοκτήτης είχε την δική του άποψη, ανάλογα τις εμπειρίες του, τα ακούσματά του, τις εικόνες του, αλλά και τις πιθανές επιρροές του από άτομα με ειδικές γνώσεις. Με τον τρόπο αυτό, ενδεχομένως να εξηγείται το γεγονός ότι δεν παρατηρείται πλήρης ομοιογένεια στοιχείων και υλικών στους μελετούμενους κήπους, αφού η κοινωνία της Χαλέπας ήταν πολυπολιτισμική.

Μορφολογικά, στους κήπους της Χαλέπας δεν διακρίνονται ιδιαίτερα περίτεχνα συνθετικά στοιχεία. Επικρατούν τα λιτά διακοσμητικά στοιχεία σε απλές γραμμές. Η έλλειψη υλικών και τεχνογνωσίας ενδεχομένως να αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα για πιο ευφάνταστα δημιουργήματα. Το μόνο υλικό που διέθετε η περιοχή ήταν ο ασβεστόλιθος.

Επιδίδοντας, όμως, την απόκτηση συγκεκριμένης εικόνας για την αρχική σύλληψη του κήπου από το δημιουργό του και τους στόχους του, δεν εντοπίζονται συγκεκριμένα επαναλαμβανόμενα μοτίβα (patterns). Το σίγουρο είναι ότι οι κήποι των αρχοντικών της Χαλέπας είχαν καλλωπιστικό και ταυτόχρονα ωφελμιστικό χαρακτήρα, ανάλογα την περίπτωση και τον σκοπό που επιτελούσε η εκάστοτε ιδιοκτησία, αλλά και τα ενδιαφέροντα του ιδιοκτήτη.

Στις προσόψεις διακρίνονται τα διακοσμητικά προκήπια (κήπος ή αυλή), ενώ στις πίσω όψεις τα περιβόλια (οπωρώνες, αμπελώνες). Τα προκήπια είναι συνήθως ιδιαίτερα περιποιημένα. Ακόμα και σήμερα διακρίνεται αυτή η διαφορά. Η λογική αυτή θα μπορούσε ενδεχομένως να παραλληλιστεί με έναν κήπο, του οποίου ο σχεδιασμός υπακούει στην θεωρία των κήπων Φενγκ-Σουί, όπου τα προκήπια παρομοιάζονται συμβολικά με το καλοσώρισμα του επισκέπτη (Τοο, 1999).

Τέλος, περαιτέρω έρευνα απαιτείται σε βάθος χρόνου για μια πιο εμπειριστατωμένη εικόνα για τους κήπους των αρχοντικών της Χαλέπας. Η παρούσα εργασία παρέχει γνώση μέσω εκτεταμένης βιβλιογραφικής ανασκαφής και επί τόπου έρευνας για την χρήση των υλικών και του φυτικού υλικού εκείνης της εποχής, και αποτελεί την αρχή μιας έρευνας που έχει περαιτέρω δυνατότητες εξερεύνησης και εμπάθυνσης στο αντικείμενο.

6.1. ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΧΑΛΕΠΑΣ

Ο Humphry Repton, εξέχων θεωρητικός της κηποτεχνίας του 19^{ου} αιώνα, ορίζει τον κήπο ως ένα κομμάτι γης περιφραγμένο από κοπάδια και κατάλληλο για χρήση και ευχαρίστηση του ανθρώπου. Είναι ή θα έπρεπε να είναι καλλιεργημένος ή εμπλουτισμένος από την τέχνη. Όμως, για τον καθορισμό της τεχνοτροπίας ενός κήπου τα ερωτήματα που αφορούν αυτήν την αναζήτηση είναι το τί, το πού, το γιατί και το πώς, ενώ το πότε και το ποιός είναι ερωτήματα που αφορούν τους ιστορικούς (Turner, 2011).

Στην παράγραφο αυτή διερευνάται το ερώτημα αν οι κήποι των αρχοντικών της Χαλέπας ακολουθούν συγκεκριμένες αρχές σχεδιασμού μιας κηποτεχνικής σχολής, όπως αυτές αναπτύχθηκαν στην ιστορία της Κηποτεχνίας εκείνη την χρονική περίοδο. Επίσης, διερευνάται το ερώτημα ποιές είναι οι επιρροές του σχεδιασμένου τοπίου των αρχοντικών της Χαλέπας, ανατρέχοντας στα σημαντικότερα στιλ στην ιστορία των κήπων, τα οποία κυριαρχούσαν στην Ευρώπη την εποχή εγκατάστασής τους. Τον 19^ο αιώνα, η θεωρία σχεδίασης κήπων διέκρινε έναν προβληματισμό, ο οποίος και σήμερα στο ελάχιστο έχει επιλυθεί. Σχεδιαστές κήπων, όπως αρχιτέκτονες και καλλιτέχνες, εγκατέλειψαν την αναζήτηση της τέχνης, προς όφελος της μίμησης της φύσης. Απευθύνθηκαν στον εξωτισμό και στον εκλεκτικισμό (Turner, 2011).

Το δίλημμα εξηγήθηκε το 1823 από τον Quatremère de Quincy ως εξής:

«Αυτό που προσποιείται ότι είναι μια εικόνα της φύσης δεν είναι τίποτα περισσότερο ή λιγότερο από την ίδια τη φύση. Τα μέσα της τέχνης υφίστανται. Ο καθένας γνωρίζει ότι η αξία του κήπου του συνίσταται στην αποτροπή κάθε υποψίας τέχνης. Για να συνιστά ένας κήπος τελειότητα, σύμφωνα με την Αρχιτεκτονική Τοπίου, δεν πρέπει να κινεί την παραμικρή υποψία ότι αυτός είναι προϊόν τέχνης» (Turner, 2011).

Σύμφωνα με τον Turner φαίνεται ότι οι κήποι πρέπει να μιμούνται την φύση για να μπορούν να καταχωρηθούν ως έργα τέχνης. Αλλά ακόμα και αν οι κήποι μιμούνται τη φύση, αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι μπορούν να ονομάζονται έργα τέχνης (Turner, 2011).

Εφόσον, δεν υπήρξε τρόπος για πρόοδο και επίλυση του ζητήματος, οι κηποτέχνες αναπαρήγαγαν παλαιότερα στιλ και τα συνδύαζαν με νέους τρόπους. Οπότε, οι κήποι του 19^{ου} αιώνα είχαν έντονα το στοιχείο της μίμησης αντλώντας έμπνευση από διάφορους πολιτισμούς και για το λόγο αυτό ονομάστηκαν εκλεκτικιστικοί (Turner, 2011). Υπήρξαν διάφορες κατηγοριοποιήσεις στο πλαίσιο αυτό:

1. Νατουραλιστικό στιλ (landscape style): χρησιμοποιεί επιλεγμένες ιδέες από το παρελθόν σε μία δομημένη ακολουθία (structured sequence).

2. Μικτό στυλ (Mixed style): χρησιμοποιεί επιλεγμένα στυλ από άλλες χώρες και τα παρουσιάζει όπως τα εκθέματα ενός μουσείου.
3. Το επίσημο-ανεπίσημο στυλ (formal-informal): χρησιμοποιεί ευθύγραμμο και καμπυλόγραμμο στοιχεία.
4. Το gardenesque στυλ χρησιμοποιεί διαλεγμένα είδη φυτών από επιλεγμένες περιοχές της γης και φυτεμένα με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναδεικνύεται η μοναδικότητά τους (Turner, 2011).

Την εποχή του Ναπολέοντα, οι Uvedale Price, Richard Payne Knight και Humphry Repton διεξήγαγαν συζήτηση πάνω στη θεωρία των κήπων. Μεταγενέστερα, οι περισσότεροι θεωρητικοί κήπων, όπως Loudon, Muskau, Olmsted, Jekyll θεώρησαν αυτή τη συζήτηση ως αφετηρία για τις δικές τους μελέτες. Η συζήτηση άσκησε μεγάλη επιρροή και στον πολεοδομικό και αστικό σχεδιασμό των πόλεων. Οι αρχές του Price, οι θεωρίες του Knight, η φήμη του Repton και η ιδεολογική θέωρηση του Loudon διαδόθηκε μέσα από τα βιβλία τους (Turner, 2011).

Οι παραπάνω ιδεολογικές θεωρήσεις για το τοπίο και την κηποτεχνία βασίστηκαν στις ακόλουθες αρχές:

- θα πρέπει να υπάρχει μια μεγάλη μετάβαση, τόσο φιλοσοφική και όσο οπτική, από τον χώρο της τέχνης στο βασίλειο της φύσης.
- το πρώτο επίπεδο, κοντά στην οικία, θα πρέπει να αποτελεί το βασίλειο της τέχνης.
- τα εξωτικά φυτά θα πρέπει να χρησιμοποιούνται κοντά στην κατοικία και όχι σε άλλη θέση του κτήματος.
- ο σχεδιασμός πρέπει να βασίζεται στις αρχές της σύνθεσης της φύσης, όπως αυτή απεικονίζεται σε σημαντικές τοπιογραφίες της Ιταλίας.
- ο σχεδιασμός θα πρέπει να ανταποκρίνεται στο χαρακτήρα της τοποθεσίας σε σχέση με το κλίμα, τα υλικά και τις παραδόσεις του σχεδιασμού.

Με την πάροδο του χρόνου, η πρώτη από τις αρχές αυτές οδήγησε στο νατουραλιστικό στυλ. Η δεύτερη στο mixed style και η τρίτη στο στυλ gardenesque. Η τέταρτη οδήγησε στην ανάπτυξη του όρου «Αρχιτεκτονική Τοπίου», ενώ η πέμπτη οδήγησε στην απαρχή του κινήματος Arts and Crafts. Οι αρχές αυτές λειτούργησαν ικανοποιητικά σε μεγάλες εκτάσεις κήπων, όπως π.χ. σε κτήματα αριστοκρατικής τάξης 300 εκταρίων. Δεν μπορούσαν, όμως, να εφαρμοστούν στα μικρά προαστιακά κτήματα της ανερχόμενης μεσαίας τάξης (Turner, 2011).

Η τεχνοτροπία gardenesque, της οποίας σημαντικό συστατικό ήταν η συλλογή φυτικών ειδών, εξελίχτηκε σε έναν ευρύτερο ενθουσιασμό για την συλλογή διαφορετικών στυλ κήπων (Mixed Style, 1850). Η συλλογή μετατράπηκε σε ερασιτεχνική απασχόληση, όχι διαφορετική από την συλλογή βιβλίων, έργων τέχνης και πορσελάνης, ενώ έδωσε οπτική απόλαυση και πνευματική χαρά και βοήθησε τη φαντασία του καθενός να οραματιστεί ιστορικά και γεωγραφικά απομακρυσμένες περιοχές (Turner, 2011).

Όπως και με τους νατουραλιστικούς κήπους, οι περιοχές κοντά στην κατοικία χρησιμοποιήθηκαν για αναψυχή. Το υπηρετικό προσωπικό εκτελούσε την χειρωνακτική εργασία, ενώ οι ιδιοκτήτες έπαιρναν το τσάι τους, έπαιζαν καλοκαιρινά παιχνίδια και θαύμαζαν την σύνθεση των διαφορετικών τεχνοτροπιών στον κήπο. Η παραπάνω φιλοσοφική θέωρηση αποτέλεσε τα θεμέλια για αυτό που ο Edward Kemp αργότερα αποκάλεσε mixed style. Ο Repton ήταν ο πρώτος θεωρητικός που στήριξε τις συλλογές κήπων διαφόρων στυλ. Αποτέλεσμα αυτής της τάσης ήταν η δημιουργία πολλών ειδών κήπων όπως οι Αμερικανικοί, Κινεζικοί, Ιαπωνικοί, Ιταλικοί και άλλοι Εκλεκτικιστικοί κήποι (Turner, 2011).

Μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα, οι πρωτοποριακοί σχεδιαστές είχαν «κουραστεί» από την συναισθηματική εκλεκτικιστική συλλογή διαφόρων στιλ και φυτών απ' όλο τον κόσμο, η οποία δημιουργούσε μία σύγχυση. Οπότε, αναζήτησαν ένα νέο έναυσμα με σχέδια βασισμένα στην τέχνη και στην κατασκευαστική δεξιοτεχνία. Αυτό αποτέλεσε την αφορμή για την δημιουργία του κινήματος Arts and Crafts το 1890. Η χειρωνακτική εργασία με σκοπό την φροντίδα ενός κήπου θεωρήθηκε ως μια ευχάριστη δραστηριότητα. Αυτό είναι το πρώτο στιλ στην ευρωπαϊκή ιστορία σχεδιασμού κήπων, όπου ο ιδιοκτήτης συνέβαλε σημαντικά στη συντήρησή του. Έτσι, καλλιεργούσαν οι λιγότερο ευκατάστατοι πάντοτε την γη τους, ενώ οι πλουσιότεροι αναλάμβαναν ερασιτεχνικές δραστηριότητες, ενώ η σκληρή σωματική εργασία διεξαγόταν πάντοτε από εξειδικευμένους κηπουρούς και το προσωπικό τους (Turner, 2011).

Τέλη του 19^{ου} αιώνα, καλλιτέχνες και σχεδιαστές κατέληξαν να απαξιώνουν τεχντροπίες δανεισμένες από άλλες χώρες και ιστορικές περιόδους. Με οδηγούς τους Ruskin και Morris, επιδίωξαν την επιστροφή σε ένα πιο γνήσιο στιλ. Οι καλές τέχνες αποτελούσαν πηγή έμπνευσης για τους σχεδιαστές, κυρίως στις εφαρμογές σχημάτων και χρωμάτων (Turner, 2011).

Οι κήποι Arts and Crafts διέπονται από μια σαφή οριοθέτηση χώρων μέσα στον κήπο, κυρίως με γεωμετρικά παρτέρια, κοντά στην κατοικία οι οποίοι έρχονται σε αντίθεση με τον ελεύθερο σχεδιασμό του νατουραλιστικού κήπου. Ο κήπος Sissinghurst αποτελεί αντιπροσωπευτικό παράδειγμα κήπου, το οποίο υπακούει στις σχεδιαστικές αρχές του κινήματος Arts and Crafts (Turner, 2011).

Στην Ιταλία, τέλη του 19^{ου} αιώνα, υπήρξε μια μεγάλη αναβίωση του ενδιαφέροντος για τους κλασικούς Ιταλικούς κήπους, με αποτέλεσμα την πληθώρα βιβλίων από Άγγλους και Αμερικάνους συγγραφείς, όπως ο Wharton, ο Latham, ο Shepherd και ο Jellicoe (Τσαλικίδης, 1998). Οι κήποι της Ιταλικής σχολής υπήρξαν οι πιο δημοφιλείς (Turner, 2011).

Στους κήπους της Χαλέπας διακρίνονται πράγματι στοιχεία της Ιταλικής σχολής, όπως:

- Στενή συνδεση της κατοικίας με τον κήπο. Η κατοικία φέρει μεγάλα ανοίγματα που συνδέουν οπτικά το εσωτερικό της με τον κήπο.
- Κλασικιστικά διακοσμητικά στοιχεία (balustri).
- Κατασκευή σπηλιάς (grotto) με υδάτινο στοιχείο π.χ. λίμνη με ψάρια.
- Ανάπτυξη του κήπου σε επίπεδα (belvedere), χρήση κλιμάκων και εξωστών. Οι κλίμακες τονίζουν τα οπτικά χαρακτηριστικά της γεωμορφολογίας, όπως το ύψος και το πλάτος.
- Ύπαρξη ευθύγραμμου κεντρικού άξονα που συνδέει την κατοικία με τον κήπο.
- Χρήση φυτικών ειδών όπως το Πυξάρι, η Δάφνη και τα Κυπαρίσσια.
- Η οικία ακολουθεί την κλίση του εδάφους: τριώροφη από τη μία και διώροφη από την άλλη. Η είσοδος βρίσκεται στο ψηλότερο σημείο.

Ο Βασιλικός κήπος της Αθήνας, ο οποίος εντάσσεται στην ιδιαίτερη παράδοση της αστικής κηποτεχνίας του 19^{ου} αιώνα στην Ευρώπη και η κατασκευή του ολοκληρώθηκε το 1852 περίπου, θα μπορούσε να θεωρηθεί μία βασική πηγή επιρροής για τους κήπους της Χαλέπας. Αποτελεί περικλειστο κήπο, ενώ διαθέτει και οπωρώνα, όπως και οι κήποι της εργασίας αυτής (Παπαγεωργίου- Βενετάς, 2008). Επίσης, μεμονωμένα διακοσμητικά στοιχεία του Βασιλικού κήπου, πιθανόν να αποτέλεσαν παράδειγμα προς μίμηση για την εισαγωγή παρόμοιων στοιχείων στους κήπους της Χαλέπας.

Διακοσμητικά στοιχεία γνωστά από την Γαλλική κηποτεχνική παράδοση ως «curiosities» (αξιοπεριέργα) εμφανίζονται διάσπαρτα και σε περιορισμένο αριθμό, ως σημεία αναφοράς και προσανατολισμού μέσα στον Βασιλικό κήπο: δύο μικρές λίμνες με μικροσκοπικές βραχονησίδες, τέσσερις κυκλικοί ανοιχτές δεξαμενές νερού (στέρνες), μία τεχνητή σπηλιά (grotto), μία επιμήκης ευθύγραμμη πέργολα με γλυτσίγιες και άλλα. Τέλος, διαθέτει σημαντικό αριθμό χωρικών «υποενοτήτων», μέσα στον κήπο οι οποίες αλληλοδιαδέχονται η μία την άλλη, δημιουργώντας έναν μικρόκοσμο εκπλήξεων και χαράς (Παπαγεωργίου- Βενετάς, 2008). Κάτι το οποίο είναι αντιπροσωπευτικό και για τους εκλεκτικιστικούς κήπους, σύμφωνα με τον Turner (2011).

Οι κήποι των αρχοντικών της Χαλέπας ενδεχομένως να μην ακολουθούν συνειδητά μια συγκεκριμένη επιλογή ενός κηποτεχνικού ρυθμού, αλλά είναι βέβαιο ότι οι επιρροές υπάρχουν και από τη Δύση (γαλλίδες Αδελφές, κοσμοπολίτικη αντίληψη, Βενιζέλος, Παρίσι, Ιταλικές επιρροές, Ενετοκρατία) και από την Ανατολή (Οθωμανική περίοδος). Ο Βασιλικός κήπος, όπως και οι κήποι της Χαλέπας και οι κήποι των αρχοντικών της Θεσσαλονίκης την εποχή εκείνη (Τσαλικίδης, 2011), περιέχουν στοιχεία που προέρχονται άμεσα εμπνευσμένα από κήπους δυτικών ευρωπαϊκών παραδόσεων, όπως η χρήση των αγαλμάτων, οι σιδεριές, οι επιβλητικές κλίμακες, τα κιόσκια, και οι τεχνητές σπηλιές (grotto). Αντίθετα, ανατολίτικα στοιχεία, αποτελούν η περίφραξη του κήπου και η χρήση οπωροφόρων δέντρων (Τσαλικίδης, 2011).

Συμπερασματικά, η απάντηση στο ερώτημα σχετικά με το αν οι κήποι των αρχοντικών της Χαλέπας ακολουθούν συγκεκριμένες αρχές σχεδιασμού μιας συγκεκριμένης σχολής, τον 19^ο αιώνα, μπορεί μόνο να προσεγγιστεί και να γίνουν υποθέσεις, αλλά δεν μπορεί και να είναι μονοσήμαντη. Η προσέγγιση αυτή παρόλα αυτά έχει από μόνη της αξία, καθώς προσδίδει στο σχηματισμό μιας πιο ολοκληρωμένης εικόνας των κήπων των αρχοντικών της Χαλέπας, ενώ ταυτόχρονα χρήζει περαιτέρω έρευνας πέρα από το πλαίσιο αυτής της εργασίας.

6.2. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ: ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΚΗΠΩΝ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Το σχεδιασμένο τοπίο των αρχοντικών της Χαλέπας, ακόμα και υπό τις σημερινές συνθήκες, δίνει προστιθέμενη αξία στη περιοχή Χαλέπα και κατά συνέπεια στην πόλη των Χανίων. Η ανάδειξη των ποιοτικών χαρακτηριστικών στοιχείων των κήπων της Χαλέπας αποτελεί την αρχή για την προστασία και διατήρηση των κήπων αυτών ως πολιτιστική κληρονομιά.

Τα Χανιά δεν είναι ελκυστικά μόνο για το Ενετικό λιμάνι τους, αλλά είναι και μια νεοκλασική πόλη η οποία έχει διατηρηθεί ζωντανή και απαιτεί την προστασία των αρμόδιων φορέων. Το κτίριο της πρώην Γαλλικής Σχολής Καλογραιών, το όμορο «Παλάτι», η οικία Βενιζέλου, καθώς και οι παρακείμενες εκκλησίες του «Πρίγκιπα» και της καθολικής της «Γέννησης» αποτελούν ένα μνημειακό σύνολο για την πόλη των Χανίων, τουλάχιστον σε τοπικό επίπεδο.

Ο φάρος του Ενετικού λιμένα της πόλης αποτελεί ίσως το πιο χαρακτηριστικό διαχρονικά τοπόσημο της πόλης των Χανίων. Παράλληλα, η Χαλέπα, ως περιοχή της πόλης των Χανίων, διαθέτει τα δικά της τοπόσημα. Τέτοια τοπόσημα είναι για παράδειγμα η οικία Βενιζέλου, το Ελληνικό Προξενείο, ο Ι.Ν.Αγίας Μαγδαληνής και ειδικότερα οι κήποι τους και το δίκτυο σύνδεσής τους.

Το αστικό πράσινο ορίζεται ως το πλαίσιο που συνοδεύει τις αναμνήσεις των κατοίκων των πόλεων (συλλογική μνήμη). Η έντονη αστικοποίηση και η απομάκρυνση

του ανθρώπου από την φύση είναι δεδομένη με αποτέλεσμα την ανάγκη για προοπτική βελτίωσης και αναβάθμισης της ποιότητας ζωής. Για το λόγο αυτό το αστικό πράσινο έχει μια ιδιαίτερη σημασία για τους κατοίκους των πόλεων. Αστικό πράσινο σημαίνει απόλαυση, αναψυχή, ψυχική ισορροπία. Οι εναπομείναντες ελεύθεροι χώροι πρασίνου στο προαναφερθέν μνημειακό σύνολο, όπως οι αυλές της πρώην Γαλλικής Σχολής Καλογραιών, αποτελούν έναν ολοένα και σημαντικότερο κύριο πνεύμονα αναπνοής της περιοχής, η οποία έχει υποστεί σημαντικές οικιστικές αλλοιώσεις (Χανιώτικα Νέα/ Φύλλο από 25.02.2011).

Η διττή σημασία των κήπων των αρχοντικών της Χαλέπας, ως συνέχεια του δομημένου περιβάλλοντος και ως φυσικός πόρος, αποτελεί συμπλήρωμα στο δίκτυο φυτεύσεων των αστικών δημόσιων χώρων και οδηγεί στην θεώρηση των υπολειμμάτων της φύσης μέσα στον αστικό ιστό ως περιοχές μεγάλης αξίας. Οδηγεί επίσης στην διαμόρφωση συντονισμένων ενεργειών με στόχο την αποκατάσταση και διαρθρωτική ενσωμάτωσή τους στο αστικό πράσινο της πόλης (Skoutelis, 2011).

Οι νεοέλληνες ανέπτυξαν κατά την διάρκεια των τελευταίων δύο αιώνων μια άτονη σχέση με το ιστορικό τοπίο αλλά και τους χώρους πρασίνου μέσα στην πόλη. Ο μεσογειακός άνθρωπος στην σχέση του με την φύση δεν είναι τόσο εξοικειωμένος όσο είναι οι ξένοι επισκέπτες. Η προσέγγιση αυτών των ξένων επισκεπτών προς το τοπίο εκφράζεται από το θαυμασμό τους για την αισθητική του τελείωση αλλά και την απογοήτευσή τους για την παραμέλησή του. Διαφορετικά απ'ότι στην κεντρική και βόρειο Ευρώπη, η φύση σπανίως αποτελεί για τον Αθηναίο -ενδεχομένως και όχι μόνο- πηγή καλλιτεχνικής ή στοχαστικής έμπνευσης ή και αντικείμενο αισθητικής ενατένισης. Η έλλειψη παράδοσης στη διαμόρφωση κήπων, στη δημιουργία δημοσίων πάρκων και γενικότερα στον σχεδιασμό ελεύθερων αστικών χώρων, εξηγεί γιατί οι αρχικές πρωτοβουλίες για την φροντίδα του Βασιλικού κήπου προήλθαν από Ευρωπαίους. Ο Βασιλικός Κήπος, το πρότυπο αγρόκτημα Επτάλοφος κοντά στις Αχαρνές (ο λεγόμενος Πύργος της Βασιλίσσης»), ο βοτανικός κήπος στο κτήμα Χασεκή, οι δένδροστοιχίες, οι μικροί κήποι μέσα στην πόλη (μεταξύ αυτών και ο κήπος του Θησείου), όλα αυτά δημιουργήθηκαν με πρωτοβουλία των Βασιλέων και με την βοήθεια ξένων αρχιτεκτόνων και κηποτεχνών, εισάγοντας όχι μόνο το φυτικό υλικό, αλλά και τα πρότυπα σχεδιασμού για την διαμόρφωση των χώρων πρασίνου (Παπαγεωργίου- Βενετάς, 2008).

Σημαντική προϋπόθεση για έναν επιτυχή σχεδιασμό είναι κυρίως η γνώση και συνεπής προστασία της περιορισμένης σε έκταση αλλά μοναδικής αισθητικής ποιότητας κληρονομιάς των ιστορικών πάρκων στο κέντρο της πόλης των Αθηνών και όχι μόνο (Παπαγεωργίου- Βενετάς, 2008).

Ομοίως, και οι κήποι των αρχοντικών της Χαλέπας χρήζουν προστασίας και διατήρησης ως πολιτιστική κληρονομιά με ιδιαίτερη αξία για την πόλη των Χανίων. Οι κήποι αυτοί μπορούν να κηρυχθούν ιστορικοί και να προταθούν από την παγκόσμια επιτροπή ICOMOS- IFLA για τους Ιστορικούς Κήπους και Χώρους, καθώς η τοποθεσία τους είναι ιστορική λόγω της Σύμβασης της Χαλέπας. Ακόμη, οι κήποι των αρχοντικών της Χαλέπας εμπίπτουν στον ορισμό του ιστορικού κήπου, όπως αυτός διατυπώνεται στην χάρτα της Φλωρεντίας (1981) ως μια αρχιτεκτονική και φυτοκομική σύνθεση, η οποία ενδιαφέρει το κοινωνικό σύνολο από ιστορική ή καλλιτεχνική πλευρά.

Μια κριτική προσέγγιση απαιτείται στον ρόλο αυτού του διαφορετικού είδους πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο σκοπός είναι η αποκατάσταση και η ενίσχυση του πολιτιστικού πλούτου στη διττή του σημασία, ως αρχιτεκτονική και ως φύση. Για τα ιστορικά τοπία και τους κήπους, η μόνη δυνατότητα που δίνει ο νόμος είναι ο

χαρακτηρισμός του κάθε δέντρου ως διατηρητέο μνημείο της φύσης. Κατά αυτόν τον τρόπο ο μόνος ιστορικός κήπος που έχει κηρυχθεί ήδη ως μνημείο της φύσης, είναι ο Βασιλικός κήπος στο κέντρο της Αθήνας (24) (Skoutelis, 2011).

Ο πρόεδρος του Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ.Βενιζέλος» κ. Παπαδάκης Νικόλαος σε εκδήλωση για τους ιστορικούς κήπους των Χανίων αναφέρει χαρακτηριστικά: «Οι ιστορικοί κήποι μας παραπέμπουν σε μια εποχή, όπου η αστική τάξη της Χαλέπας, έδινε μεγαλύτερη προσοχή στην αισθητική, αυτό που δυστυχώς σήμερα έχει χαθεί. Τονίζεται η σημασία του παραδείγματος αυτού, το οποίο άφησαν οι προγενέστερες γενεές. Οι κήποι εκείνοι ήταν πραγματικά στολίδια, έδιναν μια διαφορετική αίσθηση και εικόνα σε μια από τις ωραιότερες πόλεις, τα Χανιά» (Εφημερίδα Χανιώτικα Νέα/ Φύλλο από 12.06.2014). Ακόμη σημαντική είναι και η άποψη της Αμαλίας για την διαχρονική αξία της κοινωφελούς προσπάθειας, όσον αφορά τον Βασιλικό Κήπο, όπως τονίζει ο Γάλλος συγγραφέας Edmond About: «Αυτοί οι φοίνικες είναι ένα απερίγραπτο στολίδι. Αλλού ξοδεύει κανείς για ασήμαντα πράγματα. Γιατί να μην ξοδεύει για άλλα, που θα κάνουν τους ανθρώπους να χαιρόνται για πολλούς αιώνες;» (Παπαγεωργίου- Βενετάς, 2008).

Συμπερασματικά, οι κήποι των αρχοντικών της Χαλέπας θα μπορούσαν ενδεχομένως να λειτουργήσουν ως πηγή έμπνευσης και παράδειγμα προς μίμηση ή πρότυπο με σκοπό την αξιοποίηση των γνώσεων της προηγούμενης γενιάς για την ανάπτυξη του ενδιαφέροντος των νεώτερων για το Τοπίο -αδιαμόρφωτο και διαμορφωμένο- είτε αυτό αφορά τον δημόσιο χώρο είτε εφαρμογές μικρότερης κλίμακας.

---

(24) Στην Κνωσό, για παράδειγμα, ο μεσογειακός κήπος της Βίλας Αριάδνη του Sir Arthur έχει χαρακτηριστεί διατηρητέο ιστορικό μνημείο (Κιοσσέ, 1998), καθώς αποτελεί ένα μοναδικό ανθρωπογενές σύνολο με ιδιαίτερα φυσικά χαρακτηριστικά, το οποίο διακρίνεται για την αυθεντικότητα, την ομοιογένεια και την νεότερη ιστορία του. Επίσης, το 2012 ο ιστορικός κήπος της Βίλας Αριάδνη και της περιβάλλουσας ζώνης περιμετρικά του κήπου χαρακτηρίστηκε Προστατευόμενο Τοπίο (ΦΕΚ 262/ 06.08.2012).

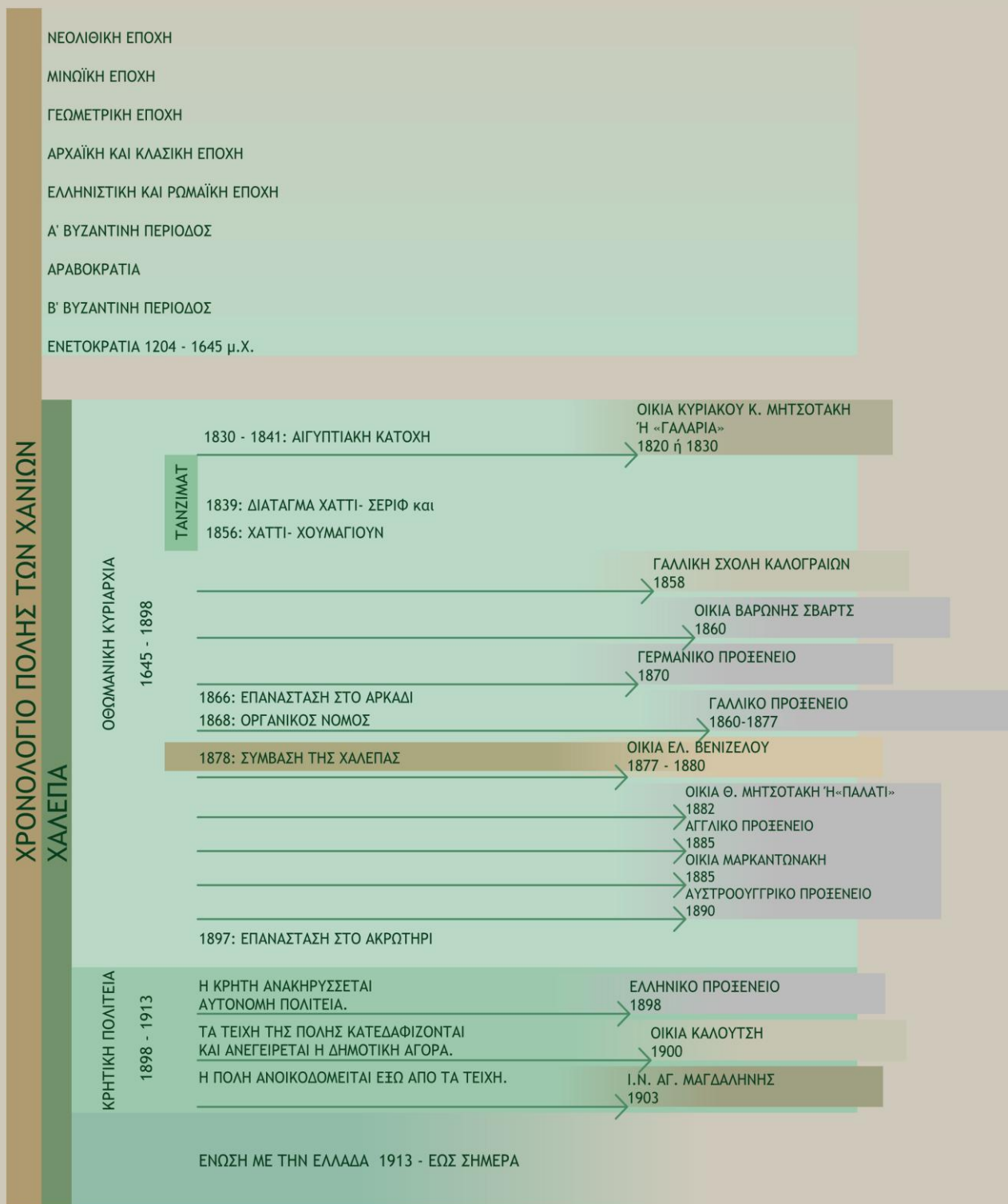
Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αποστολίδης, Ε. 2013. Τα «Περιβόλια» των Αρχοντικών στον Κάμπο της Χίου: Ιστορική αναδρομή, καταγραφή και αποτύπωση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων. Μεταπτυχιακή Μελέτη. Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Ασημακόπουλος, Μ., Καλογήρου, Γ. Μπελαβίλας, Ν. Τάσιος, Θ.Π. 2012. 170 Χρόνια Πολυτεχνείο. Οι Μηχανικοί και η Τεχνολογία στην Ελλάδα. Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο. Τόμος Β', Αθήνα.
- Ασημομύτη-Εκκεκάκη, Μ. 2004. Η Γαλλική Σχολή Καλογραιών στη Χαλέπα Χανίων (1852- 1983). Αυτοέκδοση, Ρέθυμνο.
- Bothmer, H. 1899. Kreta in Vergangenheit und Gegenwart. Woerls Reisebücher-Verlag, Leipzig.
- Brickell, C. 2008. RHS A-Z Encyclopedia of Garden Plants. Dorling Kindersley, London.
- Γενεράλις Ε. 1891. Επίτομος Γεωγραφία της Νήσου Κρήτης. Τυπογραφείο Σακελλαρίου, Αθήνα.
- Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών Δ.Χανίων. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: gis.chania.gr (τελευταία πρόσβαση: Μάρτιος 2015).
- Council of Europe, 2000. European Landscape Convention. Florence.
- Δημόπουλος, Α. 1988. Η Κρήτη στις Αρχές του Αιώνα μας. Φιλολογικός Σύλλογος Χανίων «Ο Χρυσόστομος», Αθήνα.
- Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος». Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: www.venizelos-foundation.gr (τελευταία πρόσβαση: Μάιος 2015)
- Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: www.elia.org.gr (τελευταία πρόσβαση: Μάιος 2015)
- Fielding, J., Turland, N., 2008. Flowers of Crete. Kew Publishing, London.
- Καλογεράκη, Σ. 2010. Χανιά. Η Πόλη και ο Νομός. Mediterraneo Editions, Ρέθυμνο.
- Καλογήρου, Α. 2010. Περπατώντας στα Χανιά. Εκδόσεις Road, Αθήνα.
- Κλάδου- Μπλέτσα, Α. 1998. Τα Χανιά έξω από τα τείχη. Έκδοση Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας. Τμήμα Δυτικής Κρήτης, Χανιά.
- Κλάδου- Μπλέτσα, Α. 2014. Τα Χανιά στα Χνάρια του Χρόνου από την Ένωση στο 2013. Η Πόλη, τα Γεγονότα, ο πολιτισμός, οι μηχανικοί, τα έργα. Ειδική Έκδοση Χανιώτικων Νέων, Χανιά.
- Κοκκινάκης, Γ.- Γιακουμής, Χ. 2009. 1898- 1899. Κρήτη. Φωτογραφικές μαρτυρίες από το προσωπικό λεύκωμα του πρίγκιπα Γεωργίου. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.
- Κουνενάκη, Π. 1995. Τα Αρχοντικά Χανιά. Εφημερίδα Καθημερινή, Αθήνα.
- Κωτσάκη, Α. 2014. Κρήτη 1913-2013. Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία μετά την Ένωση. Πνευματικό Κέντρο Χανίων/ ΣΑΔΑΣ- Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων/ Τμήμα Χανίων, Χανιά.
- Kardamitsi-Adami, M., Biris M., Bires, G.M. 2005. Neoclassical Architecture in Greece. Getty Trust Publications, Los Angeles.
- Λανδράκης, Ι. 1900. Γεωγραφία της Ελληνικής Μεγαλονήσου Κρήτης. Φυσική και Πολιτική. Τυπογραφείο «Η πρόοδος», Χανιά.
- Λυγιδάκη Ιωαννίδου, Μ. 2002. Από το σχεδιασμό στην υλοποίηση. Οι εργολάβοι κατασκευαστές. Σελ. 381-395. Ελευθέριος Βενιζέλος και Ελληνική Πόλη. Πολεοδομικές πολιτικές και κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις: Πρακτικά Συνεδρίου, Χανιά, 24- 27 Οκτωβρίου 2002. Εκδόσεις Επτάλοφος, Αθήνα.
- Lear, E. 2012. The Cretan Journal. Edited by Rowena Fowler. Denice Harvey Publishing, Limni Evias.

- Μέλαινα, Ε. «Marie Espérance von Schwartz» 2008. Επιμέλεια: Ιωάννα Μυλωνάκη. Περιηγήσεις στην Κρήτη 1866- 1870. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.
- Μητσοτάκη, Ζ. 2006. Το Σπίτι του Ελευθέριου Βενιζέλου στην Χαλέπα Χανίων: η Στέγη της Ζωής του. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», Χανιά.
- Μποζινέκη- Διδώνη, Π. 1985. Κρήτη. Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα.
- Ξενοδοχείο Δώμα. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: www.hotel-doma.gr
- Ξενοδοχείο Βίλα Ανδρομέδα. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: www.villandromeda.gr
- Ξενοδοχείο Χαλέπα. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: www.halepa.com
- Παπαγεωργίου- Βενετάς, Α. 2008. Ο Κήπος της Αμαλίας. Σχεδιασμός, Ίδρυση και Εξέλιξη του Εθνικού Κήπου της Αθήνας: Συμβολή στην Αθηναϊκή Ιστοριογραφία. Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα.
- Παπασπυρίδου, Π. 2009. Η Γαλλική Σχολή Καθολικών Καλογραιών στα Χανιά (1852-1983). Παιδαγωγική και Ιστορική Προσέγγιση. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο.
- Πιμπλάκης, Ν. 1895. Πατριδογραφία Κρήτης. Τυπογραφείο Ομόνοια, Αθήνα.
- Πιστόπουλος, Ζ. 2002. Σελ. 393- 399. Ελευθέριος Βενιζέλος και Ελληνική Πόλη. Πολεοδομικές Πολιτικές και Κοινωνικοπολιτικές Ανακατατάξεις: Πρακτικά Συνεδρίου, Χανιά, 24- 27 Οκτωβρίου 2002. Εκδόσεις Επτάλοφος, Αθήνα.
- ΤΕΕ Δυτικής Κρήτης. Κάρτες Αξιόλογων Στοιχείων Παραδοσιακού Κτιρίου.
- Τριμανδήλη McGann, Τ. 2002. Σελ. 401-410. Στο: Ελευθέριος Βενιζέλος και Ελληνική Πόλη. Πολεοδομικές πολιτικές και κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις: Πρακτικά Συνεδρίου, Χανιά, 24- 27 Οκτωβρίου 2002. Εκδόσεις Επτάλοφος, Αθήνα.
- Τσίβης, Γ. 2014. Χανιά 1252-1940. Εκδόσεις Έρεισμα, Χανιά
- Rackham Ol.- Moody J. 2008. Η δημιουργία του Κρητικού Τοπίου. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.
- Skoutelis, N. 2011. Historical Gardens of Neoclassicism in Chania, Crete. Cultural Heritage- EACH Project 2, Instabul.
- Trevor- Battye, A. 1913. Camping in Crete. Witherby& Co, London.
- Tsalikidis, I. 1990. Gardens of Eclectic Villas in Thessaloniki: A Concept of Landscaping in the Southern Balkans in the Late-19th Century. Landscape Jrnl. 9: 28-41.
- Τσο, Λ.1999. Φενγκ Σούι για κήπους και εξωτερικούς χώρους. Εκδόσεις ΚΟΑΝ, Αθήνα.
- Turner, T. 2011. European Gardens. History, Philosophy and Design. Routledge, New York.
- Φωτογραφικό Αρχείο Εθνικού Ιστορικού Μουσείου
- Χάρτα της Φλωρεντίας ή Χάρτα των Ιστορικών Κήπων. 1981.
- Χατζηδάκη, Ι. 1881. «Περιήγησις εις Κρήτην». Εκδόσεις Βαρβαρέσος, Ερμούπολη.
- Χαλέπα, μια εύγλωττη σιωπή, 2013 (video). Οικουμενικό πατριαρχείο Ιεράς Μητρόπολις Κυδωνίας και Αποκορώνου. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: imka.gr/teleytaia-nea/763-katatheceic11.html/763-katatheceic11.html (τελευταία πρόσβαση: Μάιος 2015).
- Χανιώτικα Νέα: Φωτοαναδρομές. Μανώλης Μανούσακας. 2005-1015.

Παράρτημα

ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ
20
ΜΑΡΤΙΟΥ
1936

ΠΡΩΤΗ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ

Σελήνη 27 Ημερών
"Ανατολή" ήλιος 6.31 — Δύσις 6.35
Χαριτωμένη της Θεσσαλονίκης

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ: Παλαιήδου

Διακομιδή: 26-244
Συντάξας: 24-263

Σ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝΤ. Ι. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΟΥ ΕΓΡΑΨΕ Ο ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΙΣΙ «Τὸ πότισμα τοῦ κήπου»

ΟΚΤΩ ΜΕΓΑΛΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ ΟΔΗΓΙΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ. — ΔΙΑ ΠΡΩΤΗΝ ΚΑΙ ΜΟΝΗΝ ΦΟΡΑΝ, ΤΗΝ ΕΣΤΕΙΛΕ «ΕΠΙ ΣΥΣΤΑΣΕΙ». — ΠΡΟΨΘΑΝΘΗ, ΑΡΑΓΕ, ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΟΥ; — ΜΙΑ ΣΥΓΚΙΝΗΤΙΚΗ ΕΙΚΩΝ ΤΗΣ ΝΟΣΤΑΛΓΙΑΣ ΤΟΥ.

Ἡ τελευταία ἐπιστολή πού ἔγραψε ζωντανός ὁ Βενιζέλος... Ὁκτώ γε μύτες μεγάλες σελίδες, γραμμένες μὲ τὸ χέρι του... Καὶ οἱ ὀκτὼ σελίδες ἄλλο ὄδηγιες γιὰ τὸ σπίτι του στὴ Χαλέπα. Τόσο λεπτομερεῖς, ὡστε, προφανῶς, ὅταν ἔγραφε αὐτὸ τὸ πολυσελίδιο γράμμα, μόνον σωματικὰ κ' ὄχι ἦταν στὴν ἀσθενεῖαν. Νό ο ε ρ ὠ ε βρισκόταν στὸ σπίτι του, στὴ Χαλέπα... Ἀνάμεσα στοὺς ἀθῶνες, στὸν κήπο, κοντὰ στὴ χαρούζα, ἐπάνω στὴν ταράτσα, μέσα στὰ δωμάτια...

Τὸ γράμμα αὐτὸ τὸ ἔγραψε ὁ Βενιζέλος εἰς τὰς 10 Μαρτίου — ἡμέρα Τρίτη. Δύο ἀκόμη ἡμέρες ἦσαν καλά. Τὴν Παρασκευή, ἔπεσε κάτω μὲ τὸ κεφάλι. Γιὰ νὰ μὴ ἐπανασηκωθῆ ποτὲ πιά. Γιὰ νὰ περάσῃ, ἀντὶ γιὰ τὸσπίτι, στὴν αἰωνιότητα.

Καὶ μὰ περίεργη λεπτομερεια: Ἀντιθέτως πρὸς τὰ εἴδη τῶν προηγουμένων γράμματων, ὁ Βενιζέλος ἔστειλε τὸ τελευταῖο αὐτὸ γράμμα στὸν κ. Ἡλιάκη ἐπισημαστικῶς. Ἦταν δὲν δικαιολογούμενος ἀπὸ τὴν προφύλαξι. Στὶς ὀκτὼ πυκνογραμμένες σελίδες δὲν ὑπῆρχε τίποτε ἰδιαίτερον, ἐκτός ἀπὸ ὀδηγίες γιὰ τὸ σπίτι. Γιατὶ, λοιπόν, αὐτὴ ἡ προφύλαξι; Γιατὶ αὐτὴ ἡ ἐπισημαστικὴ; Ἡ τελευταία αὐτὴ ἐπιστολή παίρνει ἔτσι ἀόριστα, χάρις στὴν ἐπισημαστικὴ αὐτή, κάποια μορφή διδασκτικῆς — διδασκτικῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἔλας οἱ σκέψεις τοῦ Βενιζέλου στρέφονται στὸ πατρικὸ του σπίτι...

Ὡς ἓνα ἱστορικὸ δοκίμιο παραδίδομε τὸ τελευταῖο αὐτὸ γράμμα τοῦ Βενιζέλου στὴ δημοσιότητα. Ἀπὸ αὐτὸ βλέπει κανεὶς ἄλλη μιὰ φορά πὸσο ἔντιμος ἦταν ἡ νοσταλγία του γιὰ τὴν ἐπιτροπὴ.

Τὸ γράμμα αὐτὸ, συνέχεια ἀπὸ ἄλλη ἀμέσως προηγουμένη ἐπιστολή, πού εἶχε γραφῆ τὴν 8ην Μαρτίου — ὁ Βενιζέλος ἔγραφε μέρη παρὰ μέρα καὶ πολλές φορές κάθε μέρα στὸν κ. Ἡλιάκη γιὰ τὸ σπίτι του — ἔχει ὡς ἐξῆς. Τίτλος του δὲν μποροῦσε νὰ μῆ: «Τὸ πότισμα τοῦ κήπου».

Παρίσι, 10 Μαρτίου.
Ἀγαπητὲ Γιάννη,

Γιὰ τὸ νεποζίτο τοῦ νεροῦ ἐπαναλαμβάνω τὴν γνώμην ἐπὶ δὲν χρειάζεται νὰ τοποθετηθῆ δεύτερο νεποζίτο εἰς τὸ ὑπερώϊο. Ἡ Ἀναστασία εἶνε ὑπερβολικὴ ἐπὶ λέγει ἐπὶ τὸ ὑπάρχον ἐκεῖ νεποζίτο δὲν ἐπαρκεῖ εἴτε διὰ τὴν λάτρα τοῦ σπιτιοῦ...

Ἡμερεῖς, λοιπόν, νὰ ἐλαξί ἡουχες ἐπὶ τὸ ὑπάρχον νεποζίτο ἐπαρκεῖ διὰ τὴν λάτρα τοῦ σπιτιοῦ. Ἐκεῖνο πού χρειάζεται εἶνε νὰ κατασκευάσωμε, ἐπὶ σοῦ ἔγραφα στὸ τελευταῖο γράμμα μου, ἓνα νεποζίτο εἰς

τὴν Ν. Α. γωνίαν τοῦ κήπου καὶ τὴν Ν. Α. γωνίαν τῆς πρώτης περὶ οὐλάς πού εἶνε τὸ μικρὸ σπιτί. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ νεποζίτο δὲ γινηθῆ ἀσπληνωσῶς ἐντὸς τοῦ κήπου, πρὸς τοὺς δύο ἀθῶνας, τοὺς ὁποῖους δὲ ποτίσωμε μὲ τὸ λάστιχον πού δὲ βιδώνεται εἰς τὰς ἀσπληνωσῶς αὐτῶν.

Ἐπίσης χρειάζεται νὰ τοποθετήσωμε, κατὰλληλον μετερχοῦν εἰς τὴν στέραν διὰ νὰ στέλλῃ τὸ νερὸ εἰς τὸ νεποζίτο τοῦ ποτισματος. Δὲν ἔχω, ἄλλως τε, ἀντίρρηση ἀπὸ τὸ νεμῆς ἀναγκαστικόν, νὰ ἡμερεθῆ τὸ ἓνα μετερχοῦν νὰ στέλλῃ τὸ νερὸ καὶ εἰς τὸ νεποζίτο τῆς ὄροφης, πού εἶνε γιὰ τὴν λάτρα τοῦ σπιτιοῦ ὡστε νὰ καθουαχῆ ἡ Ἀναστασία, ἐπὶ εἰς περιπτώσει πού ἡ λάτρα δὲ ἐξαντλήσῃ τὸ νεποζίτο τῆς ὄροφης, νὰ ἡμερεθῶμε νὰ στείλωμεν μὲ τὴν ἀντλία τοῦ μετέρ ὅσο νερὸ δέλωμεν εἰς τὸ εἰρημιόνο νεποζίτο. Μόνον πού δὲν χρειασθῆ ἴσως νὰ εἶνε ἐπαρκεῖς δυνάμειος τὸ μετέρ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ φρεσθῶμεν τὸν ὀπανὸν καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ μετέρ, κυρίως γιὰ νὰ μπερῶμε νὰ στείλωμεν νερὸ εἰς τὸ νεποζίτο τῆς ὄροφης, χάριν τῆς λειτουργίας τοῦ ἀναερμηθῆ πού δὲ εἶνε εἰς τὸ μέσον τῆς χαρούζας τοῦ κήπου. Τὸ μετερχοῦν ἐπιμένον πού δὲ τοποθετήσωμε στὴ στέραν γιὰ ν' ἀντλή τὸ νερὸ πού δὲ μπερῆ νὰ στέλλῃ τὸ νερὸ κανονικῶς μὲν εἰς τὸ νεποζίτο πού δὲ εἶνε στὸν κήπο, ἐξαιρετικῶς δὲ ὅταν θέλωμε εἰς τὸ νεποζίτο τῆς ὄροφης.

Ὅπως γράφω ἀνωτέρω, αἱ ἀσπληνωσῶς γιὰ τὸ πότισμα δὲ γίνοντι ἀπὸ τὸ νεποζίτο τοῦ κήπου, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ τοποθετηθῆ μισὸ μέτρο ψηλότερον ἀπὸ τὸ ἕδαφος τοῦ κήπου καὶ νὰ ἔχη καὶ τὸ ἴδιο ἓνος μέτρο ὕψος, ὡστε τὸ νερὸ νὰ ἔρχεται ἀπ' ἐκεῖ μὲ τὴν ἀναγκαστικὴν δυνάμειν — δὲν εἶνε ἀνάγκη μεγάλης δυνάμειος — γιὰ νὰ γινεταὶ τὸ πότισμα μὲ τὸ λάστιχον. Ἐνῶ εἰς τὸ γράμμα σοῦ γράφει ἐπὶ ἡ ἀσπληνωσῶς δὲ γινηθῆ ἀπὸ τὴν στέραν. Ἀλλὰ λησμονεῖς ἐπὶ ἡ στέραν καὶ τὰ χαμηλότερα ἀπὸ τὸν κήπο, καὶ ἐπὶ διὰ νὰ γινεταὶ τὸ πότισμα, πρέπει ν' ἀποστῆλλεται τὸ νερὸ μὲ τὴν λειτουργία τῆς ἀντλίας. Ἐνῶ, κατὰ τὸ σχέδιόν μου, ἡ λειτουργία τῆς ἀντλίας μὲ τὸ μετέρ δὲ γινεταὶ μόνον ὅση ὄρα χρειάζεται γιὰ νὰ γεμίσῃ τὸ νεποζίτο τοῦ κήπου ἢ ἐνδεχομένως τὸ νεποζίτο τῆς ὄροφης καὶ ἔλη τὴν ἄλλη ὄρα τὸ μετέρ θ' ἄρῃ.

Πρέπει μόνον νὰ ἐξετάσῃς περὶ πρέπει νὰ εἶνε αἱ διαστάσεις τοῦ νεποζιτοῦ τοῦ κήπου. Νεμῆς ἐπὶ τρία τετραγωνικὰ μέτρα δὲ εἶνε ἀρκετὰ. Διότι δὲ ἡμερεθῆ νὰ τὸ ζα-

[ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ 5ην ΣΕΛΙΔΑ]

ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΟΥ; — ΜΙΑ ΣΥΓΚΙΝΗΤΙΚΗ ΤΗΣ ΝΟΣΤΑΛΓΙΑΣ

Ἡ τελευταία ἐπιστολή πού ἔγραψε τὴν Ν. Α. γωνίαν τοῦ κήπου καὶ τὴν Ν. Α. γωνίαν τῆς πρώτης περὶ οὐλάς πού εἶνε τὸ μικρὸ σπιτί. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ νεποζίτο δὲ γινηθῆ ἀσπληνωσῶς ἐντὸς τοῦ κήπου, πρὸς τοὺς δύο ἀθῶνας, τοὺς ὁποῖους δὲ ποτίσωμε μὲ τὸ λάστιχον πού δὲ βιδώνεται εἰς τὰς ἀσπληνωσῶς αὐτῶν. Ἐπίσης χρειάζεται νὰ τοποθετήσωμε, κατὰλληλον μετερχοῦν εἰς τὴν στέραν διὰ νὰ στέλλῃ τὸ νερὸ εἰς τὸ νεποζίτο τοῦ ποτισματος. Δὲν ἔχω, ἄλλως τε, ἀντίρρηση ἀπὸ τὸ νεμῆς ἀναγκαστικόν, νὰ ἡμερεθῆ τὸ ἓνα μετερχοῦν νὰ στέλλῃ τὸ νερὸ καὶ εἰς τὸ νεποζίτο τῆς ὄροφης, πού εἶνε γιὰ τὴν λάτρα τοῦ σπιτιοῦ ὡστε νὰ καθουαχῆ ἡ Ἀναστασία, ἐπὶ εἰς περιπτώσει πού ἡ λάτρα δὲ ἐξαντλήσῃ τὸ νεποζίτο τῆς ὄροφης, νὰ ἡμερεθῶμε νὰ στείλωμεν μὲ τὴν ἀντλία τοῦ μετέρ ὅσο νερὸ δέλωμεν εἰς τὸ εἰρημιόνο νεποζίτο. Μόνον πού δὲν χρειασθῆ ἴσως νὰ εἶνε ἐπαρκεῖς δυνάμειος τὸ μετέρ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ φρεσθῶμεν τὸν ὀπανὸν καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ μετέρ, κυρίως γιὰ νὰ μπερῶμε νὰ στείλωμεν νερὸ εἰς τὸ νεποζίτο τῆς ὄροφης, χάριν τῆς λειτουργίας τοῦ ἀναερμηθῆ πού δὲ εἶνε εἰς τὸ μέσον τῆς χαρούζας τοῦ κήπου. Τὸ μετερχοῦν ἐπιμένον πού δὲ τοποθετήσωμε στὴ στέραν γιὰ ν' ἀντλή τὸ νερὸ πού δὲ μπερῆ νὰ στέλλῃ τὸ νερὸ κανονικῶς μὲν εἰς τὸ νεποζίτο πού δὲ εἶνε στὸν κήπο, ἐξαιρετικῶς δὲ ὅταν θέλωμε εἰς τὸ νεποζίτο τῆς ὄροφης. Ὅπως γράφω ἀνωτέρω, αἱ ἀσπληνωσῶς γιὰ τὸ πότισμα δὲ γίνοντι ἀπὸ τὸ νεποζίτο τοῦ κήπου, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ τοποθετηθῆ μισὸ μέτρο ψηλότερον ἀπὸ τὸ ἕδαφος τοῦ κήπου καὶ νὰ ἔχη καὶ τὸ ἴδιο ἓνος μέτρο ὕψος, ὡστε τὸ νερὸ νὰ ἔρχεται ἀπ' ἐκεῖ μὲ τὴν ἀναγκαστικὴν δυνάμειν — δὲν εἶνε ἀνάγκη μεγάλης δυνάμειος — γιὰ νὰ γινεταὶ τὸ πότισμα μὲ τὸ λάστιχον. Ἐνῶ εἰς τὸ γράμμα σοῦ γράφει ἐπὶ ἡ ἀσπληνωσῶς δὲ γινηθῆ ἀπὸ τὴν στέραν. Ἀλλὰ λησμονεῖς ἐπὶ ἡ στέραν καὶ τὰ χαμηλότερα ἀπὸ τὸν κήπο, καὶ ἐπὶ διὰ νὰ γινεταὶ τὸ πότισμα, πρέπει ν' ἀποστῆλλεται τὸ νερὸ μὲ τὴν λειτουργία τῆς ἀντλίας. Ἐνῶ, κατὰ τὸ σχέδιόν μου, ἡ λειτουργία τῆς ἀντλίας μὲ τὸ μετέρ δὲ γινεταὶ μόνον ὅση ὄρα χρειάζεται γιὰ νὰ γεμίσῃ τὸ νεποζίτο τοῦ κήπου ἢ ἐνδεχομένως τὸ νεποζίτο τῆς ὄροφης καὶ ἔλη τὴν ἄλλη ὄρα τὸ μετέρ θ' ἄρῃ. Πρέπει μόνον νὰ ἐξετάσῃς περὶ πρέπει νὰ εἶνε αἱ διαστάσεις τοῦ νεποζιτοῦ τοῦ κήπου. Νεμῆς ἐπὶ τρία τετραγωνικὰ μέτρα δὲ εἶνε ἀρκετὰ. Διότι δὲ ἡμερεθῆ νὰ τὸ ζα-

